

ΙΣΤΟΡΙΚΑ

228

Γυναίκες φιλέλληνες

ΙΣΤΟΡΙΚΑ

Η Ιουλιέττα Αδάμ-Λαμπέρ

Φιλελληνισμός γένους θηλυκού

ΔΕΝ ΗΤΑΝ ΜΟΝΟ ΟΙ ΓΝΩΣΤΟΙ

άνδρες φιλέλληνες που συνέδραμαν τον εθνικοαπελευθερωτικό Αγώνα του '21. Ήταν και οι διάσημες γυναίκες φιλέλληνες που πρωτοστάτησαν στην προβολή της Ελλάδας και των δικαιών της. Συνεπαρμένες από τον Καποδίστρια, τον Υψηλάντη, τον Κοραή, τον Γαζή και άλλους, από τις ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης, τη λογοτεχνία, αλλά και τον Τύπο της εποχής, οι γυναίκες αυτές πήραν επάνω τους τη διάδοση του ελληνικού πολιτισμού και την προσπάθεια αφύπνισης των Ελληνίδων για τη βελτίωση της κοινωνικής θέσης τους μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους.

Η Σοφία ντε Μαρμπούα (δούκισσα της Πλακεντίας), η διασημότερη απ' όλες, η Ρωξάνδρα Σ. Στουρτζα, η αιώνια ερωτευμένη με τον Καποδίστρια, η Ρουμάνα πριγκίπισσα Ελένη Γκίκα (φιλολογικό ψευδώνυμο Ντόρα ντ' Ιστρία) και η Γαλλίδα Ιουλιέττα Αδάμ-Λαμπέρ, διάσημη συγγραφέας, ήταν οι πιο ενεργές φιλέλληνες και διέθεταν τη σημαντικότερη δύναμη επιρρασμού της διεθνούς κοινής γνώμης και ιδιαίτερα των γυναικών.

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ

Το χρονικό

ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΑΓΩΝΑ ΤΗΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ

Φιλελληνισμός και γυναικείο κίνημα. Ρεύμα προσφοράς

6

Η ΔΟΥΚΙΣΣΑ ΤΗΣ ΠΛΑΚΕΝΤΙΑΣ

Μια θρυλική προσωπικότητα που αγαπήθηκε από τους Έλληνες

14

ΡΩΞΑΝΔΡΑ Σ. ΣΤΟΥΡΤΖΑ

Η αγαπημένη του Ιωάννη Καποδίστρια. Η προσφορά της

22

Υπεύθυνος έκδοσης ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ

Σύνταξη αίλης

ΝΑΣΟΣ ΓΚΟΛΕΜΗΣ

Συμβουλος έκδοσης

ΣΤΕΡΓΙΟΣ ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ

Συντονισμός - επιμέλεια ΝΙΚΟΣ ΒΑΡΔΙΑΝΠΑΣΗΣ

Μόνιμοι συνεργάτες ΦΑΙΔΩΝ ΜΑΥΓΚΟΥΔΗΣ

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑΡΔΑΣΗΣ - ΑΓΟΣΤΟΛΟΣ ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

Ηλεκτρονική διεύθυνση istorika@enet.gr

Σ' αυτό το τεύχος συνεργάστηκαν

ΜΑΡΙΑ ΑΝΑΣΤΑΣΟΠΟΥΛΟΥ

ΙΡΙΔΑ ΑΥΓΗ-ΚΑΛΚΑΝΗ

ΦΩΦΗ ΔΕΜΙΡΗ

ΝΙΚΟΣ ΚΟΥΤΣΟΥΜΤΟΣ

ΝΤΙΚΗ ΚΥΡΩΣΗ

ΕΛΕΝΗ ΣΑΚΕΜΑΡΟΥ

Δημιουργικό

ΝΙΚΟΣ ΚΕΧΑΪΤΑΣ

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΤΖΑΝΕΤΟΠΟΥΛΟΥ

ΣΟΦΙΑ ΔΡΑΚΑΚΗ

Πάραγωγή

ΦΩΤΟΚΕΔΩΤΙΚΗ Α.Ε.

Εκτύπωση-Βιβλιοδοσία

Χ.Κ. ΤΕΓΟΠΟΥΛΟΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ Α.Ε.

Το παρόν περιοδικό παράγεται με την
ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΤΥΠΙΑ. Διατίθεται σε ειδικές εκδόσεις

Ο φιλελληνισμός ενός υμνητή του ωραίου φύλου

Επιχειρώντας να ξεφύγουμε από την αμηχανία, στην οποία έχουμε περιέλθει από το πλαίσιο του σημερινού αφιερώματος, θα παρεκκλίνουμε κάπως από τη θεματική, για να αναφερθούμε σε ένα θέμα παρεμφερές εν μέρει: στο φιλελληνισμό του Aleksandr Sergeevich Pushkin, του μεγάλου Ρώσου ποιητή, που γεννήθηκε στη Μόσχα στις 26 Μαΐου του 1799 και σκοτώθηκε σε μια μονομαχία, υπερασπιζόμενος την τμή της συζύγου του στις 29 Ιανουαρίου του 1837.

Ο Πούσκιν βρίσκεται στις νότιες επαρχίες της Ρωσικής αυτοκρατορίας, όταν μαθαίνει τις πρώτες ειδήσεις από την επαναστατημένη Ελλάδα. Εκεί (στη Μολδαβία, όπου βρίσκεται εκτοπισμένος κατά το διάστημα 1820-23, επειδή το τσαρικό καθεστώς έχει διαγνώσει κάποια φιλελεύθερα μηνύματα στα ποιήματά του) θα αναφερθεί, με τρόπο έμμεσο και υπαινικτικό, στα σύγχρονά του γεγονότα που εκτυλίσσονται στον ελληνικό χώρο.

Αλληγορικά είναι, έτσι, τα τρία τετράστιχα που θα αφιερώσει, το 1821, ο ποιητής σε μια γυναικεία μορφή, που θα ονομάσει ο ίδιος με το ελληνικό όνομα «Ελευθερία». Ένα σπιλιτικό μέσον, που θα του επιτρέψει, αποφεύγοντας τη χρήση του απαγορευμένου αφηρημένου ουσιαστικού στα ρωσικά (svoboda), να ξεφύγει από τη μέγκενη της άγρινης τσαρικής λογοκρισίας και να εξυμνήσει, στο πρόσωπο της μούσας του, το πολύτιμο αγαθό που και ο ίδιος σπείρειται: «*Ελευθερία! Μπροστά σου / χάνει τη λάμψη της η κάθε άλλη γοητεία / για σένα καίει όλη η φλόγα μου, αιώνια είμαι δικός σου / καταδικός σου για πάντα, Ελευθερία... Εκεί στο Νoto, μέσ' στη γαλήνη του σούρουπου / πησε μαζί μου, Ελευθερία./ Βλαβερή για την ομορφιά σου είναι η παγωμένη Ρωσία*».

Στην «πιστή Ελληνοπούλα» απευθύνει τους στίχους του την ίδια χρονιά ο Πούσκιν για να την παρηγορήσει για το θάνατο του συζύγου της, που, για την πολυπόθητη ελευθερία, χιμήξε χωρίς δισταγμό πάνω στο μαχαίρι του εκθρόνου και, όπως ο τυραννοκτόνος Αριστογείτων, έπεσε στο

πεδίο της τιμής, εκπληρώνοντας τη μεγάλη, την καθαγιασμένη αποστολή του. Μια ποιητική σύνθεση, που αναδεικνύει το μεγάλο Ρώσο ποιητή ως ένα χαρακτηριστικό εκπρόσωπο του ρομαντικού φιλελληνικού ρεύματος που επικρατεί στη Δύση και το οποίο, απόμακρο από τη ζωντανή πραγματικότητα, εξιδανικεύει τους επαναστατημένους Ρωμιούς, ταυτίζοντάς τους με τους ήρωες από την κλασική Αρχαιότητα.

Το ποίημα που θα συνθέσει την επόμενη χρονιά (το 1822), την «Ελληνοπούλα», είναι αφιερωμένο σε ένα υπαρκτό πρόσωπο: την Καλυψώ Πολυχρόνη, που θα καταφύγει στον τόπο εξορίας του Πούσκιν, στο Κιοϊνόφ της Μολδαβίας, ως πρόσφυγας από την Κωνσταντινούπολη. Την Καλυψώ ακολουθεί η φήμη ότι υπήρξε ερωμένη του λόρδου Βύρωνα, μια ιδιότητα που θα συνεπάρει τον Πούσκιν, ο οποίος, κατά την τριετία της αναγκαστικής του παραμονής στο Κιοϊνόφ (1820-23), βρίσκεται υπό την απόλυτη επίρεια του αστερισμού του Αγγλου ποιητή, ένα δεδομένο που τεκμηριώνεται από τα Βυρώνεα επικά ποιήματα που θα συνθέσει κατά την περίοδο αυτήν: τον «Αιχμάλωτο του Καυκάσου» (1820-21), «Οι λιπστές αδελφοί» (1821-22) και την «Πηγή του Bakhchisaray» (1821-1823).

Το ιδανικό του πρότυπο αναζητεί ο Πούσκιν στο πρόσωπο της προσφυγοπούλας από την Κωνσταντινούπολη και αναρωτιέται: «*Για πες μου: όταν ο ποιητής της "Λεϊλά" / με τα ουράνια οράματά του φιλοτέχνησε / το απaráλλακτο ιδεώδες του / δεν ζωγράφισε άραγε εσένα / ο βασανισμένος και αγαπημένος ποιητής; / Ίσως στη μακρινή εκείνη χώρα / κάτω από τον ουρανό της καθαγιασμένης Ελλάδας / ίσως εσένα ο εμπνευσμένος μάρτυρας / γνώρισε και απάντησε σαν σε όνειρο και φύλαξε την αλυσμένη μορφή / μέσα στα μύχια της καρδιάς του...*».

Ένας χαρακτηριστικός φιλέλληνας παραμένει λοιπόν ο Πούσκιν, εκπρόσωπος της πλειοψηφίας εκείνης των ρομαντικών στοχαστών που δεν επαψαν να αναζητούν, όπως ο Γκέτε, την «Ελλάδα με τα μάτια της καρδιάς τους».

έμπρακτος θαυμασμός του εθνικοαπελευθερωτικού Αγώνα της Παλιγγενεσίας μας από ορισμένους, κυρίως Δυτικοευρωπαίους, ονομάστηκε «φιλελληνισμός». Όταν η Ιερά Συμμαχία χαρακτήρισε την Ελληνική Επανάσταση: «*ανταρσία εναντίον νόμιμου και κυρίαρχου μονάρχη*», οι φιλελεύθεροι Ευρωπαίοι, εκθροί των απολυταρχιών και των δεσποτικών καθεστώτων [κυρίως λόγιοι, φιλόλογοι, αρχαιολόγοι, δημοσιογράφοι, ποιητές και ζωγράφοι, αλλά και οι κυνηγημένοι για τα πολιτικά τους φρονήματα από τα απολυταρχικά καθεστώτα αξιωματικοί], θεώρησαν το '21 δική τους υπόθεση.

Εβλεπαν με συγκίνηση τους απογόνους ενός αρχαίου λαού, που αγάπησαν από τα αγάλματα και από τα αρχαία κείμενα, να δίνουν τον υπέρτατο Αγώνα και να εκφράζουν παράλληλα την αντιτυραννική και αντιμοναρχική ιδεολογία τους. Ετσι, εθελοντικά, στρατεύθηκαν. Η Ελληνική Επανάσταση –μετά τη γαλλική λαιλαπα του 1789– φούντωσε ξανά τις ιδέες του φιλελευθερισμού. Ήδη από τον Αύγουστο του '21 οι Γερμανοί ελληνοεπίτες άρχισαν να καλούν με προκλήσεις τη νεολαία τους, να ενισχύσει τους αγωνιζόμενους Έλληνες.

«Να απευθύνουμε σε βοήθεια των γενναίων Ελλήνων... Να χύσουμε το αίμα μας... Να δώσουμε τη ζωή μας, για την ιερά αυτή υπόθεση».

Σε πολλά άρθρα, που δημοσιεύονται στον ευρωπαϊκό Τύπο, οι αγωνιστές του '21 παρομοιάζονται με τους «*ήρωες των Περσικών Πολέμων...*» και σε αρκετές πόλεις, από το θέρος του '21, άρχισαν να ιδρύονται φιλελληνικές Επιτροπές για την αποστολή στην Ελλάδα πολεμοφοδίων και φαρμάκων [βλ. *Πάμπρ. Λαρούς Μηριάνικα*, τ. 59, σ. 281].

Για το ρόλο πολλών Φιλελληνικών Επιτροπών, όμως, ο Κυριάκος Σιμόπουλος στο έργο του «*Πώς είδαν οι ξένοι την Ελλάδα του '21*» αποκαλύπτει, τεκμηριωμένα, αντιφάσεις και σκοπιμότητες.

«Πολλά από τα Κομιτάτα της Ευρώπης και της Αμερικής –γράφει– ελέγχονται από τις αντίστοιχες κυβερνήσεις που ασκούν, κρυφά ή φανερά, φιλοτουρκική πολιτική και καθοδηγούνται επδέξια ή χρησιμοποιούνται ανοιχτά, για την προώθηση “εθνικών συμφερόντων” στην Ελλάδα» (τ. 4ος, 1824-1825, σ. 9).

Οποσδήποτε η εμβάθυνση και η κριτική θεώρηση του φαινομένου του φιλελληνισμού για την αναγνώριση και απόδοση της οφειλόμενης ευγνωμοσύνης σε ανθρώπους που θυσίαστηκαν για την ελευθερία μας, είναι ένα δύσκολο εγχείρημα και αυτό διότι ο μελετητής οφείλει να εστιάσει όχι στο φιλελληνισμό ως γενικό φαινόμενο, αλλά σε κάθε φιλέλληνα, διακρίνοντας τους ανιδιοτελείς ρομαντικούς ιδεολόγους εθελοντές, από άλλους... που κινήθηκαν με ιδιοτέλεια (αρχαιοκαπηλία, κατασκοπία κ.λπ.).

Στους συνολικά 940 άρρενες φιλέλληνες, που έφτασαν απ' την αρχή του '21 έως τον ερχομό του Καποδίστρια [342 Γερμανοί, 196 Γάλλοι, 137 Ιταλοί, 100 Αγγλοι, καθώς ακολουθούν άλλες 10 εθνικότητες με διψήφιο ή μονοψήφιο αριθμό (βλ. «*Ιστορία Ελληνικού Έθνους*», τ. ΙΒ', σ. 323)], εντοπίσαμε και δύο γυναίκες (!). «Ανάμεσα στους εθελοντές που προορίζονταν για την Ελλάδα –γράφει ο Σιμόπουλος– ήταν ένας Ελβετός καθηγητής των αρχαίων ελληνικών, ένας Γάλλος δάσκαλος και δύο γυναίκες ντυμένες ανδρικά. Μία νεαρή Ισπανίδα, σύζυγος του εθελοντή Οπате, και η σύζυγος κάποιου εθελοντή Toricelli» (Κ. Σιμόπουλου, *ό.π.*, τ. 1ος, σ. 58).

της ΕΛΕΝΗΣ ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
πτυχιούχου Τμήματος Ιστορίας-Αρχαιολογίας
Πανεπιστημίου Αθηνών, MSc, MA.

Η υποδούλωση του ελληνικού λαού από τους Τούρκους δεν άφησε ασυγκίνητους τους Ευρωπαίους. Ήδη από τις αρχές του 17ου και καθ' όλη τη διάρκεια του 18ου αιώνα είναι έντονο το ενδιαφέρον τους για την υπόδουλη Ελλάδα. Το ενδιαφέρον των Ευρωπαίων δεν είναι ασχετό με το πνευματικό κίνημα της Αναγέννησης, το οποίο αναβιώνει και

προβάλλει το αρχαίο ελληνικό πνεύμα και τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό. Πολλοί Ευρωπαίοι περιηγητές, επισκεπτόμενοι τον τόπο που γεννήσε τον πολιτισμό και τη δημοκρατία, συγκινούνται από την υποδούλωση των Ελλήνων· έτσι, επιστρέφοντας στις πατρίδες τους, δημοσιεύουν έργα όπου καταγράφουν τις εντυπώσεις τους από τον τόπο αυτό. Επιπλέον, αναφέρονται στο ελληνικό πρόβλημα και στη νεότερη Ελλάδα και καταφέρνουν να δημιουργήσουν ένα φιλελληνικό κλίμα.

Το φιλελληνικό κλίμα εντάθηκε στις αρχές του 19ου αιώνα και έφτασε στο αποκορύφωμά του με την κήρυξη της Ελληνικής Επανάστασης, το Μάρτιο του 1821. Πολλοί Ευρωπαίοι είδαν με συμπάθεια και ενθουσιασμό τον αγώνα των Ελλήνων για απε-

ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ

This Engine was erected by John Bull A.D. 1826 at an expense of Two millions

triotic Flumbug. - or - Greek Machinery !!!

Printed by R. Turk, Greek Street, Gullaway feet

2

επιθυμία και επιθυμούσαν να συνεισφέρουν με κάθε δυνατό τρόπο, ειδικά σε μια περίοδο που στην Ελλάδα κυριαρχούσαν ανθελληνικές πολιτικές. Έτσι, ήδη από το πρώτο εξάμηνο του 1821 αναπτύχθηκε ο λεγόμενο κίνημα του φιλελληνισμού, που είχε πρωταρχικό στόχο την υλική και ηθική συμπαράσταση του ελληνικού λαού. Ο φιλελληνισμός των Ευρωπαίων συνδέεται σαφώς με το επαναστατικό κίνημα της εποχής, που είχε δημιουργηθεί με την Επανάσταση της Αμερικής (1776), καθώς και με τη Γαλλική Επανάσταση (1789). Εξάλλου, στην καλλιέργεια του φιλελληνισμού στην Ευρώπη, πριν και μετά την Επανάσταση, συνέβαλαν σημαντικοί Έλληνες της διασποράς: προσωπικότητες όπως ο Αδαμάντιος Κοραΐς, ο Ανθίμος Γαζής, ο μπρο-

πολίτης Ιγνάτιος, ο Ιωάννης Καποδίστριας και οι Υψηλάντες μπορούν και επηρεάζουν σημαντικούς ξένους κύκλους υπέρ του ελληνικού Αγώνα, ενισχύοντας έτσι το φιλελληνικό κίνημα. Επιπλέον, Έλληνες φοιτητές στα ξένα πανεπιστήμια, Έλληνες έμποροι και επιχειρηματίες προβαλλουν με ποικίλους τρόπους την ελληνική υπόθεση. Ακόμη, ο φιλελληνισμός των Ευρωπαίων σχετίζεται και με τη θρησκευτική αντίθεση τους προς τους μωσαϊθικούς Τούρκους.

Ο φιλελληνισμός εκδηλώθηκε με πολλούς τρόπους. Στις σπουδαιότερες ευρωπαϊκές πόλεις ιδρύθηκαν φιλελληνικές επιτροπές (φιλελληνικά κομιτάτα). Η ίδρυση των πρώτων φιλελληνικών κομιτάτων ξεκίνησε στο δεύτερο εξάμηνο του 1821, ▶

1. Η λεηλασία του ναού του Απόλλωνα στις Βάσες της Πελοποννήσου το 1812, σε σχέδιο του Otto Magnus von Stackelberg.
2. Βρετανική γελοιογραφία ανωνύμου για την εκμετάλλευση της φιλελληνικής ιδέας για οικονομικά οφέλη (Βρετανικό Μουσείο, Λονδίνο)

ΓΥΝΑΙΚΕΙΟ ΚΙΝΗΜΑ

3. Ευρωπαϊοί
αξίωματικοί
στην Ελλάδα.
Λιθογραφία
(1822) του
A. Cheyère

κυρίως στη Γερμανία και την Ελβετία και επεκτάθηκε στη συνέχεια (1822-1823) στη Γαλλία, την Αγγλία, τις σκανδιναβικές χώρες, τις Κάτω Χώρες, αλλά και στις μακρινές Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Φιλελληνική κίνηση υπήρξε ακόμη και στις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, όπου επικρατούσαν απολυταρχικά καθεστώτα και δεν ήταν εύκολη η εκδήλωση του φιλελληνισμού. Η πρωτοβουλία για τη σύσταση των φιλελληνικών κομιτάτων ανήκε κυρίως σε πανεπιστημιακούς καθηγητές, σε λόγιους και φοιτητές· σημαντικός ήταν ο ρόλος και των κληρικών. Τα φιλελληνικά κομιτάτα προσπαθούν με κάθε τρόπο να ενισχύσουν τον ελληνικό Αγώνα. Οργανώνουν καλλιτεχνικές εκδηλώσεις και εράνους με σκοπό τη συγκέντρωση πολεμοφοδίων, τροφίμων, φαρμάκων, αλλά και χρημάτων. Επίσης βοηθούν στην περιθαλψή των προσφύγων και του άμαχου πληθυσμού. Βασικό μέλημά τους είναι και η αποστολή γιατρών, αλλά και εθελοντών πολεμιστών στον ελληνικό χώρο.

Η αποστολή εθελοντών πολεμιστών στα πεδία της μάχης είναι ίσως η πιο έμπρακτη εκδήλωση

Ήταν το άκουσμα της έναρξης της ελληνικής Επανάστασης που συγκίνησε ιδιαίτερα τις Ευρωπαϊκές και τις Αμερικανίδες

φιλελληνισμού. Εκατοντάδες φοιτητές, λόγιοι, επιστήμονες, αρχαιολάτρες, καθώς και αξιωματικοί κυνηγημένοι από τα απολυταρχικά καθεστώτα συμμετέχουν στον Αγώνα, είτε μεμονωμένα είτε σε οργανωμένες στρατιωτικές μονάδες.

Στη διάδοση του φιλελληνισμού σπουδαίος ήταν και ο ρόλος του Τύπου. Πολλές ευρωπαϊκές εφημερίδες δημοσίευαν εκτεταμένα αφιερώματα στην ελληνική Επανάσταση, τονίζοντας τη μεγάλη σημασία της εξέγερσης και έτσι συνηγορούσαν υπέρ της ελληνικής υπόθεσης. Εξάλλου, συχνές ήταν και οι εκκλήσεις στις εφημερίδες για τη συγκέντρωση εισφορών για τον ελληνικό Αγώνα. Εκτός από τα δημοσιεύματα στον ημερήσιο Τύπο, κυκλοφορούσαν βιβλία και φυλλάδια, τα οποία σκόπευαν στη διαφώτιση της κοινής γνώμης και στην παρότρυνση για ενίσχυση των Ελλήνων. Όλα αυτά τα έντυπα επηρέαζαν και προκαλούν μεγάλη αίσθηση στο αναγνωστικό κοινό.

Εξίσου σημαντική είναι και η συμβολή της λογοτεχνίας. Οι ρομαντικοί συγγραφείς της εποχής δημιουργούν μια πλούσια λογοτεχνική παραγωγή, εμπνεόμενοι από τον ελληνικό πολιτισμό και έχοντας κύριο θέμα στα έργα τους τον Αγώνα των Ελλήνων για την ανεξαρτησία τους· εξιμούν τους Έλληνες αγωνιστές και τους παρομοιάζουν με τους ήρωες των Περσικών Πολέμων. Αξίζει στο σημείο αυτό να σημειωθεί η δράση του μεγάλου Αγγλου φιλέλληνα ποιητή λόρδου Βόρωνα, ο οποίος εκτός από την υλική και ηθική του υποστήριξη προς τους αγωνιζόμενους Έλληνες, συνέβαλε και στη

διεθνοποίηση του προβλήματός τους, χάρη στην παγκόσμια φήμη του.

Σπουδαία έκφραση φιλελληνισμού αποτελεί και η προσπάθεια για την αναγέννηση και την εκπαίδευση του ελληνικού λαού. Αποστέλλεται εκπαιδευτικό υλικό, ιδρύονται τυπογραφεία στην Αθήνα, την Υδρα και το Μεσολόγγι και γίνονται προσπάθειες για την οργάνωση της εκπαίδευσης στις απελευθερωμένες περιοχές της Ελλάδας. Συγχρόνως, παρέχεται ειδική μέριμνα για την εκπαίδευση των Ελληνοπαίδων στο εξωτερικό.

Πρέπει να τονιστεί ότι ο φιλελληνισμός δεν εκδηλώθηκε με την ίδια ένταση καθ' όλη τη διάρκεια του Αγώνα και ποικίλλε από χώρα σε χώρα. Μάλιστα συχνά συνδέθηκε με τα πολιτικά ή οικονομικά συμφέροντα των Ευρωπαίων· για παράδειγμα, στην Αγγλία πιστευόταν ότι μια ελεύθερη Ελλάδα θα εξυπηρετούσε το αγγλικό εμπόριο. Ωστόσο, η απήκηση του φιλελληνισμού υπήρξε πολύ μεγάλη, αφού έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη μεταβολή της πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων υπέρ της Ελλάδας μετά το 1824 και βοήθησε ουσιαστικά στην απελευθέρωση των Ελλήνων και στη δημιουργία ανεξάρτητου ελληνικού κράτους.

Μια σημαντική πτυχή του φιλελληνισμού είναι η δράση των φιλελλήνων γυναικών. Ήδη, υπήρχε αξιόλογη φιλελληνική κίνηση πριν από την έναρξη της ελληνικής Επανάστασης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η πόλη της Βαϊμάρνης στη

Γερμανία, που ήταν σπουδαίο πνευματικό κέντρο κατά τους 18ο και 19ο αιώνες. Πολλές γυναίκες λογοτέχνες, καλλιτέχνες και μέλη αριστοκρατικών οικογενειών, επηρεασμένες και από το γνωστό φιλέλληνα ποιητή Γκέτε, ευνοούν μέσω των δραστηριοτήτων τους κάθε φιλελληνική κίνηση.

Ήταν όμως το άκουσμα της έναρξης της ελληνικής Επανάστασης που συγκίνησε ιδιαίτερα τις Ευρωπαίες και τις Αμερικανίδες, γυναίκες κάθε ηλικίας και τάξης. Οι φιλέλληνες γυναίκες προσφέρουν με κάθε δυνατό τρόπο τη βοήθειά τους και δεν κρύβουν τον ενθουσιασμό τους. Προσφέρουν από το στέρημά τους, ράβουν ρούχα, δίνουν τρόφιμα, όσες έχουν, προσφέρουν τα κοσμήματά τους. Ακόμη και μαθήτριες προσφέρουν το χαριζικί τους για τον ελληνικό Αγώνα. Ενδεικτικό είναι το απόσπασμα μιας επιστολής (12 Μαρτίου 1828) Αμερικανίδων προς τις Ελληνίδες αδελφές τους:

«Αν ήθελεν είναι δυνατόν να ίδιπτε μόνον τα πρόσωπα των μικρών παιδίων να λάμπουν, και τα ομμάτια των να στράπτουν με χαράν ενώ παραιτούν τας εορτίας των διά να ράψουν προς βοήθειαν της Ελλάδος. Αν ήθελεν είναι δυνατόν να

4, 5. Η βιβλιογραφία για την Ελλάδα και τους Έλληνες πυκνώνει στην Ευρώπη τα χρόνια που προηγούνται της ελληνικής Επανάστασης

Η κυρία Νταμάς επηρέασε το σύζυγό της, πρωθυπουργό της Γαλλίας Ρισελιέ, υπέρ της ελληνικής υπόθεσης

6. Η αιώνια Ελλάδα δεσμώτων Τούρκων. Φιλελληνική υδατογραφία (1822) του William Turner (Μουσείο Αθηνών)

Ιδείτε εκείνας τας νέας, αι οποιαι αποβλέπουσι μόνον εις τους κόπους των χειρών των διά τα αναγκαία της ζωής των να δίδουν εις εσάς χείρα βοηθείας ν' αφαιρούν μέρος από τον καιρόν της αναπαύσεως των διά να ήθελον δυνηθή να προσθέσουν ένα ή δύο φορέματα διά τας δυστυχείς Ελληνίδας, τέλος πάντων αν ήθελε είναι δυνατόν να ιδείτε τον ζήλον και ενθουσιασμόν, όπου κυριεύει τας ψυχάς των συμπολιτών μας, βέβαια ήθελε χαροποιήσει δι' ολίγον καιρόν τας δυστυχίας και ταλαιπωρίας της τύχης σας...».

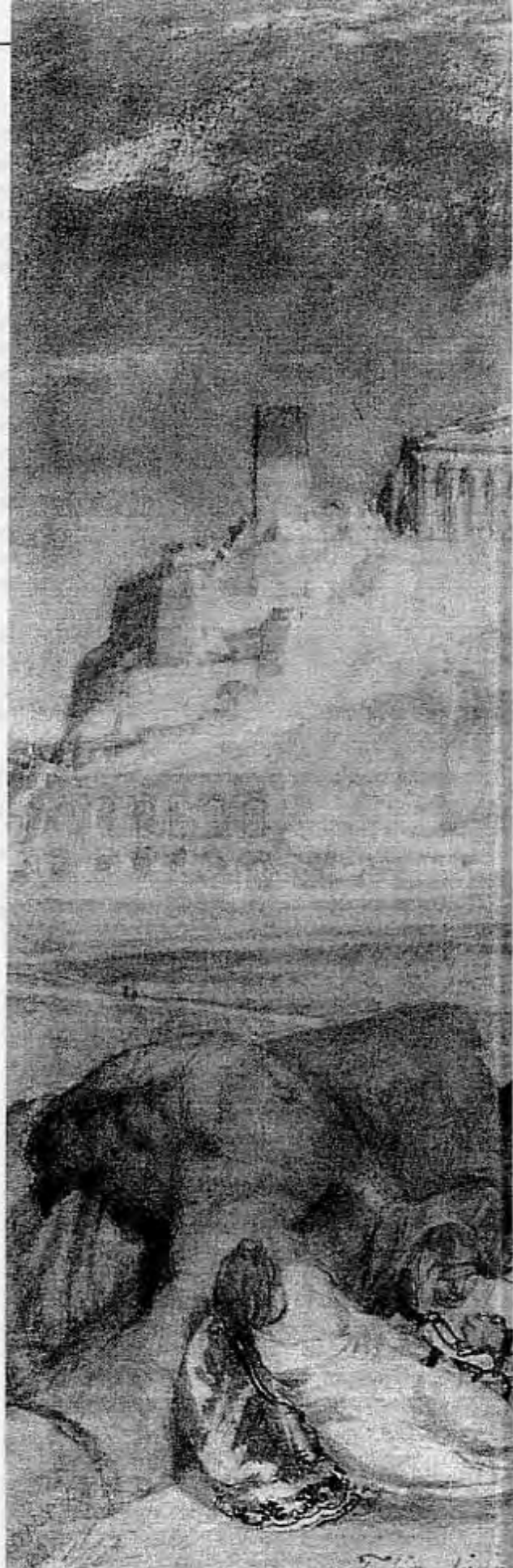
Ιδιαίτερα ξεχωριστές για το ελληνικό ζήτημα ήταν οι μορφωμένες και πλούσιες κυρίες της εποχής, οι οποίες ήταν γυναίκες προοδευτικές, με φιλελεύθερες απόψεις. Πολλές από τις κυρίες αυτές ασχολούνταν με το γράψιμο και μέσα από το συγγραφικό τους έργο προέβαλαν τόσο τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό όσο και το δίκαιο αγώνα των επαναστατημένων Ελλήνων. Τα σαλόνια τους ήταν τόποι φιλολογικών συζητήσεων, αλλά και πολιτικών προβληματισμών και σε αυτά συγκεντρώνονταν σημαντικές πνευματικές και πολιτικές προσωπικότητες, υποστηρικτές της Ελλάδας. Μάλιστα, κάποιες από αυτές αναμειγνύονταν και στα πολιτικά πράγματα της χώρας τους: η κυρία Νταμάς επηρέασε το σύζυγό της, πρωθυπουργό της Γαλλίας Ρισελιέ, υπέρ της ελληνικής υπόθεσης. Ομοίως, η Κλαίρη ντε Κερσέν, δούκισσα ντε Νιρά, επηρέασε τον τότε βασιλιά της Γαλλίας Λουδοβίκο ΙΗ΄.

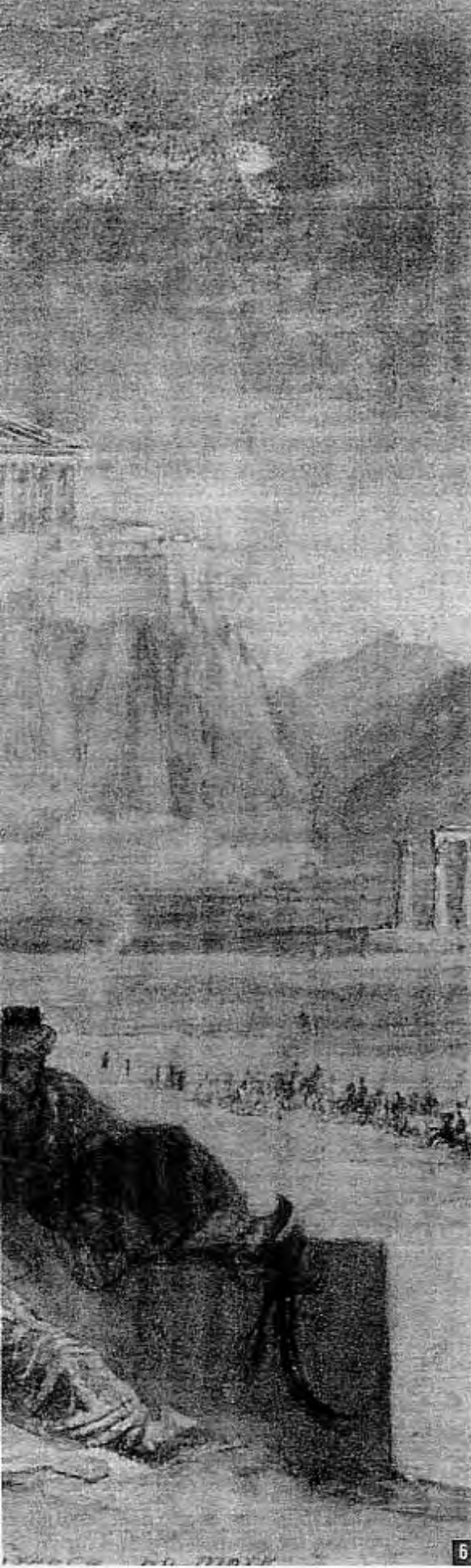
Πολύ σημαντικό ρόλο παίζουν οι γυναίκες και μέσα στα φιλελληνικά κομμάτια. Εξίσου δυναμικές με τους άντρες, βοηθούν στη διαφώτιση της κοινής γνώμης πάνω στην ελληνική υπόθεση, πρωτοστατούν στους εράνους, συλλέγουν και αποστέλλουν χρήματα, τρόφιμα, ρούχα στους Έλληνες. Στο «Φίλο του Νόμου» (26.7.1826) τονίζεται ότι: «...Εις την Γαλλίαν και την Αγγλίαν, τα σημαντικώτερα υ-

Ανάμεσα στις δραστηριότητες των φιλελλήνων γυναικών είναι η περιθαλψη των προσφύγων και η υιοθεσία ορφανών παιδιών

ποκείμενα δεν παύουν κάμνοντα καθημερινάς και γενναίας συνεισφοράς τας οποίας από οίκου εις οίκον, από μαγαζιόν εις μαγαζιόν, από αυτὰς τας εκκλησίας και τα θέατρα με θεόπνευστον προθυμίαν συνάζουσιν αι ευγενέστεραι αυτών γυναίκες».

Εξάλλου, αξιολιμπόμεντες είναι οι φιλανθρωπι-

κές δραστηριότητες των φιλελλήνων γυναικών υπέρ των επαναστατημένων Ελλήνων. Φροντίζουν για την περιθαλψη των προσφύγων και υιοθετούν ορφανά παιδιά. Πρέπει να επισημανθεί και το ιδιαίτερο ενδιαφέρον που επιδεικνύουν οι Ευρωπαϊκές γυναίκες για την εκπαίδευση και την ανατροφή των Ελληνοπαίδων· σε πολλές ευρωπαϊκές πόλεις συστήνονται φιλανθρωπικά σωματεία με τέτοιο χαρακτήρα. Για παράδειγμα, όπως γίνεται γνωστό από το «Φίλο του Νόμου» (11.5.1825): *«Εις το Εδιμβούργον μητρόπολιν της Σκωτίας εσυγκροτήθη προ ολίγου φιλανθρωπική εταιρία από πολλὰς επισήμους γυναίκας, της οποίας ο σκοπός είναι να δώση ανατροφὴν εις ελληνικά κοράσια».*

Αναμφισβήτητα, η προσφορά των φιλελλήνων γυναικών στην ελληνική Επανάσταση είναι μεγάλη. Η αγάπη και η ευαισθησία που έδειξαν αποτυπώνεται σε μία επιστολή-έκκληση (1825) της **Ευανθίας Καϊρη** προς όλες τις φιλέλληνες: *«...Αλλά ποίαν παραμυθίαν ελάβομεν εις τας θλίψεις μας, ποίαν άνεσιν εις τα δεινά μας όταν εμάθαμεν ότι ευρίσκονται και γυναίκες αιτινες εδάκρυσαν εις τας δυστυχίας μας και επαράκινησαν πολλούς εις την αγάπην του έθνους μας και συνέτρεξαν εις την σωτηρίαν μας!».* Οι φιλέλληνες γυναίκες *«...δεν ελειψαν ποτέ να λέγωσι καλά υπέρ της αγωνιζομένης Ελλάδος και να την βοηθώσι το κατά δύναμιν...».*

Η μεγάλη προσφορά των φιλελλήνων γυναικών δεν σταματά με τη λήξη του Αγώνα. Εξακολουθούν να υπερασπίζονται τους Έλληνες και προωθούν τα συμφέροντα και την ανάπτυξη του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, τόσο μέσω των συγγραφικών τους έργων όσο και μέσω των φιλανθρωπικών τους πράξεων. Συγχρόνως, βοηθούν τις εναπομείνουσες υπόδουλες περιοχές στον Αγώνα τους για την ελευθερία· αξιοσημείωτη είναι η δράση φιλελλήνων γυναικών από όλο τον κόσμο κατά τη διάρκεια της Κρητικής Επανάστασης (φθινόπωρο 1866). Πολλές

«Εις το Εδιμβούργον εσυγκροτήθη εταιρία φιλανθρωπική, της οποίας ο σκοπός είναι να δώση ανατροφὴν εις ελληνικά κοράσια»

διανοούμενες γυναίκες επισκέπτονται τη χώρα που τόσο αγαπούν, ζουν κοντά στον ελληνικό λαό και γνωρίζουν το σύγχρονο ελληνικό πολιτισμό. Δεν λείπουν και οι περιπτώσεις γυναικών που εγκαθίστανται μόνιμα στην Ελλάδα. Σημαντικά είναι η συνεισφορά των φιλελλήνων γυναικών και στην οργάνωση της εκπαίδευσης, και γενικά στην πνευ-

7. Παρά τη συμμετοχή των Ελληνίδων στην Επανάσταση, η θέση τους στο νέο ελληνικό κράτος δεν είχε αναγνωρισθεί. Φιλελληνική γκραβούρα με την Μπουμπουλίνα

ΒΟΥΒΟΥΛΙΝΑ. 7

ματική αφύπνιση των Ελλήνων. Κάποιες μάλιστα αναηγνύονται και στην πολιτική, καθώς και στην κοινωνική ζωή του τόπου.

Μια σημαντική πτυχή της δράσης των φιλελλή-

Οι φιλέλληνες γυναίκες προσπάθησαν να αφυπνίσουν τις Ελληνίδες, ώστε να βελτιώσουν την κοινωνική τους θέση

νων γυναικών είναι και το ιδιαίτερο ενδιαφέρον τους για την κοινωνική θέση των Ελληνίδων. Γυναίκες καλλιεργημένες και δραστήριες, χειραφετημένες και προοδευτικές, οι φιλέλληνες αποτελούσαν μέρος του γυναικείου κινήματος που αναπτύχθηκε κατά το 19ο αιώνα στην Αμερική και την Ευρώπη, και που πρόσβευε την ισότητα των γυναικών στους οικονομικό, αστικό, κοινωνικό και πολιτικό τομείς. Οι γυναίκες διεκδικούσαν με πάθος και αγωνιστικότητα τα δικαιώματά τους. Ίδρυσαν φεμινιστικούς συλλόγους, ιδίως στην Αμερική και την Αγγλία, δημοσίευαν διακηρύξεις των δικαιωμάτων τους, διεκδικούσαν καλύτερους όρους εργασίας και σταδιακά απέκτησαν πολιτικά δικαιώματα.

Η φεμινιστική δραστηριότητα στην Αμερική και την Ευρώπη είχε απήχηση και στην Ελλάδα. Ωστόσο, η θέση των Ελληνίδων ήταν σαφώς κατώτερη από αυτήν των Ευρωπαίων και των Αμερικανίδων. Η Ελληνίδα, παρά τη μεγάλη της προσφορά κατά τη διάρκεια της Επανάστασης (χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τα κατορθώματα των Σουλταρισσών, καθώς και της Μπουμπουλίνας και της Μαντιούς Μαυρογένους) και παρά τη δημιουργία του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, εξακολουθούσε να είναι εξαρτημένη από τον άντρα και να αντιμετωπίζεται ως πολίτης δεύτερης κατηγορίας τόσο κοινωνικά όσο και πολιτικά· η Ελληνίδα ασχολούνταν μόνο με οικιακές και αγροτικές εργασίες και σπάνια μετείχε στη μόρφωση.

Οι φιλέλληνες γυναίκες προσπάθησαν να αφυπνίσουν τις Ελληνίδες, ώστε να βελτιώσουν την κοινωνική τους θέση· ιόνιζαν την ανάγκη οι γυναίκες να μορφωθούν και να αποκτήσουν ένα επάγγελμα, ώστε να μπορέσουν να ανεξαρτητοποιηθούν από τον άντρα. Σε πρωτοβουλίες των φιλελλήνων γυναικών ανήκουν οι πρώτες προσπάθειες για εκπαίδευση των Ελληνίδων θυγατέρων, καθώς και η ίδρυση των παρθεναγωγείων. Σε αυτά φοιτούν κυρίως μαθήτριες οι οποίες προέρχονται από προνομίους οικογένειες και κοντά στις ξένες γυναίκες αρχίζουν να αποκτούν ευρωπαϊκούς τρόπους και συνήθειες. Συνεπώς, οι φιλέλληνες γυναίκες συνέβαλαν στη βελτίωση της θέσης της γυναίκας στην ελληνική κοινωνία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Δρούλια Λουκία, «Ο Φιλελληνισμός από το 1821 έως το 1823», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΗ', Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 1975, σελ. 314.

Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 59 (Α. φιλελληνισμός), 1994, σελ. 281.

Σπυράκης Κούλα, *Φιλελληνίδες: Ιστορική Μελέτη*, Αθήνα, 1976.

1785

Γεννιέται στη Φιλαδέλφεια στις ΗΠΑ η Σοφία ντε Μαρμπούα, κόρη Γάλλου διπλωμάτη.

1786

Γεννιέται στην Κωνσταντινούπολη η Ροξάνδρα, κόρη του Σκαρλάτου Στούρτζα και της Σουλτάνας Μουρούζν, κόρης του ηγεμόνα της Μολδαβίας Κωνσταντίνου Μουρούζν.

1804

Η Σοφία ντε Μαρμπούα παντρεύεται το δούκα της Πλακεντίας.

1809

Η Ροξάνδρα Στούρτζα γνωρίζεται με τον Ιωάννη Καποδίστρια στην Πετρούπολη. Θα παραμείνει σε όλη τη ζωή της ερωτευμένη με τον Καποδίστρια, αλλά θα παντρευτεί τον κόμη Εντλινγκ.

1815

Η Στούρτζα γίνεται μέλος της Φιλομούσου Εταιρείας της Βιέννης με κύριο στόχο την εκπαίδευση των Ελληνοπαίδων και την απελευθέρωση της Ελλάδας.

1822

Η Στούρτζα εγκαθίσταται στην Οδησό και οργανώνει την περίθαλψη των Ελλήνων προσφύγων του Αγώνα. Σε μικρό χρονικό διάστημα θα αναλάβει τη διεύθυνση της Ευεργετικής Εταιρείας της Μόσχας, η οποία θα οικοδομήσει φιλανθρωπικά ιδρύματα για τον ελληνορθόδοξο πληθυσμό της Μόσχας.

1824

Η δούκισσα της Πλακεντίας, η οποία ανήκε στον κύκλο της Μαρίας Λουίζας, συζύγου του Ναπολέοντα, εγκαταλείπει τη Γαλλία.

1829

Η δούκισσα της Πλακεντίας επισκέπτεται την Ελλάδα με την κόρη της Ελίσα. Αγοράζουν κτήματα στην Αθήνα.

1834

Η δούκισσα της Πλακεντίας εγκαθίσταται μόνιμα στην Ελλάδα.

1836

Γεννιέται η Ιουλιέττα Λαμπέρ στο

Βερμπερί της Γαλλίας.

1844

Πεθαίνει η Στούρτζα και ενταφιάζεται στο ελληνορθόδοξο κοιμητήριο της Οδησού.

1854

Η δούκισσα της Πλακεντίας πεθαίνει και ενταφιάζεται στην Πεντέλη.

1880

Το σπίτι της Λαμπέρ, στο Παρίσι, συνιστά φιλολογικό και καλλιτεχνικό σαλόνι.

1881

Η Λαμπέρ εκδίδει το έργο *Οι σύγχρονοι Έλληνες ποιητές*. Το έργο αποκαλύπτει την άμεση επαφή της με τα ελληνικά

γράμματα.

1887

Η Λαμπέρ ξεκινά τη συνεργασία της με την *Εφημερίδα των Κυριών* της Καλλιρρόης Παρρέν.

1890

Η Σεβαστή Καλποπέρν επισκέπτεται τη Λαμπέρ στο Παρίσι και της προσφέρει ένα χάλκινο ανάγλυφο σε αναγνώριση της φιλελληνικής δράσης της.

1936

Πεθαίνει η Ιουλιέττα Λαμπέρ.

Ευγενής φιλέλληνας με παραδοσιακή στολή. Πίνακας (1830) του F. Kautz

ΣΟΦΙΑ ΝΤΕ ΜΑΡΜΠΟΥΑ, ΔΟΥΚΙΣΣΑ ΠΛΑΚΕΝΤΙΑΣ

Των ΦΙΦΗΣ ΔΕΜΠΡΗ
ερευνήτριας Τμήματος Αρχαίου Γυναικείων ΕΜΙΑ
και ΝΙΚΟΥ ΚΟΥΤΣΟΥΜΠΟΥ
αρχαιολόγου

Πρόκειται για την πιο γνωστή, ίσως, από τις γυναίκες φιλέλληνες. Η **Σοφία ντε Μαρμπούα** (Sophie de Marbois, duchesse de Plaisance) γεννήθηκε στη Φιλαδέλφεια των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής' τον Απρίλιο του 1785, από Γάλλο διπλωμάτη πατέρα και Αμερικανίδα μητέρα. Η οικογένεια επέστρεψε στη Γαλλία τα πρώτα χρόνια της Γαλλικής Επανάστασης.¹ Το 1804, σε ηλικία δεκαεννέα ετών, παντρεύτηκε το Γάλλο στρατηγό και υπασπιστή του **Ναπολέοντα, Κάρολο Λεμπρέν** (Charles Lebrun), δούκα της Πλακεντίας (Plaisance).² Από το γάμο αυτό, που τυπικά δεν διαλύθηκε ποτέ, αλλά ουσιαστικά διήρκεσε λίγο, απέκτησε το μοναδικό της παιδί, την **Ελίζα**, που γεννήθηκε το 1804 και πέθανε στη Βιεννό το 1837.

3. Ο στρατηγός Charles Lebrun, υπασπιστής του Ναπολέοντα, δούκας της Πλακεντίας.
4. Γαλλίδες κυρίες προσφέρουν στον έρανο υπέρ του Αγώνα των Ελλήνων. Λιθογραφία του 1826

νων, συγκεντρώνοντας το ποσό των δεκατεσσάρων χιλιάδων φράγκων· με τον ίδιο τρόπο η δούκισσα πρόσφερε εννέα χιλιάδες φράγκα.⁷ Αργότερα, το 1827, από τη Ρώμη, η Ελίζα πρόσφερε επιπλέον επτά χιλιάδες φράγκα και η μητέρα της τρεις χιλιάδες, ενώ ακόμη δεκατέσσερις χιλιάδες φράγκα στάλθηκαν στον Καποδίστρια,⁸ η κυβέρνηση του οποίου ευχαρίστησε μητέρα και κόρη για την προσφορά τους με επίσημη επιστολή, υπογεγραμμένη από τον υπουργό Εξωτερικών Γ. Γλαράκη.⁹ Ο Κα-

Στο Παρίσι, η Σοφία ντε Μαρμπούα διατηρούσε φιλολογικό σαλόνι, όπου σύχναζαν σχεδόν όλοι οι διανοούμενοι της εποχής

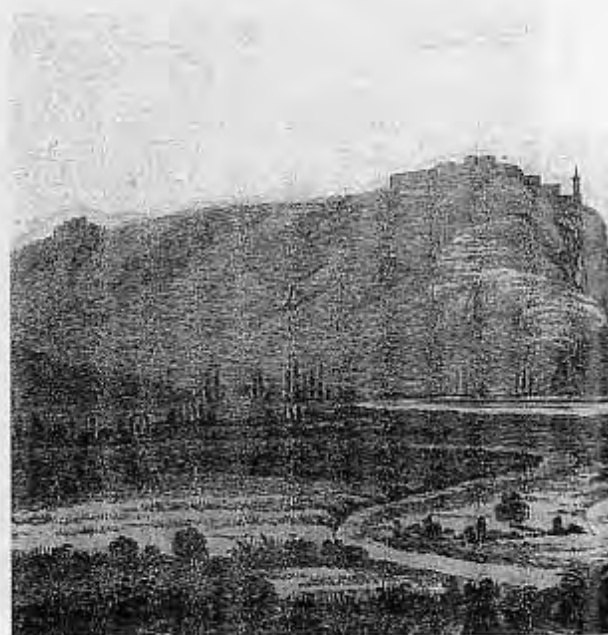
μπούρογλου μάλιστα σημειώνει: «Αντιληφθείς εκ της σχετικής ερεύνης μου την οικονομολογικήν ιάξιν της Δουκίσσης ελπίζω ότι κάποτε θα ενρεθῆ πλήρες σημείωμα περί των εν Ελλάδι δαπανών της υπέρ της εκπαίδευσως, προς αρωγήν οικογενειών του Αγώνος και εις κατασκευήν κοινοφελών έργων (...)».¹⁰

Η δούκισσα της Πλακεντίας και η Ελίζα επισκέφθηκαν για πρώτη φορά την Ελλάδα στα τέλη του 1829. Εφτάσαν στο Ναύπλιο με πλοίο που τους είχε διαθέσει ο ίδιος ο Καποδίστριας, όπως αναφέρει η *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος* από την Αίγινα. Φιλοξενήθηκαν στο σπίτι του διοικητή του Ναυπλίου Κωνσταντίνου Ράδου. Όπως προκύπτει και πάλι από την προαναφερόμενη εφημερίδα, η Σοφία ντε Μαρμπούα ανέλαβε τη χρηματική δαπάνη για την εκπαίδευση δώδεκα θυγατέρων Ελλήνων αγωνιστών (ανάμεσά τους κόρες των Μαυρομικάλη, Καψάλη, Γιαννιτζί κ.ά.), τις οποίες εμπ-

στεύθηκε στη φροντίδα της χήρας του Γεώργιου Κλεόβουλου. Τα κορίτσια αυτά παρακολουθούσαν μαθήματα στο γαλλικό σχολείο του Ναυπλίου, που λειτουργούσε υπό τη διεύθυνση της δεσποινίδος Βολμεράν (Volmeragne), η οποία είχε πιθανότητα σταλεί και υποστηριζόταν από το φιλελληνικό κομμάτι του Παρισιού.¹¹

Την περίοδο αυτή οι δυο γυναίκες επισκέφθηκαν διάφορα μέρη της Πελοποννήσου (ανάμεσα

τους το Αργος και τον Μυσιρά) και την Αίγινα. Τότε αγόρασαν και κάποια κτήρια στην Αθήνα.²² Γνωρίστηκαν επίσης με τους Μαυρομιχαλούς, τον Μπενιζέλο Ρούφο, τον Μιαούλη, τον Κριεζή, τον Τομπάζη κ.ά. Οι δύο γυναίκες αναχώρησαν από την Ελλάδα για την Ιταλία το Μάιο του 1831. Την επόμενη χρονιά, η δούκισσα δημοσίευσε (από τη Φλωρεντία, όπου βρισκόταν με την κόρη της) διαμαρτυρία εναντίον του γιου κάποιου δούκα, «(...)

5. Ο Ηλίας Μαυρομιχάλης, με τον οποίο ήταν ερωτευμένη η κόρη της δούκισσας, Ελιζα.
6. Το Ναύπλιο, τόπος άφιξης της Σοφίας ντε Μαρμπούα το 1829

υβρισαντος τον Ελληνικόν Αγώνα και τους Έλληνες».²³

Θα πρέπει εδώ να σημειώσουμε ότι, στη διάρκεια της παραμονής της δούκισσας στην Ελλάδα, οι σχέσεις της με τον Καποδίστρια μεταβλήθηκαν και κατέληξαν να είναι εκθρικές. Αναφέρεται ότι είχε συμμετοχή στην αντίδραση εναντίον του²⁴ και είναι γνωστό πως, όταν έμαθε στην Ιταλία για τη δολοφονία του, δημοσίευσε κείμενο με βαρύτερους χαρακτηρισμούς εναντίον του Καποδίστρια, στο οποίο

Στις εκλογές του 1844 αναμείχθηκε ενεργά (αν και παρασκηνιακά), υποστηρίζοντας ηθικά και οικονομικά τον Κωλέττη

χαρακτήριζε τους δολοφόνους του ιαξίους του Αρμόδιου και του Αριστογείτονα.²⁵ Η στάση της αυτή θα μπορούσε να αποδοθεί στις φιλελεύθερες ιδέες της, που συγκρούονταν με τον απολυταρχισμό του Κυβερνήτη και την άρνησή του να παραχωρήσει Σύνταγμα,²⁶ δεν γνωρίζουμε όμως και λεπτομέρειες για τη σχέση της με τους Μαυρομιχαλούς²⁷ και το πόσο αυτοί θα μπορούσαν να την έχουν επηρεάσει εναντίον του Καποδίστρια.

Το 1834 η δούκισσα και η κόρη της έφτασαν στην Αθήνα, όπου και εγκαταστάθηκαν μόνιμα. Για το διάστημα μέχρι το 1836 δεν έχουμε πληροφορίες για τη δράση της.²⁸ Για την περίοδο αυτή υπάρχει μόνο η φήμη ότι η Ελιζα ήταν ερωτευμένη με το μοιραρχο Ηλία Κατούακο Μαυρομιχάλη.²⁹

Το 1836 οι δύο γυναίκες έφυγαν από την Αθήνα για να ταξιδέψουν στην Ανατολή. Επισκέφθηκαν τη Συρία και τον Λίβανο, όπου η Ελιζα αρρώστησε και πέθανε.³⁰ Η δούκισσα βαλοσάμωσε το σώμα της

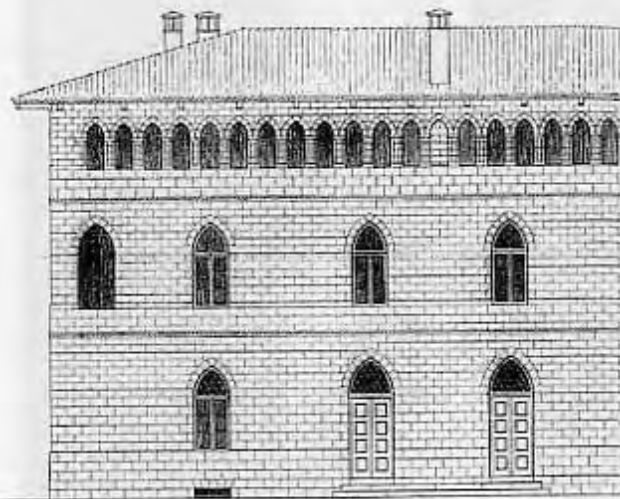
7

8

7. Θεόφιλος Γκοτιέ και Εντμόν Αμπού (8), δύο από τους διανοούμενους που σύχναζαν στο παριζιάνικο σαλόνι της δούκισσας της Πλακεντίας.
9. Ο Σπυριδών Τρικούπης

κόρης της και το μετέφερε, το 1837, στην Αθήνα, σύμφωνα με την τελευταία επιθυμία της νεκρής. Από τότε «η Λύπη είχε κάμψι πλέον έντονον την εκκεντρικότητα της Λουκίσσης. Ως εάν η δυστυχής μήτηρ να έζη εκτός της πραγματικότητας, απομεμονωμένη εις το όνειρόν της, εις το οποίον τίποτε δεν την εκώριζε πλέον από το παιδί της. Φορεί λευκό φόρεμα αρχαϊκής εμφανίσεως, τα απορισμένα της μαλλιά έχει κόψει και σκεπάσει με λευκόν πέπλον λεπτότατον που φθάνει μέχρι του εδάφους».²¹ Διατήρησε το ταρχειωμένο σώμα της κόρης της σε ειδικό δωμάτιο του σπιτιού της, ανάμεσα σε λουλούδια που ανανεώνονταν καθημερι-

Στην Αθήνα, το σαλόνι της έγινε τόπος συνάντησης των Ελλήνων λογίων αλλιά και γνωστών ξένων προσωπικοτήτων

νά και κεριά που έκαιγαν συνεχώς,²² μέσα σε μαλόβδινη λάρνακα.²³

Καθώς όμως η γυναίκα αυτή είχε αξιοθαύμαστη ενεργητικότητα, δεν σταμάτησε ποτέ να είναι δραστήρια. Στο πλαίσιο αυτό ανέλαβε την εκπαίδευση και την ανατροφή κοριτσιών από ιστορικές οικογένειες της Αθήνας και της Ελλάδας. Στις κοπέλες αυτές δίδασκε η ίδια γαλλικά και λογοτεχνία, προσπαθώντας παράλληλα να διευρύνει γενικότερα το πνεύμα τους και την αισθητική τους.²⁴ Ουσιαστικά, τα κορίτσια αυτά ζούσαν μαζί της στο σπίτι της²⁵ και την παρακολουθούσαν σχεδόν σε όλες τις εκδηλώσεις της καθημερινότητάς της.

Την περίοδο αυτή, οι σχέσεις της με την οικογένεια Μαυρομιχάλη ψυχράθηκαν (διατήρησε το σε-

βασμό της μόνο για τον Πετρόμπεη)²⁶ και το ίδιο έγινε και με τις περισσότερες από τις κοπέλες που είχε υπό την προστασία της· μόνο με την **Ελένη Καψάλη** (μετέπειτα Σκουζέ) διατήρησε στενές και εγκάρδιες σχέσεις έως το τέλος. Από πολιτικής απόψεως, αντιπαθούσε τον **Οθωνα**,²⁷ συμπαθούσε όμως αρχικά τον **Τρικούπι**, ενώ αργότερα άλλαξε στάση, τόσο γιατί απώς πλησίασε τον **Μαυροκορδάτο** (τον οποίο η δούκισσα αντιπαθούσε από καιρό) όσο και γιατί ήταν αντίπαλος του **Κωλέττη**, τον οποίο εκείνη συμπαθούσε.²⁸ Μάλιστα, στις εκλογές του 1844 αναμειχθηκε ενεργά (αν και παρασκηνιακά) στην πολιτική του τόπου, υποστηρίζοντας ηθικά και οικονομικά τον Κωλέττη (που μέχρι τότε ήταν στην αντιπολίτευση και είχε και εκείνος βοηθήσει τη δούκισσα, «μετά πονηροτάτης επιτηδειότητας και υστεροβουλίας» με τα κτήματα και τα έργα της στην Πεντέλη), ο οποίος και βγήκε τελικά νικητής.²⁹

Όπως στο Παρίσι, έτσι και στην Αθήνα, το σαλόνι της έγινε τόπος συνάντησης των Ελλήνων λογίων αλλά και γνωστών ξένων προσωπικοτήτων [α-

9

10

12

10. Η πρόοψη του «Καστέλο» της Ροδοδάφνης προς τον πευκώνα και η νοτιοδυτική όψη (11) σε φωτογραφία του 1930.

12. Το κτίριο «Ιλίσια», ιδιοκτησίας της Σοφίας ντε Μαρμπούα. Έργο (1840) του Σταμάτη Κλεάνθη, όπως ήταν μέχρι το 1928 και όπως έχει διαμορφωθεί σήμερα (13) φιλοξενώντας το Βυζαντινό Μουσείο

11

13

νάμεσά τους ο γλύπτης Νταβίντ ντ' Ανζέρ (David d' Angeres), ο Θεόφιλος Γκοπιέ (Gautier), ο Εντιμόν Αμπου (Edmond About) κ.ά.). Είναι αξιοσημείωτο μάλιστα ότι μετέφερε ολόκληρη βιβλιοθήκη από το Παρίσι στην Αθήνα.²⁰ Παράλληλα συνέχισε τις ευεργεσίες τις, δωρίζοντας πλυντήρια και κρήνες σε χωριά της Αττικής και στην Αθήνα, κατασκευάζοντας δρόμους στην Πεντέλη κ.λπ.

Αξίζει να αναφέρουμε επίσης ότι, πριν ακόμη μετακομίσει η δούκισσα στα Ιλίσια, το 1847, η κατοικία της στην οδό Πειραιώς έπασσε φωτιά και καταστράφηκε ολοσχερώς. Μαζί με το σπίτι καύκε και η ταριχευμένη σορός της Ελίζας, γεγονός που έκανε τη δούκισσα ακόμη πιο παράξενη και δυστυχία, αφού τώρα έπρεπε να ζει συντροφιά μόνο με τις στάχτες του αγαπημένου της παιδιού και τους ελάχιστους φίλους που επέλεξε να διατηρήσει.

Επειτα από μακρά και επώδυνη ασθένεια,²¹ που την είχε μάλιστα παραμορφώσει, η Σοφία ντε Μαρ-

Υπήρξε μια ιδιαίτερα χειραφετημένη και εξαιρετικά δραστήρια και ενεργητική γυναίκα που αγαπήθηκε από τους Αθηναίους

μπούα, δούκισσα της Πλακεντίας, έφυγε από τη ζωή το Μάιο του 1854. Σύμφωνα με την επιθυμία της, τάφηκε στην Πεντέλη, κονιά στη Maisonette, μαζί με τις στάχτες της Ελίζας. Η νεκρική πομπή ξεκίνησε από τα Ιλίσια και στο Χαλάνδρι οι χωρικοί απαιτούσαν να σταματήσει, και το φέρετρό της «(...) να τοποθετηθή εις το κέντρον της πλατείας παρά την Κρήνη της Δουκίσσης, προς γενικόν του χωρίου προσκύνημα. Και είναι εξόχως συγκινητική η σκηνή να βλέπω τις τους χωρικούς κλαίοντας».²²

Είναι σαφές ότι η, ήδη από την εποχή της θρυλική, δούκισσα της Πλακεντίας υπήρξε μια ιδιαίτερα χειραφετημένη και εξαιρετικά δραστήρια και ενεργητική γυναίκα. Δημιουργούσε φιλίες και ▶

14. Η «Maisonette» στην Πεντέλη, όπως διατηρούνταν μέχρι το 1952.
15. Η ανατολική όψη του «Καστέλο» που είχε χτίσει η δούκισσα της Πλακεντίας στη Ροδόδαφνη, όπως διατηρούνταν μέχρι το 1930

γνωριμίες με την ίδια ευκολία που τις διέλυε, είχε έντονα και παρορμητικά φιλοζωικά αισθήματα, ενώ είχε κατασκευάσει και εντελώς προσωπικές απόψεις και πεποιθήσεις για την κοινωνία και τη θρησκεία.²³ «Με τη λεπτότητα του πνευμάτός της, με τη σύνεσή της πάντοτε αφυπνισμένη, με την ορθότητα της κρίσης της για τα συνηθισμένα πράγματα της ζωής, η δούκισσα ήταν παιδί μιας εποχής βολιερικής».²⁴ Υπήρξε πάντως θερμή και αγνή ιδεολόγος και φιλέλλην, που βοήθησε έμπρακτα και με ποικίλους τρόπους την Ελλάδα και γι' αυτό αγαπήθηκε ειλικρινά από την πλειονότητα των Ελλήνων –και ιδιαίτερα των Αθηναίων– του καιρού της, παρά τις πολλές και έντονες ιδιοτροπίες και παραξενιές της.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Η Σπυριδάκη (Σπυριδάκη Κ., 1976. *Φιλελληνίδες. Ιστορικά μελέτη*. Αθήνα, σελ. 124) αναφέρει ως ημερομηνία γέννησής της την 3η 4.1785, ενώ ο Καμπούρογλου (Καμπούρογλου Δ.Γ., 1995. *Η Δούκισσα της Πλακεντίας*. Αθήνα, σελ. 9) την 21η 3/1η 4.1785.
2. Καμπούρογλου, *ό.π.*
3. Η Πλακεντία (γαλλικά Plaisance, ιταλικά Piacenza και λατινικά Placentia) είναι πόλη της βόρειας Ιταλίας ανάμεσα στο Μιλάνο και την Πάρμα, η περιοχή της οποίας καταλήφθηκε από τους Γάλλους του Ναπολέοντα (1802-1814) και αργότερα αποδόθηκε στο δουκάτο της Λούκα (Καμπούρογλου, *ό.π.*, σελ. 14).
4. Σκουζές Δ., 1938. «Η Δούκισσα της Πλακεντίας», *Νέα Εστία*, τ. ΚΓ' (σελ. 737-741), σελ. 737.
5. *Ο.π.*, σελ. 738.
6. Παρόμοιες επιτροπές λειτουργούσαν σε διάφορες χώρες: ΗΠΑ, Αγγλία, Γερμανία, Ολλανδία, Βέλγιο κ.α. Το φιλελληνικό κομμάτι του Παρισιού («Société philanthropique en

- faveur des Grecs») ιδρύθηκε το Μάρτιο του 1825 και λειτουργούσε μέχρι το 1829, οπότε –με την αποστολή γαλλικού στρατού στην Ελλάδα– θεωρήθηκε ότι ο προσαρμός του εκπληρώθηκε (Καμπούρογλου, *ό.π.*, σελ. 25). Ανάμεσα στα πολυάριθμα μέλη του κομμάτιου αυτού συγκαταλέγονταν και επιφανείς προσωπικότητες της πνευματικής και κοινωνικής ζωής της Γαλλίας, όπως ο Ευνάρδος (Eynard, που διετέλεσε και τμήμας του), ο Σαυβριάνδος (Chateaubriand), η οικογένεια των δούκων της Ορλεάνης, ο Διδότος (Didot) κ.α. Το κομμάτι δημοσίευε επίσης το μηνιαίο έντυπο *Documents relatifs à l'état present de la Grece* (Εγγραφα σχετικά με την παρούσα κατάσταση της Ελλάδας), στο οποίο στήριξαν πληροφόρητες για την ελληνική επικύρωση, καθώς και όλες οι προσπάθειες υποστηρίξεις του Αγώνα και οι λεπτομερείς εκφορές φιλελλήνων σε χρήματα και είδος ή ακόμη και σε πολέμιους και γκιουρούς (Καμπούρογλου, *ό.π.*, σελ. 26). Το κομμάτι δημοσίευε επίσης ποιήματα σχετικά με την Ελλάδα και εκκλήσεις για βοήθεια. Τα εσοδα από τις εκδόσεις διατίθενταν υπέρ των Ελλήνων (όπως αναγραφόταν και στα εξώφυλλά τους). Είναι επίσης σημαντικό ότι το κομμάτι είχε αναλάβει και την εκπαίδευση των Ελληνοπαίδων του Παρισιού. Αναλογες οργανώσεις είχαν ιδρυθεί και στις περισσότερες πόλεις της Γαλλίας, διενεργώντας εράνους, φιλανθρωπικές αγορές, εκδόσεις κ.λπ. (Καμπούρογλου, *ό.π.*, σελ. 27).
7. Σπυριδάκη, *ό.π.*, σελ. 124 (με περαιτέρω παραπομπές) και Καμπούρογλου, *ό.π.*, σελ. 29-30.
 8. Η δούκισσα είχε γνωρίσει τον Καποδίστρια το 1826 στο Παρίσι και είχαν φιλικές και εγκάρδιες σχέσεις. Την ίδια περίοδο αρχίζει και η φιλελληνική δράση της δούκισσας και θα μπορούσαμε να υποθετούμε ότι ο Καποδίστριας είχε κάποια συμβολή στο γεγονός αυτό.
 9. Βλ. Σπυριδάκη, *ό.π.*, σελ. 125, όπου και το κείμενο της επιστολής.
 10. Καμπούρογλου, *ό.π.*, σελ. 31.
 11. Καμπούρογλου, *ό.π.*, σελ. 47 και 108, όπου αναφέρεται ότι το σχολείο αυτό υποστηριζόταν και από τον Καποδίστρια

και ότι από το 1835 μεταφέρθηκε και λειτουργήσε στην Αθήνα ως κυβερνητικό ίδρυμα.

12. Καμπούρογλου, *ό.π.*, σελ. 51.

13. Καμπούρογλου, *ό.π.*, σελ. 253.

14. *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. Κ' [Α. (Δούκισσα) Πλακεντίας], Αθήνα 1932 (στο εξής *ΜΕΕ*), σελ. 258.

15. Βλ. Ξηραδάκη, *ό.π.*, σελ. 127-128 και Καμπούρογλου, *ό.π.*, σελ. 52, 57, 70-71.

16. Βλ. Ξηραδάκη, *ό.π.*

17. Βλ. Καμπούρογλου, *ό.π.*, σελ. 86, όπου αναφέρεται: «[...] η Δούκισσα αναγράφει τα προς τους Μαυρομιχαλέους της γραμμές του Πετρόμπεη παροχάς της εις χρήματα και εισοδήματα [...]».

18. Καμπούρογλου, *ό.π.*, σελ. 85, 86, όπου η απορία της και από το πολιτικό παρασκήνιο ερμηνεύεται ως αποτέλεσμα της εκθροίσεως της προς τους Βασιάρους και τους Φαναριώτες που ήταν τότε κυρίαρχοι.

19. Σύμφωνα με τον Καμπούρογλου (*ό.π.*, σελ. 97), αυτός ο κλάδος των Μαυρομιχαλαίων, που προερχόταν από τους Κάτοικους, δεν αναμειχθηκε στη δολοφονία του Καποδιστρια, παρ' όλο που η οικογένεια είχε λάβει μέρος στην αντιστάση εναντίον του στη Μάνη. Το 1836 ο Ηλίας Κάτοικος Μαυρομιχαλής έγινε υπασπιστής του Οθωνα. Την ίδια χρονιά αναχώρησε μαζί με τον Οθωνα για το Μόναχο, όπου προσβλήθηκε από χολέρα και πέθανε. Ήταν χήρος και πατέρας τριών παιδιών.

20. Η Ξηραδάκη (*ό.π.*, σελ. 128) και ο Σκουζές (*ό.π.*, σελ. 738) αναφέρουν ως αιτία θανάτου της τη χολέρα, ενώ ο Καμπούρογλου (*ό.π.*, σελ. 105) σημειώνει ότι η Ελίζα: «[...] μη προφορισμένη δια ναντεψη εις κομπού και ιδίως εις το φοβερόν κλίμα της Ανατολής, υπέκυψε εις νόσον αγνώστου ημίν μορφής και διαρκείας».

21. Σκουζές, *ό.π.*, σελ. 739.

22. Καμπούρογλου, *ό.π.*, σελ. 106.

23. Σκουζές, *ό.π.*, σελ. 740.

24. Καμπούρογλου, *ό.π.*, σελ. 107 και Σκουζές, *ό.π.*, σελ. 739. Ο πύργινος της ομάδας αυτής αποτελούνταν από τρι-

τέσσερις κοπέλες που αναφέρθηκαν παραπάνω και είχαν παι εγκατασταθεί στην Αθήνα, όπως και το σχολείο τους (βλ. και σημ. 11).

25. Τα πιο γνωστά οικοδομήματα που ανήκαν στη δούκισσα της Πλακεντίας ήταν τα Ιλίσια, το Καστέλο της Ροδοδάφνης και η Maisonette. Το πρώτο, στο οποίο εγκαταστάθηκε το 1848, είναι το σημερινό Βυζαντινό Μουσείο και αποτελούσε τη χειμερινή κατοικία της δούκισσας. Όπως και το Καστέλο, είναι έργο του Σταμάτιου Κλεάνθη. Το Καστέλο και η Maisonette βρίσκονται στην Πεντέλη, σε εκτάσεις που αγοράστηκαν από την εκεί Μονή και προορίζονταν να χρησιμοποιούν ως θερινές κατοικίες. Και τα τρία οικοδομήματα είναι ασυμπτρώ βυζαντινίζοντος ή νεογοτθικού ροθού, στον τόπο του πύργου. Το Καστέλο, μάλιστα, είναι εξ ολοκλήρου κτισμένο από πεντελικό μάρμαρο. Σχετικά με τα μέγαρα της, ο Σκουζές (*ό.π.*, σελ. 739) σημειώνει ότι έρευναν όλα ημερησίως «[...] λόγω προλήψεως ότι θα απέθνησκε την ημέραν της αποπεράσεως αυτών» (βλ. επίσης Καμπούρογλου, *ό.π.*, σελ. 186 και Dora d' Istria, 1863. *Excursions en Roumelie et en Morée*, vol. I, partie IV, livre III, Ζορίκι-Παρισι, σελ. 450). Μετά το θάνατό της τα Ιλίσια περιήλθαν εξ αγοράς στο Ελληνικό Δημόσιο (Καμπούρογλου, *ό.π.*, σελ. 249 και σημ. 145, όπου επικαλείται έγγραφο του υπουργείου Οικονομικών). Στην κατοχή της δούκισσας ήταν επίσης και ένα σπίτι στην οδό Πειραιώς, στο οποίο διέμενε πριν από την αποπεράσεως των Ιλισίων.

26. Καμπούρογλου, *ό.π.*, σελ. 141-142, όπου η διακοπή των σχίσσεων αποδίδεται σε «οικονομολογικούς» κυρίως λόγους.

27. Σκουζές, *ό.π.*, σελ. 739-740.

28. Βλ. Καμπούρογλου, *ό.π.*, σελ. 142-190.

29. Καμπούρογλου, *ό.π.*, σελ. 143.

30. Σκουζές, *ό.π.*, σελ. 739.

31. «Παθούσα εξ ύδρωπος», αναφέρεται στη *ΜΕΕ*, σελ. 259.

32. Σκουζές *ό.π.*, σελ. 741.

33. Βλ. ενδεικτικά *ΜΕΕ*, σελ. 258-259, καθώς και Dora d' Istria, *ό.π.*, σελ. 449-450.

34. Dora d' Istria, *ό.π.*, σελ. 451.

16. Ο τάφος της δούκισσας σε φωτογραφία του 1930. Διατηρήθηκε έτσι μέχρι το 1940

ΡΩΞΑΝΔΡΑ

Σ. ΣΤΟΥΡΤΖΑ

Της ΜΑΡΙΑΣ ΑΝΑΣΤΑΣΟΠΟΥΛΟΥ
δρος, καθηγήτριας Αγγλικής και
Συγκριτικής Λογοτεχνίας
Πανεπιστημίων Αθηνών και Μέριλαντ

«**Ι**ωάννη, δεν ξέχασα ποτέ τον όρκο που κάναμε μαζί εκείνη την οδυνηρή ώρα της ζωής μας... Τον τήρησα, στην ουσία. Η αθέτησή μου ήταν αναγκαστική. Το ξέρεις. Ήταν ακόμη μια θυσία για σένα. Αν δεν δεχόμουν να παντρευτώ τον εξάδελφο της αυτοκράτειρας, θα σου προκαλούσα προβλήματα στο ύψιστο και υπεύθυνο αξίωμα που σου προσέφερε ο ιάτρος. Ήταν μια αναγνώριση της αξίας σου. Η τιμή ήταν για εκείνον, που την αξιοποίησε για το καλό της χώρας του... Για μένα όμως ήταν μεγάλη θυσία!..», έγραφε η Ρωξάνδρα σε ένα από τα «σκορπια φύλλα» του ημερολογίου της. Ο όρκος που είχαν πάρει, τη στιγμή που αποφάσιζαν να μη δικαιώσουν την αγάπη και την απέραντη εκτίμηση που τους συνέδεε με ένα γάμο, γιατί εκείνος είχε αποφασίσει να αφιερώσει όλες του τις ενέργειες για την απελευθέρωση και την ανοικοδόμηση της Ελλάδας, ήταν να αφιερώσουν τη ζωή τους «στη μόρφωση των Ελληνοπαίδων και στην απελευθέρωση της Πατρίδας».

Κόρη του Σκαρλάτου Στούρτζα, πάμπλουτου Έλληνα από το Ιάσιο της Μολδαβίας, και της Σουλτάνας Μουρούζη, κόρης του ηγεμόνα της Μολδαβίας, πρίγκιπα Κωνσταντίνου Μουρούζη, η Ρωξάνδρα γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη στις 22 Οκτωβρίου 1786. Σύντομα ο Σκαρλάτος

Η ΑΓΑΠΗΜΕΝΗ ΤΟΥ Ι

Στούρτζας αποφάσισε να εγκαταλείψει το Ιάσιο και να εγκατασταθεί στη Λευκωσία, σε πύργο που έκτισε για την πολυμελή οικογένειά του, μέσα σε τεράστια εδαφική έκταση. Όταν τα πέντε του παιδιά μεγαλώσαν αρκετά, εγκαταστάθηκε οριστικά στην Πετρούπολη, ώστε να μπορούν να τελειοποιηθούν τις σπουδές τους. Ο ίδιος διορίστηκε στη θέση του συμβούλου Επικρατείας στην Αυλή του αυτοκράτορα **Αλεξάνδρου Α'**. Όταν η Ρωξάνδρα έκλεισε τα 19 της χρόνια, ο πατέρας της τη σύστησε στην αυτοκρατορική Αυλή του Αλεξάνδρου και της Γερμανίδας συζύγου του **Ελισάβετ**. Η συγκροτημένη προσωπικότητά της και η ευγένεια του χαρακτήρα της κέρδισαν αμέσως την εκτίμηση όλων των αυλικών. «Στους υψηλούς κύκλους της Αυτοκρατορικής Αυλής... Πριγκίπισσες και Δούκες και αξιωματούχοι και σοφοί ζητούσαν τη γνώμη της και τη φιλία της... Ελεγαν ότι κατείχε ένα μυστηριώδες κλειδί, που άνοιγε όλων τις καρδιές και ότι η εμπιστοσύνη που ενέπνεε επάξια τη δικαιοσύνη στην εκτίμηση όλων...», έγραφε ο κατά πέντε χρόνια νεότερος αδελφός της **Αλέξανδρος** στις αναμνήσεις του για την αδελφή του Ρωξάνδρα. Η κόμισσα **Λίβεν (Lieven)** επισήμανε αμέσως την αξία της Ρωξάνδρας και εισηγήθηκε να προσληφθεί ως κυρία επί των τιμών στα ανάκτορα.

Κατόπιν προσκλήσεως του αυτοκράτορα Αλεξάνδρου, ο οποίος εκτιμούσε τις σπάνιες διπλωματικές του ικανότητες, έφτασε το 1809, για πρώτη φορά στην Πετρούπολη, ο Κερκυραίος κόμης **Ιωάννης Καποδίστριας**. Ο τσάρος τον διόρισε αμέσως στο υπουργείο Εξωτερικών. Την ίδια χρονιά, ο Καποδίστριας γνώρισε τη Ρωξάνδρα. Η οικογένεια Στούρτζα παρέθετε, στο μέγαρό τους στην Πετρούπολη, δύο επίσημα γεύματα την εβδομάδα, στα οποία συχνά παραβρισκόταν και ο Καποδίστριας. Το ίδιο συχνά φιλοξενοούνταν και στους ξενώνες του μεγάρου μαζί με άλλους φιλοξενούμενους. Η Ρωξάνδρα ερωτεύθηκε αμέσως το νεαρό Έλληνα διπλωμάτη με τη μελαγχολική έκφραση και την απόμακρη συμπεριφορά. Τον θεωρούσε όμως τόσο ανώτερό της, ώστε δεν τόλμησε ποτέ να του εκφράσει τα συναισθήματά της. «Ο κόμης Καποδίστριας», έγραφε στα Απομνημονεύματά της,² «ανήκει στους σπάνιους ανθρώπους, των οποίων η γνωριμία σημειώνει σταθμό στη ζωή εκείνων που τον γνωρίζουν».³ Επί τρία ολόκληρα χρόνια οι δύο νέοι έκαναν μακρές συζητήσεις και γνωρίζονταν όλο και

1. Η Ρωξάνδρα Σ. Στούρτζα-Edling σε λιθογραφία εποχής.
2. Οικόσημο της οικογένειας Σκαρλάτου Στούρτζα

1

2

ΙΩΑΝΝΗ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ

3. Δαχτυλίδι που είχε χαρίσει ο Ι. Καποδίστριας στη Ρ. Στούρτζα και προσωπικά του αντικείμενα (4), ο σφραγιδόλιθός του και ένα κουμπί από τη στολή του. 5. Ο Κωνσταντίνος Μουρούζης, ηγεμόνας της Μολδοβλαχίας και παππούς της Ρωξάνδρας Στούρτζα

καλύτερα. Η σχέση τους όμως δεν ξεπέρασε τα όρια μιας βαθιάς φιλίας και μιας ακόμη βαθύτερης αλληλοεκτίμησης. Ο νεαρός Καποδίστριας είχε αποφασίσει να αφιερώσει τη ζωή του στην Ελλάδα, όπως φαίνεται από ένα γράμμα προς τον πατέρα του, όπου γράφει ότι δεν θα ήθελε να ζήσει και να πεθάνει στη Ρωσία, αλλά να υπηρετήσει τα συμφέροντα της πατρίδας του. Το Σεπτέμβριο του 1811 ο Καποδίστριας διορίστηκε στη ρωσική πρεσβεία στη Βιέννη και το Μάρτιο του 1812 διευθυντής της Γραμματείας του Διπλωματικού Τμήματος στο Βουκουρέστι. Μετά τη μάχη της Λιπίας τον Οκτώβριο του 1813, ο τσάρος τον διόρισε υπουργό Εξωτερικών της Ρωσίας και του ανέθεσε να λύσει το πρόβλημα της πολιτικής ενοποίησης της Ελβετίας, ένα πρόβλημα που δεν είχαν κατορθώσει να λύσουν όλοι οι άλλοι Ευρωπαίοι διπλωμάτες.⁴

Μετά την αναχώρηση του Καποδίστρια από την Πετρούπολη, η Ρωξάνδρα ένωθε «απέναντι μοξαζιά... Εκείνος, ο Ένας, ο Μόνος είναι τόσο μα-

κριά μου...» έγραφε στα Απομνημονεύματά της. Ένωθε την ανάγκη να φύγει από την πνιγνή ατμόσφαιρα της Αυλής, να ταξιδέψει στην Ευρώπη, να βρεθεί κοντύτερα στον αγαπημένο της, να τον ι-δει ακόμη μία φορά. Σύντομα ο πόθος της πραγματοποιήθηκε, όταν συνόδευσε την αυτοκράτειρα Ελισάβετ στο ταξίδι της στη Γερμανία για να συναντήσει την οικογένειά της. Στην πόλη Brouchsals η Ρωξάνδρα έλαβε το πρώτο γράμμα από τον Καποδίστρια, έπειτα από το μακρόχρονο χωρισμό τους. Θα ακολουθούσαν και άλλα. Το φθινόπωρο του 1814 θα άρχιζε στη Βιέννη το Συνέδριο για την τύχη της μεταναπολεόντειας Ευρώπης. Εκεί, της είχε γράψει, θα τη συναντούσε. Η Ρωξάνδρα έφτασε πρώτη στη Βιέννη, όπου συναντήθηκε με τους γονείς της. Στο μέγαρο της οικογένειας Σιούρτζα τη συνάντησε ο Καποδίστριας. Εκεί γράφτηκε ο δραματικός επίλογος της ανεκπλήρωτης αγάπης τους: η συμφωνία τους να μείνουν πάντα φίλοι, να συνεχίσουν τους αγώνες τους για την απελευθέρωση της πατρίδας και για τη μόρφωση των Ελληνοπαίδων, να προετοιμάσουν το μορφωμένο ανθρώπινο δυναμικό που θα επάνδρωνε το ελληνικό κράτος μετά την απελευθέρωση. Εκείνος τη βεβαίωσε ότι δεν θα παντρευόταν ποτέ καμία άλλη γυναίκα, γιατί πίστευε ότι έπρεπε μόνος να βαδίσει το δρόμο «της προσφοράς και της θυσίας προς την Πατρίδα», έγραφε η Ρωξάνδρα στα Απομνημονεύματά της.⁵ Εκείνη όμως έπρεπε να παντρευτεί. «Απόφαση αβάσταχτης θυσίας» από τη δική της πλευρά. Παντρεύτηκε τον κόμητα Εντλινγκ (Edling), εξάδελφο της τσαρίνας, υπουργό των Εξωτερικών στην Αυλή της Βαϊμάρης, έναν άνθρωπο που δεν αγάπησε ποτέ της. Επεισε το σύζυγό της να εγκατασταθούν στη Λευκορωσία, όπου βρίσκονταν τα πατρικά της κτήματα, μακριά από την Πετρούπολη, τη γεμάτη με τις αναμνήσεις του αγαπημένου της Ιωάννη.

Όσο διάστημα έμενε στις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, η Ρωξάνδρα συνεργάστηκε με τον Καποδίστρια, δημιουργικά και αποτελεσματικά, για την πραγμάτωση του όρκου τους που αφορούσε την εκπαίδευση των Ελληνοπαίδων. Η Ρωξάνδρα έγινε από τα ενεργά και δραστήρια μέλη της «Φιλομούσου Εταιρείας» της Βιέννης, την οποία είχε ιδρύσει ο Καποδίστριας το 1815, με κύριο στόχο την εκπαίδευση των Ελληνοπαίδων και την απελευθέρωση της πατρίδας με τη διεθνοποίηση του ελληνικού προβλήματος, που οι Ευρωπαίοι διπλωμάτες προσπαθούσαν να παραμερίσουν για να μη συγκρουστούν με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η Ρωξάνδρα έγινε η σιτοργική μητέρα όλων των Ελλήνων που σπούδαζαν με χορηγίες του Καποδίστρια και της «Φιλο-

«Στους υψηλούς κύκλους της Αυτοκρατορικής Αυλής... Πρίγκιπες, Δούκες και αξιωματούχοι ζητούσαν τη γνώμη και τη φιλία της...»

6

7

ρούσου Εταιρείας» σε ευρωπαϊκά πανεπιστήμια. Το μέγαρό της στη Βαϊμάρη έγινε κέντρο συγκέντρωσης των Ελλήνων σπουδαστών. Φρόντιζε για τη διαμονή τους και τις σπουδές τους, για την υγεία τους και τη διαμόρφωση του χαρακτήρα τους. Ενδεικτικό παράδειγμα της δραστηριότητας αυτής είναι η ιστορία του σπουδαστή **Ιωάννη Παπαδόπουλου**. Όταν ο νέος μετέφρασε από τα γερμανικά στα ελληνικά το έργο του Γκέτε *Ιφιγένεια η εν Ταύροις*, το 1818, η Ρωξάνδρα χορήγησε την έκδοσή του, και όταν τον επόμενο χρόνο ο νέος αρρώστησε από φυματίωση, τον φρόντισε και του παρείχε όλα τα μέσα θεραπείας. Ο θάνατός του τη συγκλόνισε σαν μητέρα, εκείνη που δεν βίωσε ποτέ τη μητρότητα σε προσωπικό επίπεδο.⁶

Μετά το γάμο της, με εισήγηση του Ιωάννη Καποδιστρια, ο τσάρος Αλέξανδρος παραχώρησε στη Ρωξάνδρα Στούρτζα-Εντλινγκ δέκα χιλιάδες ρωσικές δεκατινές (100 χιλιάδες σιρέμματα) «ερήμου και ακάρπυ» γης, πέρα από τις κοιλάδες του Δνειπερου ποταμού, στη Βεσσαραβία, όπου κατοικούσαν νομάδες λαοί και σκηνίτες Τάρταροι σε πρωτόγονες συνθήκες ζωής, ως «ανταμοιβή των υψηλών υπηρεσιών της στην αυτοκρατορική Αυλή». Σε αυτή την άγονη έκταση, στην οποία προστέθηκαν ακόμη 60 χιλιάδες σιρέμματα, τα οποία ο τσάρος είχε παραχωρήσει στον αδελφό της Αλέξανδρο

και τα οποία η ίδια είχε αγοράσει, αφιέρωσε η Ρωξάνδρα τις ενέργειές της και μετέτρεψε «ιον πόνο της καρδιάς της... σε έργο αγάπης για τους συνανθρώπους της...», έγραφε ο αδελφός της. Πράγματι, μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα, «η μεγαλειόβολος εκείνη ψυχή» μετέτρεψε την άγονη εκείνη γη σε ένα εύφορο και προσοδοφόρο κτήμα, γνωστό με το όνομα Μανζέριο. Τεράστιες φυτείες με οπωροφόρα δένδρα, αμπελώνες, λαχανοκήποι, καλλιέργειες με σιτάρια και όσπρια, μελισσοκομεία, λιβάδια, όπου έβοσκαν χιλιάδες αιγοπρόβατα και αγελάδες, άλλαξαν το πρόσωπο της έρημης εκείνης γης. «Εκχέρωσε ακαλλιέργητες εκτάσεις, έφερε νερό στην ακαιοικήτη περιοχή, έκτισε κατοικίες στις κοιλάδες, ανέμεσα στους λοφους, και εγκατέστησε στις εκτάσεις αυτές πλήθος από οικογένειες εργατών, που τους πλήρωνε, γεωργούς, κτηνοτρόφους, φυτοκόμους, ποιμένες, εργάτες, οικοδόμους, τεχνίτες και άλλους παντοίας φύλης και γλώσσας κατοίκους και την ανέδειξε καλίν αποι- ▶

Η σχέση τους δεν ξεπέρασε τα όρια μιας Βαδιάς φιλίας και μιας ακόμη Βαδύτερης αλληλοεκτίμησης

6. Λιθογραφία με προσωπογραφία της Ρωξάνδρας Στούρτζα.
7. Ο Ιωάννης Καποδιστριας, μεγάλος πλατωνικός έρωτας της Ρωξάνδρας. Προσωπογραφία από το Ρώσο ζωγράφο Orest A. Kiprenski, Ρώμη 1819

8

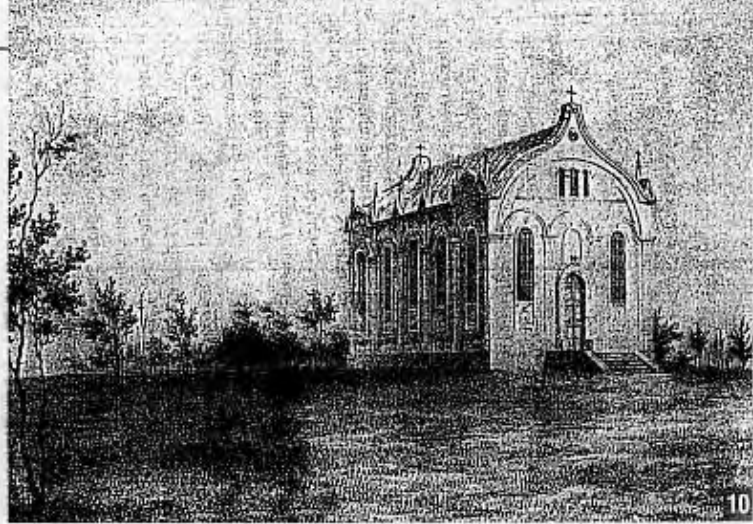
Η Ρωξάνδρα συνεργάστηκε με τον Καποδίστρια για την πραγμάτωση του όρκου τους για την εκπαίδευση των Ελληνοπαίδων

8. Μαρμάρινη προτομή (1846) της Ρωξάνδρας Στούρτζα του Ιταλού γλύπτη G. Forpi (Πρυτανεία του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών).
9. Η δολοφονία του Ιωάννη Καποδίστρια. Έργο (1850) του Διονύσιου Τσόκου (Ελληνοσαυτολίτικη Κοινότητα, Τερζέστη). Ο Κυβερνήτης υπήρξε ο μεγάλος ανεκπλήρωτος έρωτας της Ρωξάνδρας

κία», έγραφε για τη Ρωξάνδρα ο βιογράφος του αδελφού της Κωνσταντίνου ο εξ Οικονόμων. Μέσα σ' αυτή την αποικία, η Ρωξάνδρα έκτισε ορθόδοξο ναό για τον εκκλησιασμό των οικογενειών του κτήματος και των κατοίκων από τα γύρω χωριά της Βεσσαραβίας. Νοσοκομείο με γυαρούς και φαρμακείο, στο οποίο νοσηλεύονταν δωρεάν οι ένοικοι του Μανζυρίου και οι περίοικοι, σχολείο, όπου φοιτούσαν δωρεάν αγόρια και κορίτσια, ξενώνα, πτωχοκομείο και γηροκομείο, όλα ανοικτά για ασθενείς, ανάπηρους και πτωχούς.

Όταν η ελληνική Επανάσταση κηρύχθηκε, η Ρωξάνδρα περιμένα με αγωνία τα γράμματα του Ιωάννη και του αδελφού της που την πληροφορούσαν για τις εξελίξεις. Όταν, περί τα μέσα του 1822, η είδηση ότι πρόσφυγες από την Ελλάδα είχαν αρχίσει να καταφθάνουν στην Οδησσό έφτασε στο Μανζύριο, η Ρωξάνδρα δεν δίστασε στιγμή. Εγκαταστάθηκε στην Οδησσό και οργάνωσε την περιθαλψή των προσφύγων. Με τη βοήθεια του αδελφού της Αλεξάνδρου, η Ρωξάνδρα μετέδωσε το

γιγάντιο έργο της διατροφής των προσφύγων με κρέατα και τρόφιμα που έρχονταν από το κτήμα της. Φρόνιζε για τη διατροφή τους, την εξεύρεση εργασίας για τους δυναμένους να εργαστούν, την περιθαλψή των γερόντων και την εκπαίδευση των παιδιών. Με φλογερά γράμματα επιχειρούσε να κινητοποιήσει τις υψηλές γνωριμιές της για συμπάραση στον αγώνα των Ελλήνων. Με την πρωτοβουλία του υπουργού της Παιδείας διενεργήθη έρανος, ο οποίος απέδωσε ένα εκατομμύριο ρούβλια για τη μονιμότερη περιθαλψή των προσφύγων και την εξαγορά από τη φοβερή αιχμαλωσία στην Αίγυπτο χιλιάδων Ελλήνων, κυρίως Χιωτών και Κρητικών. Με την προτροπή της Ρωξάνδρας, οι κυρίες της ανώτερης τάξης στη Μόσχα ίδρυσαν την «Ευεργετικήν Εταιρείαν», την προεδρία της οποίας ανέλαβε η ίδια. Η Εταιρεία συγκέντρωσε σημαντικά ποσά, με τα οποία έκτισαν ορφανοτροφείο για τα ορφανά Ελληνοπούλα σε προάστιο της Μόσχας. Μέσα στο χώρο του ορφανοτροφείου λειτουργούσε σχολείο για την εκπαίδευση των ορφανών.⁸ Με δική της κορηγία και τη συμπάραση της «Ευεργετικής Εταιρείας» χτίστηκε γυναικείο μοναστήρι, κοντά στον ελληνορθόδοξο ναό του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στη Μόσχα, μέσα στο οποίο λειτουργούσε παρθεναγωγείο για τις κόρες των ορθοδόξων ιερέων, Ελλήνων και Ρώσων. Τα κορίτσια αυτά θα παντρεύονταν όσους από τους σπουδαστές των Εκκλησιαστικών Φροντιστηρίων της Οδησσού θα

10. Η εκκλησία που έκτισε η Ρωξάνδρα Στούρτζα στο κτήμα της στην Οδησσό

ντομη βιογραφία της μητέρας της (Vie de ma mere) και ελάχιστα σκόρπια σημειώματα. Σε κάποιο από αυτά σημείωσε με τρεμάμενο χέρι: «Ιωάννη! Δεν υπήρξες ποτέ εραστής μου!.. Τώρα, όμως, που η ζωή μου τελειώνει, μπορώ να σου ειπώ: Είσαι ο μοναδικός Άνδρας, που αγάπησα βαθιά και αιώνια. Ποτέ δεν αγάπησα άλλον, σε όλη μου τη ζωή!..».¹⁰

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ελένη Ε. Κούκου, *Ιωάννης Α. Καποδιστριας-Ρωξάνδρα*

ακολουθούσαν το ιερατικό στάδιο. Με δική της πρωτοβουλία χτίστηκε σε προάσιο της Οδησσού, σε έκταση 100 στρεμμάτων, που η ίδια είχε αγοράσει, κοιμητήριο, στο οποίο ενταφιάστηκε και η ίδια, όταν πέθανε στις 16 Ιανουαρίου 1844.

Εμπνευσμένη από το θάρρος του Καποδιστρια, ο οποίος τον προηγούμενο χρόνο είχε συμπαρασταθεί στα θύματα της πανούκλας, που τα στρατεύματα του **Ιμπραήμ** είχαν μεταδώσει στην Πελοπόννησο και τα νησιά του Σαρωνικού, η Ρωξάνδρα έμεινε κοντά στους κατοίκους του Μανζυριού, όταν ξέσπασε και εκεί πανούκλα το 1829. Την ίδια γενναία στάση έδειξε και όταν ξέσπασε επιδημία χολέρας στην Οδησσό. Με την παρουσία της και την ενθάρρυσή της, μα πάνω απ' όλα με την οργάνωση συνεργείου περιθάλψης των ασθενών και την ενημέρωση, η Ρωξάνδρα κατάφερε να εμψυχώσει τον κόσμο να αντιμετωπίσει την επιδημία. «Σε ολόκληρη την περιοχή του Μανζυριού και σε όλη την επαρχία της Οδησσού, το όνομα της κόμισσας Ρωξάνδρας Στούρτζα-Εντλινγκ βρισκόταν στα χείλη όλων των ανθρώπων. Το πρόφεραν με αγάπη αληθινή, με σεβασμό και με το αίσθημα της εμπιστοσύνης και της ασφάλειας» γράφουν οι Βιογράφοι της.⁸

Λίγους μήνες πριν από το θάνατό της, που διαιδανόταν να έρχεται, η Ρωξάνδρα έγραψε μια σύ-

Το 1822, στην Οδησσό, φρόντισε για την περιθαλψη, τη διαμονή και την εύρεση εργασίας των Ελλήνων προσφύγων

Ε. Στούρτζα, *Ιστορική Βιογραφία*, Εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2002, σ. 404.

2. *Memoires de la Comtesse R. Edling*, Μόσχα 1888.

3. Περισσότερα για τα όσα γράφει η Ρωξ. Στούρτζα για τον Καποδιστρια, βλ. Ελένης Κούκου, *Ιωάννης Α. Καποδιστριας-Ρωξάνδρα* Ε. Στούρτζα, *Ιστορική Βιογραφία*, ό.π., σ. 82 κ.ε.

4. Για το τεράστιο διπλωματικό έργο του Καποδιστρια στη Βιέννη, στο Βουκοβρέσι και στην Ελβετία, βλ. Ελένης Ε. Κούκου, *Ιωάννης Καποδιστριας, ο Άνθρωπος-ο Διπλωμάτης (1800-1826)*, Αθήνα 2001, σ. 39 κ.ε.

5. Για λεπτομέρειες, βλ. Ελένης Ε. Κούκου, *Ιωάννης Α. Καποδιστριας-Ρωξάνα* Ε. Στούρτζα, ό.π., σ. 130-180.

6. Για την τεράστια προσφορά του Καποδιστρια και της Ρωξάνδρας Στούρτζα προς τους Έλληνες σπουδαστές, βλ. Ελένης Ε. Κούκου, *Ο Καποδιστριας και η Παιδεία, Α: Η Φιλόμορφος Εταιρεία της Βιέννης*, Αθήνα 1958.

7. Ελένη Ε. Κούκου, *Ιωάννης Α. Καποδιστριας-Ρωξάνδρα* Ε. Στούρτζα, ό.π., σ. 403.

8. Όσα από αυτά τα παιδιά είχαν έφεση στα γράμματα αποστέλλονταν αργότερα στην Ελληνοεμπροχική Σχολή Οδησσού.

9. Βλ. Ελένη Ε. Κούκου, *Ιωάννης Α. Καποδιστριας-Ρωξάνδρα* Ε. Στούρτζα, ό.π., σ. 411.

10. Στο ίδιο, σ. 628.

**Δούκισσα
της Πλακεντίας**
(1785-1854)

Γαλλίδα δούκισσα και θερμή φιλέλλην. Το πραγματικό της όνομα ήταν Σοφία Λεμπρέν ντε Μπαρμπέ-Μαρμπούα, γεννημένη στη Φιλαδέλφεια των ΗΠΑ. Ήταν κόρη του διπλωμάτη μαρκήσιου Μπαμπέ ντε Μαρμπούα, επιτραπημένου της Γαλλίας στις ΗΠΑ. Στα 19 της παντρεύτηκε τον υφασπιστή του Ναπολέοντα, στρατηγό Αν Σαρλ Λεμπρέν, δούκα της Πλακεντίας. Ωστόσο το ζεύγος ήρθε σε διάσταση και έτσι η Σοφία με την κόρη της Ελιζα έφυγαν για την Ιταλία. Συνόδους τους ήταν ο ρομαντικός φιλέλληνας ποιητής Καζμίρ Ντελαβίν, ο οποίος προφανώς την επηρέασε αποφασιστικά στη φιλελληνική της στάση. Έτσι η Σοφία ήρθε αμέσως στην Ελλάδα το 1830, όπου διακρίθηκε για την έντονη φιλανθρωπική της δράση, την πολιτική και κοινωνική της παρουσία. Υπήρξε αντιπαλος του Καποδίστρια και η ζωή της ήταν πολυτάραχη και δραματική. Η κόρη της Ελιζα πέθανε από φυματίωση στη Βηρυτό, έπειτα από ερωτική απογοήτευση, και η ίδια παραδόθηκε σε μια ζωή με έμμονες θρησκευτικές ιδέες. Εκτίσσε στην Πεντέλη και στην Αθήνα μεγαλοπρεπή μέγαρα, έργα του αρχιτέκτονα Σταμάτιου Κλεάνθη. Το 1847 κάρκε το σπίτι της στην οδό Πειραιώς μαζί με τη σορό της κόρης της. Βοήθησε σημαντικά στην εκπαίδευση, έκανε φιλανθρωπικό έργο και το σπίτι της ήταν το κέντρο της αθηναϊκής ζωής. Πέθανε στο «Μέγαρο των Ιλισίων» και έγινε σφαλώς ένας θρόλος του αθηναϊκού 19ου αιώνα.

Ελένη Γκίκα
(Ντόρα ντ' Ιστρία)
(1828-1888)

Λόγια και συγγραφέας, κόρη του υπουργού των Εσωτερικών της Βλαχίας πρίγκιπα Μιχαήλ Γκίκα, γεννημένη στο Βουκουρέστι. Η Ελένη Γκίκα σπούδασε αρχικά στη γενέτειρά της, κοντά στο λόγιο Γρηγόριο Παπαδόπουλο και στη συνέχεια ταξίδεψε από νεαρή ηλικία στην Ευρώπη και κυρίως στην Ιταλία όπου και εγκαταστάθηκε. Ήταν σύζυγος του Ρώσου αξιωματικού, υφασπιστή του τσάρου Αλέξανδρου, Κολτσόφ-Μασάλοκι. Ήταν έντονα προσπλωμένη στην απελευθέρωση των Βαλκανίων από την οθωμανική κυριαρχία και κυρίως στη μελέτη των ελληνικών γραμμάτων και του νεοελληνικού πολιτισμού. Η Ντόρα ντ' Ιστρία αγωνίστηκε για την αναβάθμιση του ρόλου της γυναίκας στην κοινωνία και δόθηκε ολόψυχα στους εθνικούς αγώνες, κυρίως στην υπεράσπιση του κρητικού λαού που αγωνιζόταν για την αποτίναξη της τουρκικής κυριαρχίας και την ένωση με την Ελλάδα. Οι μελέτες της συνέβαλαν επίσης στην ανασκευή των λανθασμένων θέσεων του Φαλμεράγιερ για τη σχέση ανάμεσα στο μεσαιωνικό και το νέο Ελληνισμό, καθώς έφεραν στο φως τεκμήρια συνέχειας του Ελληνισμού από την αρχαιότητα μέχρι τις μέρες μας. Η ελληνική πολιτεία αναγνωρίζοντας το τεράστιο εθνικό έργο της Ελένης Γκίκα της απένειμε το 1866 τον τίτλο της «Ελληνίδος Πολίτιδος».

Ιουλιέττα
Αδάμ-Λαμπιέρ
(1836-1936)

Γαλλίδα συγγραφέας και πολιτικός, γεννημένη στο Βερμπερι της Γαλλίας. Υπήρξε σύζυγος αρχικά του δικηγόρου Λα Μεσίν και ακολούθως του πολιτικού Εντμόν Αδάμ. Ήταν οπαδός του Γαμβέτα και μετά το θάνατο και του δεύτερου συζύγου της ίδρυσε το περιοδικό *Νέα Επιθεώρηση* που εξέφραζε αντιγερμανικές τάσεις. Η Ιουλιέττα Λαμπιέρ, φίλη του Δημητρίου Βικέλα, ταξίδεψε αρκετά στην Ευρώπη και το 1901 επισκέφθηκε την Ελλάδα. Η επίσκεψη αυτή ήταν η αφορμή για τη θερμή φιλελληνική στάση της, καθώς ο ενθουσιασμός της για τη σύγχρονη Ελλάδα συνδυάστηκε με τη ρομαντική αποθέωση του κλασικού ελληνικού πολιτισμού. Με την επιστροφή της μετέφερε στα παρισινά σαλόνια έναν αέρα φιλελληνισμού που οδήγησε στην υπεράσπιση τόσο των εθνικών μας ζητημάτων όσο και των ελληνικών γραμμάτων και τεχνών. Η ίδια έγραψε το έργο *Σύγχρονοι Έλληνες ποιητές*, ενώ μετέφρασε το θεατρικό έργο του Βασιλειάδη *Γαλάτεια*. Άλλα έργα της Ιουλιέττας Λαμπιέρ ήταν *Η Αγωγή της Λάουρας*, *Ελληνίδα*, *Το όνειρο του θείου*, κ.ά. Έγραψε επίσης έργα με το ψευδώνυμο Κόρης Παύλος Βασιίλας.

Ρωξάνδρα Στούρτζα (1786-1844)

Αριστοκρατικής καταγωγής Ελληνίδα, γεννημένη στην Κωνσταντινούπολη, κόρη του ευγενούς Σκαρλάτου Στούρτζα και της κόρης του πρίγκιπα της Μολβαδίας Κωνσταντίνου Μουρούζη, Σουλτάνας. Ο πατέρας της εγκαταστάθηκε στην Πετρούπολη και τοποθετήθηκε σύμβουλος στην αυλή του τσάρου Αλεξάνδρου, ενώ η Ρωξάνδρα με εξαιρετικές σπουδές διαμόρφωσε μια ιδιαίτερα ευγενική και στοχαστική προσωπικότητα που εντυπωσίασε τους αριστοκρατικούς κύκλους της Πετρούπολης και την οδήγησε στην τσαρική αυλή όπου έγινε κυρία επί των τιμών. Εκεί η Ρωξάνδρα γνωρίστηκε με τον κόμη Ιωάννη Καποδίστρια, ο οποίος διορίστηκε υπουργός των Εξωτερικών της Ρωσίας. Ο έρωτας της Ρωξάνδρας Στούρτζα με τον Ιωάννη Καποδίστρια ήταν φλογερός και άφησε εποχή. Ωστόσο ήταν ένας έρωτας ανεκπλήρωτος, καθώς ο Καποδίστριας έφυγε για την Ευρώπη αρχικά και μετά για την Ελλάδα ως Κυβερνήτης. Η Ρωξάνδρα παντρεύτηκε τον κόμη Εντλινγκ, αδελφό της τσαρίνας Ελισάβετ, και αφιερώθηκε στο σημαντικό φιλανθρωπικό και εκπαιδευτικό της έργο, προσφορά στη μόρφωση των νέων Ελλήνων. Ήταν μέλος της Φιλομούσου Εταιρείας για την ενίσχυση της εκπαίδευσης των Ελληνοπαίδων και βοήθησε προσωπικά όλους τους Έλληνες φοιτητές της δυτικής Ευρώπης. Στα χρόνια της Επανάστασης βοήθησε αποφασιστικά στο ζήτημα της περίθαλψης των Ελλήνων προσφύγων της Οδησού, ενώ προσπάθησε να ενισχύσει τον αγώνα στην Ελλάδα μέσω των υψηλών επαφών της στην Ευρώπη.

Καλλιρρόη Παρρέν (1861-1940)

Δημοσιογράφος και συγγραφέας, γεννημένη στο Ρέθυμνο. Σπούδασε στην Αθήνα στη Σχολή Σουρμελή, στη Σχολή Καλογραγιών του Πειραιά και στο Αρσάκειο. Παντρεύτηκε τον ιδρυτή του Αθηναϊκού Πρακτορείου Ιωάννη Παρρέν και έγινε διευθύντρια του Παρθεναγωγείου της Οδησού. Εξέδωσε την *Εφημερίδα των Κυριών* το 1887 και ανέπτυξε έντονη φεμινιστική δράση. Στο περιοδικό αυτό συνεργάστηκε και η φιλέλληνας Ιουλιέττα Λαμπέρ, η συνεργασία της οποίας προσέδωσε κύρος στο νέο έντυπο, που γραφόταν αποκλειστικά από γυναίκες. Η Παρρέν αγωνίστηκε στην Ελλάδα και την Ευρώπη για τη γυναικεία χειραφέτηση, την εκπαίδευση, την επαγγελματική κατάρτιση και την οικονομική βούθια των γυναικών, ενώ ίδρυσε επίσης πολλά κοινωφελή ιδρύματα, ανάμεσα στα οποία και το ΠΙΚΠΑ το 1898. Ίδρυσε επίσης το Λύκειο Ελληνίδων το 1911, το οποίο ανέπτυξε σημαντική δραστηριότητα για τη διάσωση και τη μελέτη του νεοελληνικού λαϊκού πολιτισμού. Το 1921 οργάνωσε το πρώτο Πανελλήνιο Συνέδριο Γυναικών και αγωνίστηκε για την παροχή ψήφου στις γυναίκες. Εγγραψε τα έργα *Ιστορία της γυναικός* (1889), *Η μάγισσα* (1901), *Η νέα γυναίκα* (1907) κ.ά. Πέθανε στην Αθήνα σε ηλικία 79 ετών.

Γρηγόριος Παπαδόπουλος (1819-1874)

Λόγιος, γραμματέας του ηγεμόνα της Βλαχίας Αλεξάνδρου Γκίκα και δάσκαλος της Ελένης Γκίκα, της γνωστής ως Ντόρα ντ' Ιστρία, γεννημένος στη Θεσσαλονίκη. Σπούδασε στη Μονή Λαζαριστών και στην Ερμούπολη της Σύρου, ενώ στη συνέχεια έφυγε στο Παρίσι για φιλολογικές σπουδές. Στη συνέχεια τοποθετήθηκε καθηγητής της Ιστορίας και της Φιλοσοφίας στο Βουκουρέστι. Εκεί τοποθετήθηκε κοντά στον ηγεμόνα Αλεξάνδρο Γκίκα και επηρέασε την εκπαίδευση αλλά και το χαρακτήρα της Ελένης Γκίκα, η οποία κυριολεκτικά τον θαύμαζε. Δίδαξε ιστορία στο Πολυτεχνείο το 1844 και ίδρυσε το Ελληνικό Εκπαιδευτήριο. Στη συνέχεια έγινε τμηματάρχης του υπουργείου των Εξωτερικών το 1870. Η εθνική δράση του Γρηγορίου Παπαδόπουλου υπήρξε πολύτιμη, καθώς οργάνωσε τα ελληνικά προξενία και τα σχολεία της Θράκης και συνέβαλε αποφασιστικά στην ενίσχυση του ελληνικού στοιχείου στην περιοχή αυτή και κυρίως της ελληνικής εκπαίδευσης, ένα ζήτημα εξαιρετικά κρίσιμο από εθνική άποψη. Δολοφονήθηκε στις Σέρρες το 1874 ασκώντας αυτό ακριβώς το έργο. Εγγραψε τα έργα *Περί της καταγωγής των Εν Μάνη Στεφανοπούλων*, *Περί των μέτρων και σταθμών παρ' αρχαίους* κ.ά.

Της **ΙΡΙΔΑΣ ΑΥΔΗ-ΚΑΛΚΑΝΗ**
δικηγόρου ε.τ.-συγγραφέα

Η

Ρουμάνια πριγκίπισσα **Ελένη Γκίκα**, που με το φιλολογικό όνομα *Ντόρα νι' Ιστρια* έγινε διάσημη στην εποχή της ως συγγραφέας και αγωνίστρια για τα δικαιώματα των λαών της Ανατολής απέναντι στη Δύση, αλλά και για τη χειραφέτηση των γυναικών, ήταν μια από τις σημαντικότερες γυναικει-

ες μορφές που έζησαν στην Ευρώπη το 19ο αιώνα, αλλά και μια από τις θερμότερες φιλέλληνες.

Γεννήθηκε το 1828 στο Βουκουρέστι της Ρουμανίας και καταγόταν από τον αλβανικής καταγωγής φαναριώτικο οικο των Γκίκα, που έδωσε πολλούς ηγεμόνες (οσποδάρους) στις παραδουνάβιες ηγε-

ΝΤΟΡΑ ΝΤ' ΙΣΤΡΙΑ

2

3

4

1. Ο Γρηγόριος Δ΄ Γκίκας, γόνος της επιφανούς φαναριώτικης οικογένειας Αλβανών αξιωματούχων της Υψηλής Πύλης.

2. Η Ρουμάνα πριγκίπισσα Ελένη Γκίκα, γνωστή με το λογοτεχνικό όνομα Ντόρα ντ' Ιστρία, σε πορτρέτο της σε νεαρή ηλικία.

3. Ο Γεώργιος Γκίκας, ηγεμόνας της Μολδαβίας και της Βλαχίας, γενάρχης του οίκου.

4. Ο Γρηγόριος Α΄ Γκίκας, ηγεμόνας της Βλαχίας. Ελαιογραφία του Th. Aman (Μουσείο Τέχνης Βουκουρεστίου)

μονίες της Βλαχίας και της Μολδαβίας από το 1870 έως το 1821, αλλά και αργότερα.

Ήταν το πρώτο από τα έξι παιδιά που απέκτησε ο Μιχαήλ Γκίκας, αδελφός του ηγεμόνα της Βλαχίας Αλέξανδρου Γκίκα, μεγάλος βάνος¹ της Κραϊόβας² και αργότερα υπουργός Εσωτερικών και

η, ελληνικής καταγωγής, Ρουμάνα πριγκίπισσα Αικατερίνη Φοκά,³ άνθρωποι με δημοκρατικές αντιλήψεις και αγάπη για τα γραμμάτια. Εκτός από την Ελένη, απέκτησαν άλλες δύο κόρες, τη Σοφία και την Ολγα⁴ και τρεις γιους, τον Ματθαιο, τον Βλαδίμηρο και τον Γεώργιο. Στα παιδιά τους, ο ▶

Α (ΕΛΕΝΗ ΓΚΙΚΑ)

5. Ο Γρηγόριος Παπαδόπουλος, αγαπημένος δάσκαλος της Ελένης Γκίκα.
6. Πορτρέτο της Dora d' Istria

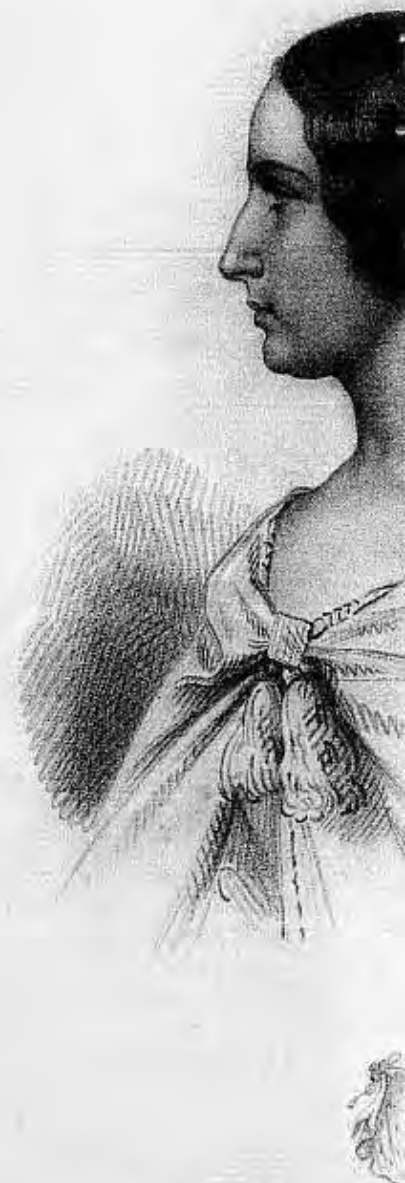

5

Μιχαήλ και η Κατερίνα Γκίκα πρόσφεραν κυρίως ελληνική παιδεία, ενώ αργότερα φρόντισαν να συμπληρώσουν τη μόρφωσή τους στα καλύτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα της Γερμανίας και της Ιταλίας.

Η Ελένη, όμως, από μικρή έδειξε πως είχε ιδιαίτερα χαρίσματα. Ο Έλληνας παιδαγωγός της Γρ. Παπαδόπουλος⁶ δήλωνε αργότερα ότι τη θεωρούσε πολύ καλύτερη από όλα τα αδέρφια της και ότι «ου μόνον προέβαινε υπέρ πάσαν προσδοκίαν, αλλά απαιτείτο προς τούτοις προς αυτήν ίδια τις έκτακτος μέθοδος, της μεγαλοφυίας μη υποκειμένης εις τους συνήθεις της διδασκαλίας κανόνας».⁶

Η νεαρή μαθήτρια μάθαινε γρήγορα και σε βάθος ό,τι εκείνος της διδασκε με προσοχή και ενδιαφέρον. Σύντομα μελετώντας ακούραστα μπορούσε να μεταφράζει στη γλώσσα της από τα αρχαία

Dora

Έγινε διάσημη στην εποχή της ως συγγραφέας και αγωνίστρια για τα δικαιώματα των γυναικών της Ανατολής απέναντι στη Δύση

ελληνικά, να διαβάζει Έλληνες συγγραφείς, ενώ γνώριζε όσο λίγοι την αρχαία ελληνική μυθολογία και ιστορία. Εραθε επίσης αργότερα λατινικά, γαλλικά, γερμανικά, παλικά και ρωσικά και σπούδασε, κοντά σε γνωστούς καλλιπείς, ζωγραφική και μουσική.

Ο Γρ. Παπαδόπουλος, ο αγαπημένος της δάσκαλος, όμως, ήταν εκείνος που της ενδυνάμωσε την αγάπη για τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, τον

οποίο της γνώρισε σε βάθος, αλλά και για το σύγχρονο ελληνικό λαό. Οπως, εξάλλου, ομολογεί η ίδια στο δάσκαλό της: «θεωρώ τον εαυτό μου εννοική επειδή μυήθηκα από εσάς σ' αυτήν τη θαυμάσια φιλολογία των Ελλήνων που παρήγαγε τα κυριότερα αριστουργήματα της ανθρώπινης σκέψης».⁷

Σ υγχρόνως, σε μια εποχή που οι περισσότερες κοπέλες της τάξης της ήταν ακόμη αποκλεισμένες όχι μόνο από τη μόρφωση, αλλά και από κάθε δράση, εκείνη, τολμηρή από χαρακτήρα, αλλά και με την παρότρυνση των προοδευτικών γονιών της, ασκούσε εκτός από το πνεύμα και το σώμα της με συνεχή άθληση, κολυμπώντας στον Δούναβη, κάνοντας ιππασία κ.ά.

Lidia

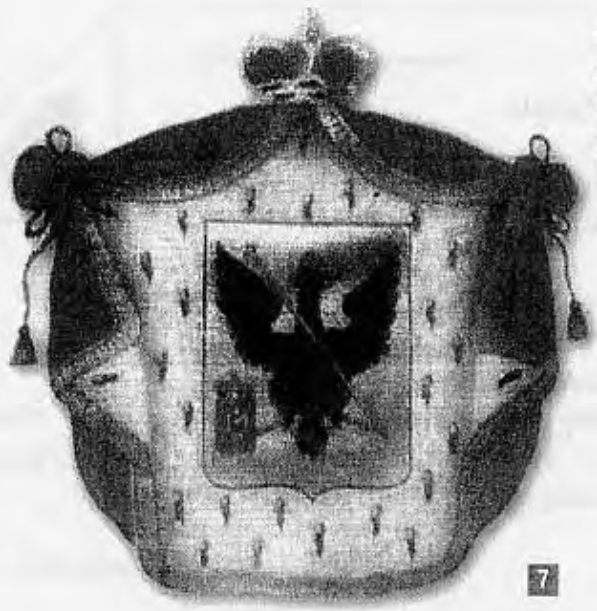
6

Πολύ νέα, λοιπόν, παρά την αριστοκρατική της καταγωγή, η Ντόρα γι' Ιστρία απέκτησε πρωτοποριακές αντιλήψεις και βαθιά δημοκρατική συνείδηση και ως απελευθερωμένος άνθρωπος έμαθε να εκτιμάει και να διεκδικεί την ελευθερία τη δική της και του δικού της λαού, αλλά και των λαών που γνώρισε και αγάπησε.

Πραγματικά οι ιδέες της αυτές αναβλύζουν όχι μόνο από ολόκληρο το έργο της, αλλά και από την ίδια τη ζωή της.

Μετά το γάμο της με το Ρώσο πρίγκιπα **Κολτσιόφ-Μασάλοκι**,⁶ το 1849, η όμορφη και καλλιεργημένη νεαρή γυναίκα έζησε για μερικά χρόνια στην Πετρούπολη της Ρωσίας, όπου εγκαταστάθηκε ακολουθώντας το σύζυγό της.

Η υψηλή κοινωνία της ρωσικής πρωτεύουσας υποδέχθηκε τη νεόνυμφη με ενθουσιασμό και π-

7. Οικόσημο των Γκίκα, οικογένειος οσποδάρων της Μολδοβλαχίας

7

νεαρή Ελένη, στην αρχή της έγγαμης ζωής της, προσπάθησε να γίνει καλή σύζυγος και να εκπληρώνει όλα τα καθήκοντά της ως μέλους της τσαρικής Αυλής. Προσπάθησε ακόμη να συνηθίσει στο τόσο βαρύ κλίμα της νέας της πατρίδας, αλλά και στο νέο πολιτικό και κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο έγινε γνωστή κυρίως για τη σημαντική και δυνατή προσωπικότητά της, την πλατιά μόρφωσή της, αλλά και για τα talέντα της. Ζώντας δε με έναν τρόπο που δεν ταίριαζε με το δικό της χαρακτήρα, προσπαθούσε να πνίγει τη μελαγχολία και τη νοσταλγία της με ταξίδια, ζωγραφική⁷ και γράψιμο.

Σύντομα, όμως, μην μπορώντας να υποφέρει, εκτός από το ψυχρό κλίμα,⁸ τις άθλιες συνθήκες της ζωής του ρωσικού λαού που γνώρισε από κοντά στα ταξίδια της στην αχανή Ρωσία ή διευθύνοντας άστυλα και ορφανοτροφεία, αλλά και την πολιτική

Πολύ νέα και παρά την αριστοκρατική της καταγωγή, απέκτησε πρωτοποριακές αντιλήψεις και βαθιά δημοκρατική συνείδηση

του τσάρου απέναντι στη δική της πατρίδα, ήρθε αντιμέτωπη με το απολυταρχικό τσαρικό καθεστώς.

Έτσι, έπειτα από μια πενταετία, η Ελένη Κολτσιόφ-Μασάλοκι εγκατέλειψε τη Ρωσία και το σύζυγό της με τον οποίο δεν είχε αποκτήσει παιδιά, για να ζήσει και πάλι μακριά από κάθε καταπίεση, πιστή στις ιδέες της και στα ιδανικά της.

Αμέσως μετά την αναχώρησή της από τη Ρωσία εγκαταστάθηκε πρώτα στο Βέλγιο, μετά στην

Φλωρεντία τῆ 23ῃ Ἰουλίου 1888

Κύριε

Ἔλαβον εὐχαρίστως τὸν τόμον τοῦ ωραίου φιλολογικοῦ ἔργου ὑμῶν, λίαν δ' ἀσμένως μετέχω τῆς συντάξεως τοῦ νέου ἔτους τοῦ 1889, ἀποστέλλουσα ὑμῖν σύντομον ἄρθρον χάριν τῆς «Ποικίλης Στοᾶς» γραφέν.

Ταῦτοχρόνως παρακαλῶ, ἵνα δεχθῆτε τὴν ἐκφρασιν τῆς πολλῆς ὑπολήψεως καὶ ἀκρας ἐκτιμῆσεώς μου πρὸς τὸ ὑμέτερον ἔργον.

ΠΡΙΓΚΙΠΙΣΣΑ ΚΟΛΤΣΟΦ-ΜΑΣΣΑΛΕΚΗ .·

BATALIA POMPEIILOR CU OSTREA OTTOMANA

8

8. Επιστολή της πριγκίπισσας Κολτσόφ-Μασσάλκι από τη Φλωρεντία (23 Οκτώβριου 1888) προς τον εκδότη της «Ποικίλης Στοᾶς»

Ελβετία και, ελεύθερη και ανεξάρτητη πια, ταξίδευε πολύ για να γνωρίσει από κοντά τους λαούς που αγάπησε και θέλησε να υποστηρίξει. Συνέχιζε όμως και να γράφει, τώρα πια όμως ως *Ντόρα ντ' Ιστρία*, παίρνοντας το φιλολογικό της όνομα από το αγαπημένο ποτάμι της πατρίδας της, τον Ιστρο,¹¹ ώστε να μπορεί να εκφράζει τις απόψεις της για κάθε θέμα που την ενδιέφερε χωρίς δεσμεύσεις από τα ονόματα που κουβαλούσε τόσο από τη δική της πλευρά όσο και από την πλευρά του συζύγου της.

Σύντομα η Ελένη Γκίκα έγινε διάσημη συγγραφέας και μέσα από τα πολλά και σημαντικά της έργα αγωνίστηκε για να εκπληρώσει το σκοπό στον οποίο αφιέρωσε ολόκληρη τη ζωή της: την πολιτική και πνευματική ελευθερία, την καλύτερευση της κοινωνικής θέσης της γυναίκας, τα συμφέροντα των χριστιανικών εθνών της Ανατολής, αλλά και την εκπλήρωση του οράματός της που ήταν να έρθουν οι λαοί των Βαλκανίων πιο κοντά.

Ιδιαίτερα δε υποστήριξε με κάθε τρόπο τα απελευθερωτικά κινήματα της εποχής της, καθώς και τις προσπάθειες που γίνονταν στην πατρίδα της για να αποτελέσουν οι δύο μεγάλες ηγεμονίες της Βλαχίας και της Μολδαβίας ένα ενιαίο κράτος. Η Ντό-

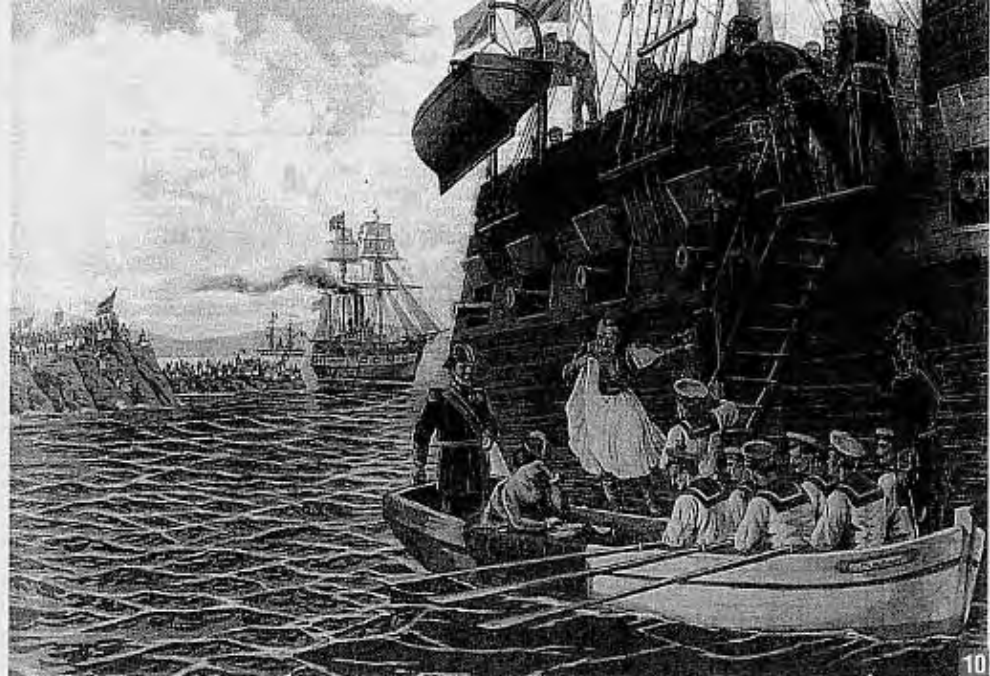
ρα ντ' Ιστρία αγωνίστηκε, όμως, με πάθος και για τα ελληνικά συμφέροντα και συμπαραστάθηκε στο νεοϊδρυμένο ελληνικό κράτος με ουσιαστικό τρόπο.

Τα πρώτα της έργα: *Les orientaux et la Papauté* (Ο μοναχικός βίος στην Ανατολική Εκκλησία), *La Suisse allemande et l' ascension du Moench* (Η γερμανική Ελβετία και η ανάβαση στο Μονχ), *Au bord des lacs helvétiques* (Στις όχθες των ελβετικών λιμνών), *Aux femmes par une femme* (Στις γυναίκες από μια γυναίκα) κ.λπ., γραμμένα σχεδόν όλα στα γαλλικά, διαβάστηκαν και αγαπήθηκαν πολύ.

Την εποχή αυτή η Ντόρα ντ' Ιστρία άρχισε να συνεργάζεται και με τα γνωστότερα περιοδικά, όπως το γαλλικό *Επιθεώρησης των δύο κόσμων* (*Revue des deux Mondes*), το *Δίκαιον* (*Diritto*) του Τορινού, *Ανατολικός Μηνιαίωρ* και *Εσπερος*, τα αθηναϊκά *Θεατής*, *Ελπίδα*, *Πανδώρα*, καθώς και τα περιοδικά της Κωνσταντινούπολης *Ευρυδίκη* και της Σμύρνης *Ο Μέντωρ*.

Εγκατέλειψε τη Ρωσία και το σύζυγό της, για να ζήσει μακριά από κάθε καταπίεση, πιστή στις ιδέες της και στα ιδανικά της

Από τα σημαντικότερα έργα της, γενικότερα, θεωρείται το δίτομο *Les femmes en Orient* (Οι Γυναίκες στην Ανατολή).¹² Σ'αυτό περιγράφεται με γλαφυρό τρόπο η ιστορία και κυρίως η κατάσταση των γυναικών πολλών λαών των Βαλκανίων, της Ελλάδας, της Ρωσίας και της Ασίας, σε μια προσπάθεια να αναδειχθεί η αξία της γυναίκας στις χώρες αυτές.¹³ Πρόκειται, όπως αναφέρει ο δασκάλος της Γρ. Παπαδόπουλος, για μια «θριαμβευτική υπέρ της Ανατολής απολογία, εικονογραφικά αριστοτε-

χνήματα εθνογραφίας (...) Οστις γινώσκει την κατάσταση εις ην διατελεί έτι η γυνή εις τινα μέρη της Ανατολής, πόσον το περι του προορισμού και της αποστολής αυτής παραγνωρίζονται εισέτι, θέλει ευκόλως εννοήσει την προθυμίαν, μεθ' ης η Δώρα σπεύδει να εμπνεύση αυτή διά διδασμάτων και εικόνων την ιδίαν αυτής αξίαν».¹⁴

Εξίσου, όμως, σημαντικό είναι και το, επίσης, διτομο έργο της *Excursions en Roumelie et en Morée* (Εκδρομές στη Ρουμέλη και στον Μοριά).¹⁵

Το έργο αυτό, γράφει Γρ. Παπαδόπουλος παρουσιάζοντας το στο ελληνικό κοινό, «είναι εμβριθής τις και χαρίεσσα πραγματεία υπέρ του ελληνικού έθνους, περιέχουσα την αληθή κατάσταση της προόδου αυτού, αναιρούσα δεινάς και' αυτού σκοφαντίας, εξηγουσα εις την Δύσιν τα μυστήρια του βίου αυτού».¹⁶

Η Ντόρα ντ' Ιστρία εγκαταστάθηκε, το 1871, στη Φλωρεντία, την όμορφη αυτή ιταλική πόλη, που ήταν τόπος διαμονής πολλών γνωστών διανοουμένων και καλλιτεχνών. Εδώ συνέχισε να συγγράφει και στη χαριτωμένη της έπαυλη της οδού Λεονάρντο νια Βίντσι, με το μικρό κήπο τον γεμάτο λουλούδια και πουλιά, δέχτηκε τους πιο διάσημους ανθρώπους της εποχής της και πάντα στις συζητήσεις τους έφερνε τα θέματα που την απασχολούσαν. Εδώ, όμως, η Ελένη Γκίκα έζησε και τον έρωτα με τον αρκετά νεότερό της Πιεμοντέζο καθηγητή ανατολικών γλωσσών, Αγγελό ντε Κουμπερνάτις, με τον οποίο συνδέθηκε ως το τέλος της ζωής της.

Η δυνατή προσωπικότητα της Ντόρας ντ' Ιστρία και η σημαντική της προσφορά στα γράμματα αναγνωρίστηκε από τη διανοση των περισσότερων ευρωπαϊκών χωρών που την τιμησαν με διάφορες διακρίσεις και της προσέφεραν θέση στα πιο σημαντικά πνευματικά ιδρύματα της εποχής της, ακόμη και όπου δεν γίνονταν δεκτές γυναίκες.

Η σχέση όμως της Ελένης Γκίκα με την Ελλάδα είναι ιδιαίτερα στενή.

Ένα μεγάλο μέρος από το πλούσιο έργο της διανοούμενης αυτής γυναίκας, που θεωρούσε, όπως η ίδια έλεγε, την Ελλάδα δεύτερη πατρίδα της, αφορά τη χώρα μας και είναι γεμάτο αγάπη για τον ελληνικό λαό.

Πραγματικά, μέσα από όσα έργα της Ντόρας ντ' Ιστρία αφορούν την Ελλάδα προβάλλει γενικότερα η λατρεία της για τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, το συνεχές και μακρόχρονο ενδιαφέρον της για το νεοϊδρυμένο ελληνικό κράτος και για την κατάσωση των Ελληνίδων, αλλά και η αγάπη της για την ελληνική φύση, που τις ομορφιές της ανέδειξε με ζωντανές περιγραφές.

Εξάλλου, με τη συγγραφη άρθρων σε εφημερίδες και περιοδικά της Ευρώπης και την έκδοση Βιβλίων υπερασπίστηκε κάθε ελληνική υπόθεση και ▶

Μην μπορώντας να υποφέρει τις άθλιες συνθήκες της ζωής του ρωσικού λαού, ήρθε αντιμέτωπη με το τσαρικό καθεστώς

9. Μάχες για τη ρουμανική ανεξαρτησία εναντίον των Οθωμανών κοντά στο Βουκουρέστι το 1848. Η Ντόρα ντ' Ιστρία υποστήριζε το απελευθερωτικό κίνημα για την ενοποίηση των Μολδαβίας και Βλαχίας.
10. Η έξωση του Οθωνα σε λαϊκή λιθογραφία. Η Ντόρα ντ' Ιστρία συμπαραστάθηκε στην Ελλάδα και εναντιώθηκε στη μοναρχία

11. Η συνέλευση των επαναστατημένων Κρητών. Η επανάσταση του 1866 δραστηριοποίησε την Ντόρα ντ' Ιστρία υπέρ των ελληνικών δικαιών

προσπάθησε να ενημερώσει την κοινή γνώμη της Δύσης τότε ακριβώς που είχε αρχίσει να δημιουργείται ένα κύμα ανθελληνισμού.

Η ίδια, προσφωνώντας, το 1867, τα μέλη της ελληνικής κοινότητας της Τεργέστης,¹⁷ που θέλησαν να την ευχαριστήσουν για τους αγώνες της υπέρ του Ελληνισμού, ομολογεί: «Όταν δημοσίευσες τις μελέτες μου για τα Ιόνια νησιά, όταν έγραφα για τις γυναίκες της Ανατολής το μέρος που αφορούσε την Ελλάδα, όταν εξέδιδες την "Ελληνική εθνότητα", όταν τέλος στις "Εκδρομές στη Ρούμελη και στον Μοριά" ανακεφαλαίωνα τις ιδέες μου για το ελληνικό έθνος και για το μέλλον που το περιμένει, εξέφραζα με διάφορες μορφές την ιδέα την οποία θα εξακολουθώ να υπερασπιζομαι σε κάθε περίπτωση που θα μου παρουσιαστεί.

»Η ιδέα αυτή είναι ότι οι επίμονες και πατριωτικές προσπάθειες των ελληνικών λαών για να ανακτήσουν την ανεξαρτησία τους θα σιωπήσουν τελικά με πλήρη επιτυχία. Η ελεύθερη Ευρώπη, αναγνωρίζοντας ήδη ότι οφείλει να πάρει ως βάση της αναδιοργάνωσής της την αρχή των εθνότητων, δεν μπορεί να αρνηθεί να αποδώσει δικαιοσύνη σ' ένα λαό που προσέφερε τέτοιες υπηρεσίες στο έργο του πολιτισμού, που εισήγαγε στον κόσμο τις μεγάλες ιδέες, οι οποίες διασφα-

λίζουν ήδη στην Ευρώπη την ένδοξη υπεροχή της απέναντι στις βάρβαρες κοινωνίες».

Στο πλαίσιο της υπεράσπισης του λαού μας, όταν ο Γερμανός καθηγητής και συγγραφέας **Ιάκωβος Φαλμεράγιερ** υποστήριξε τη «μη ελληνικότητα» των κατοίκων της Αθήνας και της Αττικής, εκείνη με τα έργα της *Οι γυναίκες στην Ανατολή* (κεφάλαιο *Οι Ελληνίδες*), *Η ελληνική εθνότης* και *Εκδρομές στη Ρούμελη και στον Μοριά* θέλησε να αποδείξει τη συνέχεια του νεότερου ελληνικού λαού με τον αρχαίο ελληνικό και γνώρισε στην Ευρώπη την ελληνική εθνότητα, όπως αυτή προβάλλει μέσα από τα δημοτικά τραγούδια, τα ήθη και τα έθιμά της.

Όταν τα Ιόνια νησιά βρισκόνταν υπό την αγγλική προστασία και οι κάτοικοί τους στέναζαν κάτω από τη σκληρή βρετανική διακυβέρνηση, η ένθερμη αυτή υπερασπίστριά της χώρας μας, με τις μελέτες της *Les îles Ioniennes sous la domination de Venise et sous le protectorat britannique* (*Τα Ιόνια Νησιά υπό τη Δεσποικία της Ενετίας και την Αγγλική Προστασία*) και *La poesie grecque dans les îles Ioniennes* (*Η Ελληνική Ποίηση στα Ιόνια Νησιά*), η Ντόρα ντ' Ιστρία πρόβαλε την ελληνικότητα των νησιών αυτών για να ενισχύσει την άποψη ότι έπρεπε να αποδοθούν στην Ελλάδα.»

Όταν έγινε η έξωση του **Οθωνα** από την Ελλάδα η δυναμική αυτή γυναίκα, υπακούοντας πάντα στη δημοκρατική της συνείδηση, συμπαραστάθηκε και πάλι στη χώρα μας. Σ' αυτή την κρίσιμη για τους Έλληνες στιγμή πήρε θέση κατά της βασιλείας και προσπάθησε με τα κείμενά της σε εφημερίδες και περιοδικά, αλλά και με το βιβλίο της *Εκδρομές*

Αγωνίστηκε για την καλύτερευση της κοινωνικής θέσης της γυναίκας και να έρδουν οι λαοί των Βαλκανίων πιο κοντά

στη Ρούμελη και στον Μοριά, να στηρίξει τη νέα κυβέρνηση της χώρας.

Σε επιστολή της, μάλιστα, το 1862 προς τον πρωθυπουργό Δ. Βούλγαρη, εκφράζει την ευχαριστήσή της για την ανατροπή της μοναρχίας αφού, όπως γράφει, βλέπει κανείς «εξετάζοντας ενσυνείδητα τα γεγονότα, ότι η έκπτωτη δυναστεία δεν είχε κάνει τίποτα για να κερδίσει τη συμπάθεια των Ελλήνων και ότι δίκαια θα κατέληγε να περιπέσει σε αντιδημοτικότητα» και του δηλώνει ότι τίθεται στη διάθεση της ελληνικής κυβέρνησης για να διαμορφώσει την εικόνα της Ελλάδας στην Ευρώπη. «Κάθε φορά που η αναγεννημένη Ελλάδα θα έχει ανάγκη από τη βοήθειά μου θα είμαι πρόθυμη να συμβάλω στη διάλυση των συκοφαντιών των εχθρών της. Τους βλέπω ήδη επί το έργον και κρίνω ωφέλιμο να σας υπογραμμίσω τις πανουργίες τους» και συνεχίζει: «Πρέπει η κυβέρνηση να μην επιτρέψει στη συκοφαντία να προχωρήσει αλλά να προσφέρει σε όσους από τους φιλέλληνες είναι ικανοί να απαντήσουν στους δυσφημιστές της, όλα τα αναγκαία μέσα για την αποκατάσταση της αλήθειας. (...) Οι άνθρωποι αυτοί ακολουθούν πιστά την περίφημη ρήση: "Να συκοφαντούμε, να συκοφαντούμε, πάντα κάτι θα μείνει!"».¹⁰

Όταν λίγο αργότερα, το 1866, ξεσπάει η Κρητική Επανάσταση, η Ντόρα ντ' Ιστρία ενεργοποιείται και πάλι. Φροντίζει για τον εφοδιασμό «των επαναστατών με όπλα, έρχεται σε στενή συνεργασία με τον περίφημο Εθνικόν Ηρωα της Ιταλίας **Ιωσήφ Γαριβάλδι**»,¹¹ γράφει άρθρα σε εφημερίδες και περιοδικά για την Κρήτη και την Κρητική Επανάσταση,¹² αλλά και για τους ήρωες της επανάστασης αυτής.

Με τη μελέτη της *La nationalite hellenique d'apres les chants populaires* (Η ελληνική εθνότης μέσα από τα δημοτικά τραγούδια)¹³ αντικρούει τις ανθελληνικές αντιλήψεις και πολιτικές που κυριαρχούσαν στη Δύση την εποχή αυτή και προσπαθεί να ξαναζωντανέψει τον ενθουσιασμό των Ευρωπαίων για τον ελληνικό λαό. Θέλει να πείσει, όπως γράφει στον πρόλογο της στο έργο αυτό, πως «η ελληνική εθνότης, αυτή που η Ευρώπη θεωρούσε τότε νεκρή και καταποντισμένη για πάντα, αισθάνεται κανείς ότι αναπνέει και ζει (...) και δεν έχει παρά να διώξει τον ξένο για να ξαναπάρει τη θέση της ανάμεσα στα έθνη».

Η επιρροή της Ντόρας ντ' Ιστρία στο κοινό της Ευρώπης ήταν πολύ σημαντική για το νεαρό ελληνικό κράτος και η συγγραφέας των έργων αυτών αγαπήθηκε πολύ από όσους Ευρωπαίους συμπάσθουσαν τη χώρα μας, αλλά και από τον ελληνικό

λαό για τους αγώνες που έκανε γι' αυτόν.

Την Ελλάδα η σημαντική αυτή φιλέλληνας επισκέφθηκε επανειλημμένα στη διάρκεια της δεκαετίας του 1860, για να πατήσει στα χώματα όπου αναπτύχθηκε ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός και για να ζήσει κοντά στο λαό και στη χώρα που αγαπούσε.

Κάθε φορά οι Έλληνες της φέρονται με αγάπη και θαυμασμό. Ο Τύπος γράφει γι' αυτήν κολακευτικά άρθρα, η περιγραφή και η εικόνα της υπάρχει σε πολλά περιοδικά, ενώ οι γνωστοί γλόπιτες αδελφοί **Φυτάλη** κάνουν την προτομή της.

Για την αγάπη της προς τον ελληνικό λαό και τις υπηρεσίες που πρόσφερε με το έργο της στην Ελλάδα, η Ελένη Γκίκα τιμήθηκε επανειλημμένα από την ελληνική πολιτεία.

Η Ελληνική Αρχαιολογική Εταιρεία την ανακήρυξε, στις 23 Μαΐου 1860 πανηγυρικά, επίτιμο εταίρο της, αξίωμα που απονεμήθηκε πρώτη φορά σε γυναίκα.

Της απονεμήθηκε, το 1867, ο τίτλος της *ελληνίδας πολιτίδος* από την Ελληνική Βουλή, ενώ ο Δήμος Αθηναίων την έκανε δημότη της Αθήνας και για να την τιμήσει περισσότερο έδωσε το όνομά της σε ένα δρόμο της πόλης.

Στις 17 Νοεμβρίου 1888 η καρδιά της μεγάλης ▶

Εγκαταστάθηκε, το 1871, στη Φλωρεντία, και στην έπαυλή της δέχτηκε τους πιο διάσημους ανθρώπους της εποχής της

12. Ρουμάνοι εθνικιστές επαναστάτες. Το κίνημά τους υποστηρίχθηκε από την Ντόρα ντ' Ιστρία

13. Ο πρωθυπουργός της μεσοβωτικής Ελλάδας Δ. Βούλγαρης.

14. Ο ήρωας της ιταλικής εθνικής ενοποίησης Ιωσήφ Γαριβάλδης

13

14

αυτής φιλέλληνας έπαψε να χιτυπά. Στην κηδεία της την αποκαιρέτισε με λόγια τρυφερά και συγκινητικά ο αγαπημένος της Άγγελος ντε Γκουμπιρνάις. Το σώμα της, σύμφωνα με την επιθυμία της, αποτεφρώθηκε.

Την περιουσία που είχε στη Ρουμανία κληροδότησε στην πόλη που γεννήθηκε για να συντηρούνται από αυτήν διάφορα φιλανθρωπικά ιδρύματα, ενώ στη Σχολή κοφιδάλων της Φλωρεντίας άφησε όλη την περιουσία που κατείχε στην πόλη αυτή.

Η είδηση του θανάτου της Ντόρας ντ' Ιστρία διαδόθηκε γρήγορα σ' όλον τον κόσμο και λήπσει τδιαίτερα τους λαούς που τόσο αγάπησε.

«*Η αξιολάμπη αυτή γυναίκα*», γράφει μεταξύ άλλων ο συντάκτης της *Ρουμανικής Επιθεώρησης*²¹ «είναι πια νεκρή και την πενθεί η φλωρεντινή κοινωνία και μαζί της παντού ολόκληρος ο κόσμος των γραμμάτων. Ως γυναίκα καλλιεργημένη, ως συγγραφέας και μαχητική υπερασπίστρια της χειραφέτησης του γυναικείου φύλου, κατέχει εξέχουσα θέση στην ιστορία της λογοτεχνίας. Προσθέτοντας ακόμη ότι η γυναίκα αυτή είναι Ρουμάνια, εξηγούμε το λόγο για τον οποίο

εμείς οι Ρουμάνοι αναφέρουμε το όνομά της με περηφάνια».

Στην Ελλάδα η είδηση του θανάτου της αναφέρθηκε από τον Τύπο με εκτενή άρθρα: «*Τη 5/17 Νοεμβρίου απέθανεν εν τη μικρά αυτή εν Φλωρεντία επαύλει η πριγκίπισσα Ελένη Κολλισώφ Μασσάλοκου, η διαπρεπής λογογράφος, ητις υπό το ψευδώνυμον Δώρα δ' Ιστρία είχεν αποκτήσει επιφανείσιν θέσιν εν τη νεωτέρα φιλολογία*» αναγγέλλει, για παραδειγμα, το περιοδικό *Κλειώ*,²² ενώ η *Εφημερίς των Κυριών*, μετεκονίας στο πένθος για τη μεγάλη αγωνίστρια που έδειξε τόση αγάπη για την Ελλάδα και τις Ελληνίδες, της αφιερώνει μεγάλο άρθρο, όπου η **Καλλιρρόη Παρρέν** γράφει: «*Επαυσε πλέον ζώσα η διά των φωτεινών της μεγαλοφυίας της ακτίνων επί ήμισυ ήδη αιώνα ζώνη και δύναμιν δούσα εις την σύγχρονον γυναικειαν φιλολογίαν, η μετά τόσης γράψασα χάριτος τας εν τη "Ανατολή περιηγήσεις της" η θελκτική συγγραφέυς των "Γυναικών της Ανατολής"*».

«*Το παρελθόν Σάββατον προσβληθείσα υπό κερανοβόλου αποπληξίας μετέβη διά του θανάτου εις την αθανασίαν η πριγκίπισσα Ελένη Κολλισώφ-Μασσάλοκου το γένος Γκίκα, η υπό το ψευδώνυμον Δώρα δ' Ιστρίας διάσημον κατέκουσα θέσιν εν τη σύγχρονω ιστορία. (...) Ας σπείσωμεν και ημείς αι Ελληνίδες, θερμόν δάκρυ επί τω θανάτω της διασημω φιλελληνίδος*».²³

Έγραψε για τους ανδέλληνες προς την ελληνική κυβέρνηση: «Κρίνω ωφέλιμο να σας υπογραμμίσω τις πανουργίες τους»

15

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Το αξίωμα του μεγάλου βάνου (διοικητή) είναι το πρώτο αξίωμα έπειτα από αυτό του ηγεμόνα.
2. Η Κραϊόβα είναι πρωτεύουσα της Μικρής Βλαχίας.
3. Για την Κατερίνα Φωκά, ο Αλ. Ρίζος-Ραγκαβής, στις παιδικές του αναμνήσεις από το Βουκουρέστι, γράφει: «Ενταύθα είχαν ενοικιασθή δι' ημάς εις την πρῶσιν οδὸν τῆς πόλεως, τὴν καλουμένην Ποδο Μογοσόι, οἰκία οὐκ ἰσὺς μεγαλοπρεπῆς, ἀλλὰ ευρύχωρος, ἔχουσα μέγα κήπον, οικοδομητὴν δὲ τὸν Κ. Φωκάν, Ἕλληνα τὴν καταγωγῆν, οὗ ἡ θυγάτηρ Αἰκατερίνη, κόρη ξανθὴ δεκατετραετῆς τότε καὶ ὡραία, ἤρχετο ἐνίοτε καὶ ἔπαιζε μεθ' ἡμῶν τῶν παιδίων. Ἐπανείδον δ' αὐτὴν πολλὰ ἔτη μετὰ ταῦτα ὡς Κυρίαν Γκίκα, θαυμαζομένην διὰ τὸ κάλλος τῆς, καὶ πάλιν μετὰ νέων ἐτῶν παρέλειπον εἶδα τὴν θυγατέρα αὐτῆς, τὴν περιφανεὴν γενομένην ὑπὸ τὸ ὄνομα Δώρας τῆς Ἰστιάδος». Βλ. Αλέξανδρου Ρ. Ραγκαβῆ, *Απομνημονεύματα*, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, χ.χ., σελ. 63.
4. Η Σοφία πέθανε νέα. Η Ολγα παντρεύτηκε ἕναν ἀπὸ τοὺς γίους τοῦ ηγεμόνα τῆς Μολδαβίας Μιχαὴλ Σιούριτσα.
5. Ο Γρηγόριος Γ. Παπαδόπουλος γεννήθηκε στὴ Θεσσαλονίκη τὸ 1819, ἀλλὰ σὲ ηλικία δύο ἐτῶν, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ πατέρα του, ἡ μητέρα του εγκαταστάθηκε μαζί του στὴν Αλεξάνδρεια. Φοίτησε στὴ Σχολὴ Λαζαριστῶν καὶ τὸ 1829 πῆγε στὴν Ἐρμούπολη τῆς Σύρου, ὅπου συμπλήρωσε τὶς γυμνασιακὲς του σπουδές. Σὲ ηλικία 16 ἐτῶν πῆγε στὸ Παρίσι, ὅπου σπούδασε φιλολογία. Ἡ σπάνια πνευματικὴ του κατάρτιση εἶχε ἀποτέλεσμα νὰ διοριστεῖ ἀπὸ τὸν ηγεμόνα καθηγητῆς τῆς Ἱστορίας καὶ τῆς Φιλοσοφίας στὸ Ἀκαδημαϊκὸ Λύκειο τοῦ Ἁγίου Σάββα τοῦ Βουκουρεστίου. Στὴν Ἑλλάδα ἐπέστρεψε τὸ 1844 καὶ ἔγινε καθηγητῆς Ἱστορίας στὸ Πολυτεχνεῖο καὶ ἰδρυτῆς τοῦ *Ἑλληνικοῦ Ἐκπαιδευτηρίου*. Δολοφονήθηκε στὶς Σέρρες

- τὸ 1874, ὅπου εἶχε ἀναλάβει νὰ διοργανώσει ἑλληνικὰ προξενεῖα καὶ τὴν ἑλληνικὴ παιδεία στὴν περιοχὴ αὐτή.
6. *Ἐφημ. Αἰών* (φ. 1915) 31 Αυγούστου 1860 καὶ *Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον* Μ. Βρεττοῦ, 1867, σελ. 365 επ.
7. Ντόρα ντ' Ἰστρία, *Περὶ τῶν ἐν τῇ Ανατολῇ γυναικῶν*, τ. Α', σελ. γ', μετὰφρ. Δημήτριος Σκουζέ, ἐκδ. Χρ. Δούκα, Αθήνα, 1861.
8. Ο Αλέξανδρος Κολτσόφ-Μασάλοκι ἦταν ἀπόγονος τοῦ ἰδρυτῆ τῆς ρωσικῆς μοναρχίας Ρουρικ ἢ Ρουρικόβιτς (Rurikovitchs) τοῦ Νορμανδοῦ.
9. Βραβεύτηκε τὸ 1854 ἀπὸ τὴν Αυτοκρατορικὴ Ἀκαδημία Καλῶν Τεχνῶν τῆς Πετρούπολης με ἀργυρὸ μετάλλιο γιὰ τὸ ἔργο τῆς *Ἐλατο καὶ φοίνικας* (*Fichtenbaum und Palme*), ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὸ ποίημα *Λυρικό Ἰντερμετσο* (*Lyrisches Intermezzo*) τοῦ σημαντικοῦ Γερμανοῦ ποιητῆ Χάινριχ Χάινε (Heinrich Heine).
10. «Μερικὲς φορὲς ονειρεύομαι ὅτι εἶμαι ἀκόμη ἐκεῖ, σ' αὐτὴ τὴν κρῶα θαλὴ ἀτμόσφαιρα κἄτω ἀπὸ τὸν ἰσὺς ἥλιον οὐρανὸ καὶ ξυπνῶ κλαίοντας με λυγροῦς», θὰ πει ἀργότερα σὲ μιὰ φιλία τῆς.
11. Ἰστρος εἶναι τὸ παλαιότερο ὄνομα τοῦ ποταμοῦ Δούναβη.
12. *«Les Femmes en Orient»*, ed. Meyer et Zeller, Zurich 1859. Τὸ ἔργο αὐτό, με τίτλο: *Περὶ τῶν ἐν τῇ Ανατολῇ γυναικῶν*, ἐκδόθηκε στὴν Ἑλλάδα τὸ 1862 ἀπὸ τὸν Χρ. Δούκα, σὲ μετὰφραση Δημήτριος Σκουζέ.
13. *Περὶ τῶν ἐν τῇ Ανατολῇ γυναικῶν*, τ. Α', σελ. 12.
14. *Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον* Μ. Βρεττοῦ, ἔτος 1867, σελ. 369.
15. *«Excursions en Roumelie et en Moree»*, 2 vol. Lurigo Meyer et Zeller, Zurich-Paris 1863. Τὸ ἔργο τῆς αὐτῆς οὐκ ἐμετὰφράστηκε ποτὲ ὁλόκληρο στὰ ἑλληνικὰ.
16. Γρ. Παπαδόπουλος στὸ ἀρθρο τοῦ *Βιβλιογραφία*, περ. *Πανδώρα*, τ. 15, 1865, σελ. 113 επ.
17. Ἡ ἑλληνικὴ κοινότητα τῆς Τεργέστης ἐκπροσωπήθηκε κατὰ τὴν ἀπονομὴ τοῦ τίτλου τῆς «Ἑλληνίδος πολιτιδος» στὴν Ντόρα ντ' Ἰστρία τὸ 1867 ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Βουλὴ.
18. Σὲ ἑλληνικὴ ἐκδόση: *Αἱ Ἰόνιοι νῆσοι ὑπὸ τὴν δεσποτειάν τῆς Ἐνετίας καὶ τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν καὶ ἡ ἐν αὐταῖς Ἑλληνικὴ Ποίησις μετὰ περιλήψεως τινὸς τῆς ἀρχαίας αὐτῶν ἱστορίας*, μετὰφρ. Μ. Κ. Ράλλη, ἐκδίδονται ὑπὸ Θ. Θερμογιάννη καὶ Δ. Εἰρηνίδου, ἐν Αθήναις 1859.
19. Μ. Μαντουβάλου, *Ἄγνωστος ἀλληλογραφία Δώρας ντ' Ἰστρία καὶ Δ. Βούλγαρη*, ἀνάτυπο ἀπὸ περ. *Παρνασσός*, σελ. 7, Αθήνα 1969.
20. Δ. Σκ. Σούτζος, *Οἱ Ἕλληνες ηγεμόνες τῆς Μολδοβλαχίας*, Αθήνα, χ.χ., σελ. 111.
21. Περ. *Illustration*, τεύχ. 1248 τῆς 10ης 1.1867.
22. «La nationalite hellenique d'apres les chants populaires», 3eme livraison, Bureau de la Revue des deux Mondes, Paris 1. Aout 1867.
23. Ἐτος Ε' (1869), τεύχ. 12.
24. Περ. *Κλειώ*, 15/17 Δεκεμβρίου 1868.
25. Περ. *Ἐφημερίς τῶν Κυριῶν*, τ. Β' (1868), φ. 23. ■

Με τὴ μελέτη τῆς «Ἡ ἑλληνικὴ ἐθνότης μέσα ἀπὸ τὰ δημοτικὰ τραγούδια» ἀντικρούει τὶς ἀνδεληθνητικὲς ἀντιλήψεις καὶ πολιτικὲς

ΙΟΥΛΙΕΤΤΑ ΑΔΑΜ- ΛΑΜΠΕΡ

Η

των ΝΤΙΚΗΣ ΚΥΡΩΖΗ
ερευνητριας Τμήματος Αρχαίου Ελληνικού ΕΛΙΑ
και ΝΙΚΟΥ ΚΟΥΤΣΟΥΜΠΟΥ
αρχαιολόγου

Η **Ιουλιέττα Λαμπέρ** υπήρξε μια Γαλλίδα φίλη της Ελλάδας, που ανέπτυξε πλούσιο συγγραφικό έργο, συμβόλισε το φιλελληνισμό στην πιο ενθουσιώδη και αγνή εκδήλωσή του και ήταν από τις πρώτες γυναίκες που υποστήριξαν με νεανικό πάθος τα ελληνικά γράμματα.¹ Εξοικνη, καλλιεργημένη, χειραφετημένη, δραστήρια, προσθευτική, με έντονη προσωπική και κοινωνική ζωή, ήταν από τις σημαντικότερες γυναικείες προσωπικότητες της εποχής της. Γεννήθηκε στο Βερμπερί στις 4 Οκτωβρίου 1836 και πέρασε μέρος της παιδικής της ηλικίας στο Ριμπεκούρ και το Σονί.² Ήταν κόρη γιατρού και υπήρξε από τις ωραιότερες γυναίκες του καιρού της.³ Παντρεύτηκε, σε πρώτο γάμο, το δικηγόρο **Λα Μεσίν**,⁴ χήρεψε όμως και ξαναπαντρεύτηκε, το 1868, τον πολιτικό **Αντώνιο-Εδμόνδο Αδάμ**.⁵

Η δυναμική και παραγωγική αυτή γυναίκα αναμείχθηκε ενεργά στην πολιτική ζωή της χώρας της, ανήκε στη δημοκρατική παράταξη, στα μέλη της οποίας ασκούσε έντονη επιρροή, και ήταν ενθέρμη οπαδός της γαλλορωσικής προσέγγισης και συμμαχίας.⁶ Για να υποστηρίξει μάλιστα την ιδέα αυτή, δημοσίευσε επιστολή προς το διευθυντή της γαλλικής εφημερίδας *Lanterne*, όπου υποστήριζε

ΕΤΟΣ Α΄.

Ἐν ἈΘΗΝΑΙΣ

Ἐφημερίδα

ἘΒΔΟΜ

Τὰ πεμπόμενα ἡμῖν χειρόγραφα δημοσιεύόμενα ἢ μὴ δὲν τῆς ἀποστελλούσης δὲν εἶναι δεκτά, Πῦσα ἄ

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΕΤΗΣΙΑ ΠΡΟΠΑΛΗΡΩΤΙΚΑ

Ἀπὸ τὸ ἰσχυτικόν Δρ. 5

Ἀπὸ τὸ ἰξωτικόν . . φρ. χρυσῶ 8

Τεμὴ φύλλου λεπτὰ 10

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΚΑΛΛΙΠΡΟΣ

Συνδρομηταὶ ἔγγραφοι
τῆς ἘΦΗΜΕΡΙΔΟΣ τῶν
τοῖς βιβλιοπωλείοις

ΠΕΡΙΕΧ

Ποίησις τῆς κας Ἰουλιέττης Ἀδάμ μετὰ τῆς εἰκόνης αὐτῆς. — Τὸ ὑπὸ Εἰρήνης Λαγανῆ. — Ἀπάντησις εἰς τὸ ἄρθρον τῶν εἰναι δυστύχημα (Συμβουλίου τῆς Δημοκρατίας ἐκ παιδείας) (ὑπὸ Ἐλένης Πενάν). — Ἐβδωμάδα

ΙΟΥΛΛΙΕΤ

των Κυριών

ΜΑΙΑ

φονται. Ανυπόγραφα και μη δηλοῦντα τὴν διαμορὴν ἀφοῦσα εἰς τὰς Κυρίας γίνεται δεκτὴ.

ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΩΣ
 Ὀδοῦ Μουσῶν καὶ Βουλῆς

ὁ γραμμενὸν εἰς
 Ν. καὶ παρὰ
 καὶ Μπαίν.

Γραφεῖον ἀνοικτὸν καθ' ἡμέραν
 ἀπὸ 10 — 12. Π. Μ.

ΕΝΑ
 — Πρώτη δόξη (ποίημα ὑπὸ Μαρίας Λαρενζάκη) — Ἐὐ παιδίον
 ἠΐθε τις γυνὴ (ὑπὸ Μαρίας Γ.) Ἀλγυνοῦσαι ὁμίλει τοῦ ἀντιπέρου
 τῶν — Ποικίλα — Νοστιμα — Γνωμικὰ — Συναγῆ — Ἐπιφυλλίς.

ΑΔΑΜ

1. Η «Εφημερίς των Κυριών» (17 Μαΐου 1887) που εξέδιδε η Καλλιρρόη Παρρέν με πορτρέτο της Ιουλιέτας Αδάμ-Λομπέρ.
 2. Η Ιουλιέτα Αδάμ σε προχωρημένη ηλικία

ὅτι ὅσα κειμήλια ἀρπάχθηκαν ἀπὸ τὴν Σεβαστιούπολη καὶ μεταφέρθηκαν στὴ Γαλλία, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, θὰ ἐπρεπε νὰ ἐπιστραφοῦν σὶν τὸπο τοὺς, ὡς ἐνδείξει γενναιοδωρίας καὶ συμφιλίωσης. Ἐν τῷ σαλονίῳ τῆς ἐξάλλου, ἐνα ἀπὸ τὰ πιο νομοματὰ καὶ πολυσχηναστὰ φιλολογικὰ σαλονία τοῦ Παρισιοῦ, ἐμεινε γνωστὸ με τὸ ὄνομα «φάτνη τῆς Τρίτης Δημοκρατίας». Σὲ αὐτὸ δεχοτὰν καθὲ Περμπη, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ὀρκισμένους ἀντιβασιλικούς, ἀντιβοναπαριστὲς καὶ φανατικοὺς δημοκρατικούς, τοὺς διασημότερους λογίους καὶ καλλιτέχνες τῆς πόλης (Φαβρος, Τρέβι, Γαμβέτας κ.ά.) καὶ ἐτεῖ η Ἀδάμ συνδεθῆκε με προσωπικότητες ὅπως ὁ Φλομπέρ, ὁ Ἀλεξάνδρος Δουμάς υἱός, ὁ Γκι ντε Μοπασάν, ἡ Γεωργία Σάνδη κ.ά. Ἐκεῖ γνωρισθῆκε καὶ με τὸν Βιζυηνὸ καὶ συνεργάστηκε μαζί του. Μία ἐκφραστικὴ εἰκόνα τοῦ σαλονιοῦ τῆς μάς δίνει ἀντιἀπόκριση στὴν *Εφημερίδα των Κυριών* τῆς 14ης Φεβρουαρίου 1888, ὅπου διαβάζουμε ὅτι ἡ διάσημὴ συγγραφεὴς διοργάνωσε στὸ μέγαρο τῆς στὸ Παριεὶ φιλολογικὴ βραδία στὴ μνήμη τοῦ μεγάλου Ρώσου συγγραφεῆ Ἰβάν Τουργένιεφ. Ἐκεῖ παραβρέθηκε καὶ ὁ Ἀλφόνς Ντοντέ, ἐνῶ οἱ προσκεκλημένοι παρακολούθησαν καὶ τὴ μονόπρακτὴ κωμῳδία «Ἡ ἐπαρχιωπίσσα» τοῦ

3. Η Ιουλιέττα
Αδάμ-Λαμπέρ
σε πίνακα (1881)
του Benjamin
Constant
(Μουσείο
Βερσαλλιών)

Τουρκένιεφ, στην οποία συμμετείχαν ηθοποιοί της Κομεντί Φρανσέζ. Οι εμφανίσεις της μάλιστα στις φιλολογικές αυτές βραδιές έκαναν μεγάλη εντύπωση, καθώς «*επιδεικνύεται μετά πριγκιπικής όντως μεγαλοπρέπειας*».¹¹ Αργότερα, όποτε η Ιουλιέττα Αδάμ χρειαζόταν ανάπαυση, το φιλολογικό σαλόνι της μεταφερόταν στην εξοχική της έπαυλη, στη μεσαιωνική μονή-κάστρο του Ζιφ, όπου δεχόταν τις Κυριακές πνευματικές και πολιτικές προσωπικότητες από τη Γαλλία και το εξωτερικό.¹² Η Αδάμ ανέπτυξε επίσης έντονη φιλανθρωπική δραστηριότητα και έκανε αρκετά ταξίδια στη Ρωσία, την Αυστρία και την Ουγγαρία.

Η σημαντική αυτή προσωπικότητα ασχολήθηκε με τα γράμματα, κυρίως μετά τον πρώτο της γάμο, και υπήρξε πολυγραφότατη. Το πρώτο της έργο ήταν μια συλλογή διηγημάτων, ενώ ακολούθησαν ακόμη πολλά έργα, ανάμεσα στα οποία συγκαταλέγονται διηγήματα, ταξιδιωτικές εντυπώσεις, μελέτες, μυθιστορήματα κ.λπ. Τα παραπάνω υπέγραφε είτε με το πατρικό της (Λαμπέρ) είτε με το όνομα του δεύτερου συζύγου της (Αδάμ), ενώ με το ψευδώνυμο Κόμης Παύλος εξέδωσε πολυάριθμα ποιητικά, κριτικά, πολιτικά, βιογραφικά, θεατρικά κ.ά. έργα,¹³ και ασχολήθηκε συστηματικά και με τη μελέτη της αρχαίας ελληνικής γραμματικής.¹⁴ Εξέδωσε επίσης τα *Απομνημονεύματά* της. Δύο χρόνια αφ' ότου έχασε και το δεύτερο σύζυγό της, ίδρυσε, το 1879, το δεκαπενθήμερο περιοδικό *Νέα Επιθεώρηση*, στο οποίο συνέχισε να συντάσσει το δελτίο εξωτερικής πολιτικής μέχρι το 1899. Μέσα από το περιοδικό αυτό εξέθετε τις κοινωνικές, πολιτικές και φιλοσοφικές της απόψεις¹⁵ αλλά και υπερασπιζόταν με ενθουσιασμό τα συμφέροντα και τα δικαιώματα των Ελλήνων. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι διασκεύασε στα γαλλικά το θεατρικό έργο

Το σαλόνι της, ένα από τα πιο ονομαστά του Παρισιού, έμεινε γνωστό ως «φάτνη της Τρίτης Δημοκρατίας»

«Γαλάτεια» του Σπ. Βασιλειάδη, το οποίο ανέβηκε στο παρισινό Θέατρο των Εθνών στις 22 Δεκεμβρίου 1880, ενώ μετέφρασε στα γαλλικά και κάποιες από τις *Οδές* του Κάλβου.¹⁶

Ενδεικτικό της αγάπης της για την Ελλάδα είναι το έργο της *Ελληνίδα*.¹⁷ Και μόνη η αφιέρωση στο ζωγράφο Ενερ (με ημερομηνία Ιανουαρίου 1879) είναι αρκετή για να συνοψίσει με ιδιαίτερα εκφραστικό και λυρικό τρόπο τα αισθήματά της:

«Και εσείς έχετε δύο θρησκείες, τις οποίες βλέ-

που με εναλλαγές στα έργα σας και τις οποίες συγχέετε μέσα στην καρδιά σας. Λατρεύετε, όπως κι εγώ, την Αλσατία και την Ελλάδα. Σταλάζω σε ψυχή ελληνική το πάθος και την οδύνη της Αλσατίας, προσπαθώντας να περιγράψω αυτό που εσείς ζωγραφίζατε. Σας αφιερώνω, λοιπόν, τούτο το βιβλίο».

Ένα από τα σημαντικότερα έργα της πάντως είναι *Οι σύγχρονοι Έλληνες ποιητές* (1881). Αξίζει να εξετάσουμε σε κάποια έκταση το έργο της αυτό, καθώς αποκαλύπτει όχι μόνο την ειλικρινή αγάπη της για την Ελλάδα και τους Έλληνες και τη βαθιά ενασχόλησή της με τα νεοελληνικά γράμματα, αλλά και ένα πνεύμα οξύ και συγκροτημένο, ικανό να φτάνει στην ουσία των πραγμάτων και να εκφράζει λογικά, θεωρητικά και πρακτικά τεκμηριωμένες απόψεις και θέσεις.

Ο πρόλογος του βιβλίου αυτού παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Η συγγραφέας ξεκινά με μια παρουσίαση της τότε κατάστασης της Ελλάδας και των Ελλήνων, την οποία συνοδεύει από μια σύντομη, αλλά εύστοχη και εμπεριστατωμένη πολιτική ανάλυση των προθέσεων και ενεργειών των τότε Μεγάλων Δυνάμεων απέναντι στους ξεσηκωμένους Έλληνες και, αργότερα, απέναντι στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος. Προτρέπει τους Γάλλους να στηρίξουν την Ελλάδα που αναγεννάται και απευθύνεται σε όσους θαιμάζουν μόνο την Ελλάδα του Ομήρου, του Περικλή και του Φειδία και αγνοούν τους σύγχρονους Έλληνες. Υπερασπίζεται τη συνέχεια του Ελληνισμού, που καίαφερε να διατηρήσει, παρά τη σκληρή και μακράιωση υποδούλωση και κατοχή, τη γλώσσα και τα ήθη του. Σχεπικά μάλιστα με την τουρκική κατοχή, αναφέρει: «*Η Ελλάδα δεν ποδοπατήθηκε μόνο στην εθνική της φιλοτιμία, στη συναισθηση του ένδοξου πα-*

Συνδέθηκε με προσωπικότητες όπως ο Φλομπέρ, ο Αλέξανδρος Δουμάς υιός, ο Γκι ντε Μοπασάν, η Γεωργία Σάνδη κ.ά.

ρελθόντος της, στην πολιτική της ανεξαρτησία, στην πρόοδο των αισθημάτων και του πνεύματός της της αφαιρέθηκαν τα πάντα, έγινε κτήμα του μουσουλμάνου και έπρεπε να ικανοποιεί κάθε του θέλημα! (...) Χωρίς ιδιαίτερες διαδικασίες, [οι Έλληνες] μπορούσαν, ανάλογα με τη θέληση οποιοδήποτε μουσουλμάνου, να θανατωθούν, να πουληθούν ως δούλοι, να τους αφαιρεθεί η περιουσία τους, να αρπαγούν τα παιδιά τους και να αμαρτισούν οι γυναίκες τους. Ποιος λαός θα μπο-

6. Η «Εφημερίς των Κυριών» (5 Απριλίου 1887) με την αναγγελία της συνεργασίας με την Ιουλιέττα Αδάμ

ρούσε να επιβιώσει κάτω από τόσο άσχημες συνθήκες».»¹⁹ Συνεχίζει, αναφέροντας τις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες που οδήγησαν στην πνευματική αφύπνιση του Ελληνισμού και στην εμφάνιση των Φαναριωτών, και καταλήγει στη σύγχρονη της περίοδο, τονίζοντας: «[η Ελλάδα μπορεί] να αναστηθεί, όταν βρει (...) την ιδιοφυΐα που διέκρινε την ελληνική φυλή κατά την αρχαιότητα: στο ανταλλακτικό και ναυτιλιακό εμπόριο, στη διοίκηση με τους φαναριώτες συμβούλους και τους ηγεμόνες των χριστιανικών επαρχιών και, τέλος, στον ηρωισμό των Θερμοπυλών με τους κλέφτες. Στην ανθρώπινη ιστορία δεν υπάρχει ίσως μεγαλύτερο παράδειγμα δυναμικότητας ενός λαού».²⁰ Παρακάτω, τονίζει τη σημασία της λαϊκής ποίησης και το συνδυαστικό της ρόλο με το παρελθόν και αρχίζει να πραγματεύεται το θέμα της. Διαίρει τη νεοελληνική ποιητική παραγωγή σε τέσσερις «σχολές» (ιονική, της Κωνσταντινούπολης, αθηναϊκή, ηπειρωτική), αναλύει διεξοδικά τις κοινωνικές, πολιτικές και πνευματικές συνθήκες και περιστάσεις από τις οποίες επηρεάστηκαν και διαμορφώθηκαν αυτές και παρουσιάζει αναλυτικά και κριτικά τους εκπροσώπους τους. Πιο αυθεντική από τις τέσσερις, «εθνική» σχολή, θεωρεί την ηπειρωτική (Ρήγας, Σπ. Τρικούπης, Βαλαωρίτης, Βηλαράς), με τα κλέφτικα τραγούδια της και τον ανεξάρτητο από κάθε ξένη επιρροή χαρακτήρα της, σημειώνοντας: «Αν μελετήσουμε την Ηπειρωτική σχολή με βάση τα πρώτα της μνημεία, τα κλέφτικα τραγούδια, και τους μεταγενέστερους ποιητές της, θα παρατηρήσουμε πρώτα ότι εκφράζεται σε γλώσσα ιδιαίτερη, που δεν είναι ούτε τοπική διάλεκτος, όπως της ιονικής σχολής, ούτε ιδίωμα (...), όπως της σχολής της Κωνσταντινούπολης, ούτε κάποιο είδος τεχνητής γλώσσας, όπως της σχολής των Αθηνών. Η γλώσσα της είναι κοινή σε όλους τους Έλληνες (...), η αρχαιότητα της οποίας, σε σχέση με την ευρεία χρήση της, την καθιστούν γλώσσα εθνική».²¹ Γενικά για την ηπειρωτική σχολή, η συγγραφέας πιστεύει ότι είναι βαθιά ελληνική και αποτελεί καθαρό σύνδεσμο με την αρχαία ελληνική φιλολογική παράδοση.

Από την ιονική σχολή (Σολωμός, Κάλβος, Λασκαράτος κ.ά.) εξαιρεί τον Βαλαωρίτη, καθώς δεν έγραψε στο τοπικό ιδίωμα, και θεωρεί ότι η σχολή αυτή δέχτηκε έντονες επιδράσεις από την Ιταλία,

Υπήρξε ίσως η σημαντικότερη φιλολογική μορφή στη Γαλλία, αν και η λογοτεχνική της παραγωγή ήταν μάλλον μέτριας ποιότητας

Εφημερίς

ΕΒΔΟΜ

Τὰ περιόμενα ἡμῶν χειρόγραφα δημοσιεύματα ἢ μὴ δὲν τῆς ἀποστελλομένης δὲν εἶναι δεκτά. Πᾶσα ἂ

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΕΤΗΣΙΑ ΠΡΟΠΑΗΡΩΤΕΑ

Ἀπὸ ἰσχυροτέρων Δρ. 3
Ἀπὸ ἰσχυροτέρων φρ. χρυσῶ 3

Τιμὴ φύλλου λεπτὰ 10

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΚΑΛΛΙΡΡΟ

Συνδρομητικὰ ἔγγραφο
«ΕΦΗΜΕΡΙΔΟΣ ΤΩΝ
ΚΥΡΙΩΝ»

ΠΕΡΙΕ

Ἐπιστολὴ καὶ συμβουλαὶ ὑπὸ Κα: Ἰουλιέττας Ἀδάμ. — Χριστογενεὶς ὑπὸ Κα: Παυλίνης Ραδέσκη. — Ἀποτίμησις μνηστῆ: (ὁ Συμβουλαί. — Συναγαὶ μαγειρικῆς. — Νόστιμα. — Γνωμικὰ. —

Ἡ «Εφημερίς τῶν Κυριῶν» λογίζεται εὐτυχῆς, ἀξιοῦται τῆς διασέμου δημοσιογράφου καὶ συγγραφέως Κα: Ἰουλιέττας τὸ ὄνομα Ἰουλιέττα Λαμπέρ.

Ὅτε ἀπετυγχόμεθα πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἐξέχον Κυρία, ζῆμεν πλήρη τὴν πεποιθῆσαι, ὅτι ἡ παρακαλῆσις ἡμῶν ἤθελε ἰσχυρὰ καὶ ἀσπῆ καρδίαν.

Ἡ Κα Ἰουλιέττα Ἀδάμ, ἔχουσα κύριον μέλημα τὴν πετυχεῖν τῆς γυναικῆς, δὲν ἦτο βεβαίως δυνατόν νὰ μὴ χαρῆται ἐνίσχυση τὸ βῆμα αὐτῆς τοῦτο διὰ τῶν ἐξέχων αὐτῆς φώτων καὶ αὐτῆς ἢ «Εφημερίσ τῶν Κυριῶν.»

PARIS, le 3 avril 1887.

M a d a m e.

Rien, me venant de la chère Grèce, ne pouvait me causer une joie plus haute que la nouvelle de la création d'un journal des femmes destiné à élever le niveau moral et intellectuel de la femme grecque. — Ce que vous me dites de l'accueil reçu par vos premiers numéros complète ma satisfaction et me prouve que les Grecs n'ont pas l'esprit étroit et comprennent que le meilleur moyen de se développer pour l'homme est d'intruire sa compagne, de l'institier à ses découvertes à ses travaux, à ses recherches, enfin de ne pas la traiter... à la turque! Une race où la femme progresse, progresse. Celle où la femme est abaissée, s'abaisse et périt. — Elle peut se maintenir par le courage, par le mépris de la mort, elle s'épuise malgré tout parcequ'elle dédaigne celle qui lui donne la vie, la femme.

Tous mes vœux, chère confrère, pour vos succès. Dites-moi absolument de moi, je vous suis entièrement acquise.

Juliette Adam

Κυριών

ΙΑΙΑ

νται. *Ανυπόγραφα και μη δηλούμετα την διαμοιγήν ορώσα εις τας Κυρίας γίνεται δεκτή.*

ΕΝ
 ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΩΣ
Όθως Μουσών και Βουλής
 Γ ρ α φ ε ί ο ν ά ν ο ι κ τ ό ν καθ' έκάστην
 από 40 — 42. Π. Μ.

— Τύποι γυναικός (υπό Κας Ειρήνης Λαγαλα). — Λί 13
 προσόντης Ζ.) — Πολιτικών δελτίον. — Άλληλογραφία. —

λήση τας στήλας αυτής διά πολυτίμων συμβουλιών
 τής γκωστής έν τῷ κόσμῳ τῶν γραμμάτων και υπό

ην συνδρομήν αυτής ύπέρ του ήμετέρου φύλλου, είχα-
 νούς ύποδοχής και ήθελε πληρώσει χαράς τήν εύγενή

άνθρωπότητα και ώς ιδιαιτέραν φροντίδα τήν ανά-
 ν βήμα προόδου τής Έλληνίδος γυναικός, και νά μή
 όδόντα μεθ' ύπερηφανείας θέλει δέχεται εις τας στή-

ΠΑΡΙΣΙΟΙ τῆ 21 (3 Ἀπριλίου 1887.

Κυρία
 ν άλλο έν τῆς προσελούς μοι Έλλάδος προερχόμε-
 νατο νά μοι προξενήσῃ μεγαλυτέραν άγαλλίασιν, όσση
 ία τῆς έκδόσεως Έθνημερίδος τῶν Κυριών, σκοπόν
 τήν ήθικην και πνευματικην άνώψωσιν τῆς Έλληνίδος

νο όπερ μοι λέγεται περί τῆς ύποδοχῆς, ής οι πρώ-
 μοί του φύλλου ύμῶν έτυχον, συμπληροί τήν χαράν
 μέ πείθει, ότι οι Έλληνες δέν είναι περιωρισμένου
 ος, και έννοσοι κάλλιστα, ότι τελοσπορώτερον μέσον
 τυξιν του άνδρός είναι ή ύπ' αυτού έκπαιδεύσις τῆς
 υ του, ή μόησις αὐτῆς εις τας άνακαλύψεις του, έρευ-
 κί έργα του, και τέλος τό νά μή μεταχειρίζεται αὐ-
 la Turque!

ή έκείνη προσδεύει, έν ή ή γυνή προσδεύει. Φυλή
 γυνή καταπίπτει, καταπίπτει και φθίνει. Δύναται
 διατηρηθῆ διά τῆς ίσχύος, διά τῆς περιφρονήσεως
 έτου, μεθ' όλα ήμῶς ταῦτα έξαντλείται, διότι κα-
 έκείνην, ήτις δίδει αὐτῇ τήν ζωήν: τήν γυναίκα.
 τε, άγαπητή συνάδελφος, τας ύπέρ τῆς προόδου του
 κας εύχάς μου. Είμῃτι όλως ήμέτερα και εις τήν πληρη
 σας.

ΙΟΥΛΙΕΤΑ ΑΔΑΜ

7. Ελληνίδα
 καλλονή.
 Λιθογραφία
 (1888) από μια
 ελαιογραφία του
 Joseph Zenisek

τις οποίες όμως αφομοίωσε δημιουργικά. Για τη
 σχολή της Κωνσταντινούπολης (Νερουλός, Ρα-
 γκαβής, Αλ. και Παν. Σούτσος κ.ά.) πιστεύει ότι
 «(...) είναι ευχάριστη [και] ταιριάζει σε όσους πα-
 ραδίδονται στα θέληγτρα της Λησμονιάς (...).
 Τραγουδά τον έρωτα και το κρασί, γενικά ό,τι
 προκαλεί μέθη, εμφανίζει το παρόν ανεκτό (...),
 γίνεται λυπηρά ειρωνική (...) ή έχει κάτι το με-
 λαγχολικό [και χαρακτηρίζεται από μια] καταφα-
 νή τάση για μίμηση ξένων έργων».²² Το τελευταίο
 αυτό στοιχείο, τη μίμηση δηλαδή των ξένων ποιη-
 τικών έργων, θεωρεί κύριο χαρακτηριστικό της α-
 θηναϊκής σχολής (Ζαλοκόστας, Παπαρρηγόπου-
 λος, Παράσχος κ.ά.), σε τέτοιον μάλιστα βαθμό ώ-
 στε να αλλοιώνεται ο ελληνικός της χαρακτήρας.²³
 Στον επίλογο του έργου της, η Ιουλιέττα Αδάμ θε-
 ωρεί ότι οι σχολές αυτές θα σταματήσουν να υπάρ-
 χουν, καθώς τα Επτάνησα ενώθηκαν πλέον με την
 Ελλάδα και η σχολή της Κωνσταντινούπολης
 «συχωνεύθηκε με τη σχολή των Αθηνών»,²⁴ και
 σπρειώνει ότι η ελεύθερη πια Ελλάδα θα αρχίσει
 ουσιαστικά να υπάρχει, «(...) όταν θα αρχίσει να
 διαμορφώνεται και πνεύμα καθαρά ελληνικό».²⁵
 Πιστεύει στο μέλλον και την αποκλειστική επι-
 κράτηση της πνευματικής σχολής γιατί, κατά τη
 γνώμη της, «εμψνέεται [από το ελληνικό πνεύμα]
 που υπάρχει στην καρδιά και το αίμα του λαού.»

Μέσα από το περιοδικό της «Νέα
 Επιδεώρηση» εξέβετε τις κοινωνικές,
 ποητικές και φιλοσοφικές της απόψεις

- 8. Ο αγαπητός φίλος Δημήτριος Βικέλας.
- 9. Ο Ιάκωβος Ρίζος-Νερουλάς.
- 10. Ο Κλέων Ραγκαβής

*Μόνο αυτή χρησιμοποιεί γλώσσα καιανονική σε όλη την Ελλάδα και, άρα, είναι η μόνη που μπορεί να παράγει ποίηση πραγματικά εθνική».*²⁰ Ιδιαίτερα ενδιαφέρονσα είναι και η άποψή της για τη γλώσσα, την οποία θα μπορούσε κανείς να εκλάβει και ως σαφή θέση της απέναντι στο γλωσσικό ζήτημα: *«Το να θέλει κάποιος να επιβάλει σε έναν λαό μια έτοιμη [τεχνητή] γλώσσα, ενώ εκείνος έχει ήδη τη δική του, με την πρόφαση ότι αυτή δεν είναι σωστή, είναι μαιαιονομία, παραβίαση του πνεύματός του, απόπειρα κατά της εσωτερικής του ανάπτυξης, αναστολή της πνευματικής του προόδου, καθώς αναγκάζεται να μάχεται ενάντια σε νέες λέξεις, παρ' όλο που έχει ανάγκη να αυξάνει το κεφάλαιο των ιδεών και των αισθημάτων που πρέπει να εκφράζει».*²¹ Σημειώνεται, τέλος, ότι η συγγραφέας αφιερώνει το έργο της στον αγαπητό της φίλο, όπως η ίδια τον αποκαλεί, **Δημήτριο Βικέλα**, *«(...) χωρίς τη σύμπραξη [του οποίου] δεν θα είχε γράψει το Βιβλίο αυτό».*²²

Ένα από τα σημαντικότερα έργα της είναι **«Οι σύγχρονοι Έλληνες ποιητές» (1881)** που αφιέρωσε στον **Δημήτριο Βικέλα**

Θα πρέπει επίσης να αναφερθεί και το ότι η ελληνική νεολαία του Παρισιού, με επικεφαλής τη φιλόλογο **Σεβαστή Καλησπέρη**, επισκέφθηκε το 1890 τη γνωστή συγγραφέα για να της προσφέρει ένα χάλκινο ανάγλυφο, σε αναγνώριση της φιλελληνικής της δράσης, γεγονός που συγκίνησε ιδιαίτερα την Αδάμ.²³

Από το 1887, εξάλλου, η Ιουλιέττα Αδάμ ξεκίνησε την τακτική της συνεργασία με το σημαντικότερο, ίσως, ελληνικό γυναικείο περιοδικό της εποχής, την **Εφημερίδα των Κυριών** της **Καλλιρρόης Παρρέν**. Η συνεργασία αυτή ανακοινώθηκε στην πρώτη σελίδα του τεύχους 5 της 5ης Απριλίου 1887 ως εξής:

«Η "Εφημερίς των Κυριών" λογίζεται ευτυχής, αξιωθείσα να κοσμήση τας στήλας αυτής διά πολυτίμων συμβουλών της διασήμου δημοσιογράφου και συγγραφέως Κας Ιουλιέτας Αδάμ, της γνωστής εν τω κόσμω των γραμμάτων και υπό το όνομα Ιουλιέττα Λαμπέρ.

»Ότε απαιτινόμεθα προς την ανωτέρω έξοχον Κυρίαν, ζητούσαι την συνδρομήν αυτής υπέρ του ημετέρου φύλλου, είχομεν πλήρη την πεποίθησιν, ότι η παράκλησις ημών ήθελε τύχει ευμενούς υποδοχής και ήθελε πληρώσει χαράς την ευγενή αυτής καρδίαν.
»Η Κα Ιουλιέττα Αδάμ, έχουσα κύριον μέλημα

10

11

12

την πρόοδο της ανθρωπότητας και ως ιδιαίτερη φροντίδα την ανάπτυξιν της γυναίκος, δεν ήτο βεβαίως δυνατόν να μη χαρή, βλέπουσα εν βήμα πρόοδον της Ελληνίδος γυναίκος, και να μη ενισχύσῃ το βήμα αὐτῆς τοῦτο διὰ τῶν ἐξόχων αὐτῆς φώτων, ὧν τα προϊόντα μεθ' υπερηφανείας θέλει δέχεται εἰς τὰς στήλας αὐτῆς ἡ "Ἐφημερίς τῶν Κυριῶν".

Στην ίδια σελίδα ακολουθεί επιστολή της Αδάμ προς τη διευθύντρια του περιοδικού, στην οποία αναφέρει τη χαρά της για την έκδοσή του, που σκοπό είχε «(...) τὴν πνευματικὴν ἀνύψωσιν τῆς Ἑλληνίδος». Αναφερόμενη γενικά στις σχέσεις τῶν δύο φύλων, δηλώνει τὴν πίστη της στὴν ευφυΐα τοῦ Ἑλλήνα, που ἔχει καταλάβει ὅτι εἶναι ἀναγκαῖα γιὰ τὴν πρόοδο τοῦ ἴδιου «(...) ἡ ἐκπαίδευσις τῆς συντρόφου τοῦ ἀπὸ αὐτοῦ, ἡ μύση τῆς σὺς ἀνακαλύψεις, τῆς ἐφευρέσεις και τὰ ἔργα τοῦ, καθὼς και τὸ να μὴν τὴ μεταχειρίζεται à la Turque!». Συνεχίζει, λέγοντας ὅτι ἡ πρόοδος μιᾶς κοινωνίας μετριέται ἀπὸ τὴν πρόοδο τῆς γυναίκας μέσα σὲ αὐτήν, και καταλήγει με σχετικὲς εὐχές γιὰ τῆς Ἑλληνίδες.

Χειραφετημένη καθὼς ἦταν, ἔδινε συμβουλές πρὸς τῆς σύγχρονές τῆς Ἑλληνίδες, λέγοντας ὅτι, ανεξάρτητα ἀπὸ τὴν τάξιν στὴν ὁποία ἀνήκαν, ἔ-

πρεπε νὰ εἶναι καθαρές και περιποιημένες. Θεωροῦσε ὅτι ἡ γυναίκα ἔπρεπε νὰ μορφώνεται, ὄχι ὁμως υπερβολικά, ἐκτὸς ἀν παρουσίαζε μιὰ ἰδιαίτερη κλίση, τὴν ὁποία θα ἔπρεπε, βέβαια, νὰ ἀκολουθήσει, ὥστε νὰ εὐτυχῆσει ἡ ἴδια και νὰ προσφέρει στὴν κοινωνία και τὴ χώρα τῆς.

Τὴν ἀποψὴ τῆς γιὰ τὴ γυναίκα γενικότερα βλέπουμε και σὲ ἄρθρο τῆς στὴν *Ἐφημερίδα τῶν Κυριῶν* (τεύχος 15, 14.6.1887, σελ. 1-2). Πιστεύει ὅτι βασικὸ κριτήριό τοῦ ἐκπολιτισμοῦ μιᾶς κοινωνίας εἶναι ἡ ἀξία και ὑπόληψη που ἡ γυναίκα ἔχει μέσα σὲ αὐτὴν και ἀναφέρει μάλιστα ὅτι στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα, παραδόξως, ὁ ρόλος τῆς γυναίκας ἦταν συμβολικὸς και θρησκευτικὸς παρά πολιτικὸς και ἀποφασιστικὸς. Τονίζει τὴν οὐσιαστικὴ ἰσότητα τῶν δύο φύλων, ὑποστηρίζοντας ὅτι «ἡ ἀνθρωπότητα ἐπέμενε πάντα νὰ περπατᾷ με ἓνα πόδι και νὰ βλέπει με ἓνα μάτι, ἐνὼ ἡ φύσις τῆς ἔδωσε δύο πόδια, γιὰ νὰ βαδίζει μπροστὰ, και δύο μάτια (...)

► Ἀπὸ τὸ 1887 ξεκίνησε τακτικὴ συνεργασία με τὸ εἰληνικὸ γυναικειὸ περιοδικὸ «Ἐφημερίδα τῶν Κυριῶν» τῆς Καλλιπρόης Παρρέν

11. Ἡ Γεωργία Σάνδη και ὁ Γκιστάβ Φλομπέρ (12), θαμῶνες τῶν φιλολογικῶν σαλονιῶν τῆς Ιουλιέττας Ἀδάμ-Λαμπέρ

ΠΑΤΡΙΩΤΙΚΟΤΑΤΗ ΙΔΕΑ

της κ. ΙΟΥΛΙΕΤΤΗΣ ΑΔΑΜ

Ἡ διδασκαλία συγγραφέως τοῦ αἰῶνος κ. Ἰουλιέττα Ἀδάμ, ἡ τμήμασιν ἡμῶν δια τῆς πολυτήμου συνεργασίας της, ἀπέσπειλε κατ' αὐτάς τὴν κατὰ δημοσιευομένην ἐπιστολὴν πρὸς τὸν διευθυντὴν τῆς Γαλλικῆς Ἐφημερίδος «Lanterne» ἀποδεικνύουσα καὶ πάλιν ὅτι αἰγνίσαι καὶ πατριετικαὶ ἰδέαι δὲν εἶναι ἀποκλειστικὸν προνόμιον τῶν ἀνδρῶν ἢ ἐπιστολὴ αὐτὴ ἔχει ὡς ἔξω:

Παρίσιος, 7 Ἀπριλίου 1887.

Ἀγαπητέ μοι Θεοφυνά.

Ἡ Γαλλικὴ στρατιὰ ἐπιτροπίας καὶ ἐπιδοκίμασας ἀπὸ καρδίας τὰς εὐγενεῖς ἰδέαις λέγει. Ὁ Ἕν ἤρμας δὲν ὑπάρχει οὐτε νικητὴς, οὐτε νικηθεὶς δὲν νομιέται, ὅτι δὲ ἦτον ἀντίθετον τοῦ γαλλικοῦ τύπου τὸ σχηματισθῆναι ἄνευ κινήσεως γνάμμοι, ἧτις ἤθελε πραγματοποιήσει τὴν τότεν ὑψηλὴν ἰδέαν ταύτην;

Ἡ Σαβατοῦπολις ἀνεγέρεται ἐπὶ τῶν ἐρειπίων της. Ἡ νεοτικὴ λέσχη της ἀυθίρεται ἐντὸς ἀλλοῦ. Ἀποστελλόμεναι τὰς δὲν σφίγγαι, αὐταὶ πευτελαὶ ἐκόμεναι τὴν πρῶσφιν τῆς λέσχης ταύτης, καὶ αἰεταὶ ἐβρῆκονταὶ σήμερον ἐν τῇ μικρῇ κήπῳ τῶν Tuileries. Ἀποστελλόμεναι ἐν ταύτῃ εἰς τὸν ἀρχαῖον ναὸν τοῦ ἁγίου Βλασφύρου, τὸν ἄρσενον κἀδωνά ττα, ὅστις ἐβρῆκται ἐν τῇ νηφ τῆς Θεοτόκου, καὶ τὸν πολυτίμου ἐκτορὸν του, ὅστις ἐβρῆκται εἰς τὸν κήπον τοῦ ἑλινῶ.

Τοιαῦτα λέγεται ἡμῶν οὐ μόνον τὸν λαβόντα, ἀλλὰ καὶ τὸν δίδοντα αὐτά.

Ἀγῶνται, ἀγαπητέ μοι Θεοφυνά τὰς φιλοφρονητάς προσήγειοις μου.

ΙΟΥΛΙΕΤΤΑ ΑΔΑΜ.

Σ. Σ. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ διευθυντὴς τῆς Lanterne καὶ βουλευτὴς Παρισίων κ. Rochefort ἐπιδοκίμοισιν ἢ ἐπιπροκρίσει καὶ ἀσπαθῆ τὴν ἀρχαίαν ταύτην ἰδέαν τῆς κ. Ἀδάμ, ἢν πλείστα γαλλικὰ φύλλα ἐπιδοκίμασαν ἐνθουσιασθῶς. Δὲν ἐκπαττομέθα ἐπὶ τῇ ἀσφει τῆς διαπρεποῦς γυναικὸς πρωτοβουλίας, ἔχουσαι ὅπ' ὄφει τὴν δεινότητα αὐτῆς περὶ τὰ πολιτικὰ, ἢν πᾶς τις δύναται εὐκόλως νὰ κρίνῃ ἐκ τῶν ἐκάστοτε δημοσιευομένων ἐπιτολῶν αὐτῆς ἐπὶ τῆς ἔξωταμικῆς πολιτικῆς ἐν τῇ ὑπὸ τὴν διευθύνσιν της ἐκδιδόμενῃ ἐν Παρίσιος σ' Ἄξ' Ἐπιθεωρήσει». Μετ' εὐχαριστήσεως δὲ ἀγγέλλομεν ὅτι ὄλομον δημοσιεύσει προσηγῶς ἀρχαιοτάτων μελέτην αὐτῆς.

11. Αναδημοσίευση στην «Εφημερίδα των Κυριών» ἐπιστολῆς τῆς Ἰουλιέττας Αδάμ πρὸς τὴ γαλλικὴ ἐφημερίδα «Lanterne» με τὰ σχετικὰ σχόλια

ροὶ ἐργάτες τοῦ λόγου καὶ τῆς ποιήσεως, που ἀνδεν εἶχαν βέβαια τὸ βάρος τῶν ἀρχαίων, συνέτειναν με τὴν θράσει τοὺς σὶν ἀναγένηνσι καὶ τὸν ἐκπολιτισμὸ τῆς πατρίδας μας... Ἀς διατηρήσομε τὸ νόμῳ τῆς εὐλαθικά σὶν μνήμη μας, γιατί ἀν ὑπῆρξε ἀξία τῆς Γαλλίας, ὑπῆρξε καὶ ἀξία τῆς Ἑλλάδος».³²

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Σπρδακά Κ., 1976'. Φιλελληνίδες. Ἱστορικὴ μελέτη, Ἀθῆνα, σελ. 154.
2. Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια, τόμος Α' (λ. Αδάμ Λαμπέρ), Ἀθῆνα, 1926, σελ. 536 (στο εἶδος ΜΕΕ).
3. Σπρδακά, ὁ.π.
4. Σὶν Ἐφημερίδα τῶν Κυριῶν 11 (17.5.1887), ὁ πρῶτος τῆς σὶνογος ἀναφέρεται ὡς γιαιτός.
5. Ὁ Αδάμ (1816-1877) ὑπῆρξε ἰδρυτικὸς στέλεχος τραπεζας καὶ διετέλεσε συντάκτης τῆς ἐφημερίδας *Νασιονάλ*, βοηθὸς διημάρχος τοῦ Παρισίου (1848), γενικὸς γραμματεὺς τῆς νομαρχίας Σηκουάν, κρατικὸς σύμβουλος καὶ διευθυντῆς τῆς αστυνομίας (1870) (βλ. ΜΕΕ, ὁ.π., λ. Αδάμ), ἐνῶ διετέλεσε καὶ γερουσιαστὴς τοῦ δημοκρατικῦ κόμματος, κατὰ τὰ τελευταία χρόνια τῆς ζωῆς του (βλ. *Εφημερίς τῶν Κυριῶν*, ὁ.π.).
6. ΜΕΕ, ὁ.π. (σημ. 1) καὶ *Εφημερίς τῶν Κυριῶν*, ὁ.π.
7. Ἡ ἐπιστολὴ παρατίθεται μεταφρασμένη σὶα ἑλληνικὰ σὶο *Εφημερίς τῶν Κυριῶν* 43 (27.12.1887), σελ. 5, ὅπου καὶ τὸ σκόλιο «Δεν ἐκπληττομέθα ἐπὶ τῇ ἐκφει τῆς διαπρεποῦς γυναικὸς πρωτοβουλία, ἔχουσαι ὑπ' ὄφει τὴν δεινότητα αὐτῆς περὶ τὰ πολιτικὰ (...)».
8. Ὁ.π.
9. Σπρδακά, ὁ.π.
10. Τσοκόπουλος Γ., 1930, «Κριτικὴ βιογραφία», σὶο Βιζυηνῶς Γ., Ἀνὸ τὸν Ἑλικῶνα. Βαλλισμαία, Ἀθῆνα, σελ. 9.
11. *Εφημερίς τῶν Κυριῶν* 11 (17.5.1887).
12. βλ. *Εφημερίς τῶν Κυριῶν* 339 (1 Ἰανουαρίου 1908).
13. ΜΕΕ, ὁ.π.
14. *Εφημερίς τῶν Κυριῶν* 11 (17.5.1887).
15. ΜΕΕ, ὁ.π. καὶ Σπρδακά, ὁ.π.
16. Ὁ.π.
17. Το βιβλίο κυκλοφόρησε σὶν Ἑλλάδα ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως Ἀγκύρας (Ἀθῆνα), σὶ μεταφράση Ἡλ. Γ. Οικονομοπούλου.
18. Το ἔργο τῆς αὐτὸ μεταφράστηκε σὶα ἑλληνικὰ ἀπὸ τὸν Φ. Δημητριάδη (ἐκδόθηκε σὶν Φιλιππούπολη τὸ 1887) καὶ ἀπὸ τὴν Ε. Κεϊοῦα [δημοσιεύθηκε σὶ συνέχειας σὶους τόμους Η' (1884, σελ. 653-667) καὶ Θ' (1885, σελ. 20-50, 96-112, 198-213, 258-292, 524-553) τοῦ περιοδικῦ *Παρνασσός*]. Ἡ ἀρχικὴ δημοσίευση τοῦ ἔργου ἔγινε σὶν *Νεα Ἐπιθεωρήσει*.
19. βλ. *Παρνασσός*, τόμος Η' (1884), σελ. 655.
20. Ὁ.π., σελ. 657.
21. Ὁ.π., σελ. 665-666.
22. Ὁ.π., σελ. 662-663.
23. βλ. ὁ.π., σελ. 664.
24. *Παρνασσός*, τόμος Θ' (1885), σελ. 550.
25. Ὁ.π., σελ. 551.
26. Ὁ.π., σελ. 552.
27. Ὁ.π.
28. Ὁ.π., σελ. 653.
29. Σπρδακά, ὁ.π., σελ. 155.
30. *Εφημερίς τῶν Κυριῶν* 1 (8.3.1887), σελ. 2.
31. ΜΕΕ, ὁ.π.
32. Σπρδακά, ὁ.π.

Θεωροῦσε ὅτι ἡ γυναίκα ἔπρεπε νὰ μορφῶνεται, ὄχι ὁμως ὑπερβολικά, ἐκτὸς ἀν παρῶσιν αὐτὴ ἰδιαιτέρη κλῆση

ΑΛΑΜΙ,

«Οι σύγχρονοι Έλληνες ποιητές»,
Παρνασσός, τόμ. Η (1884) και Θ
(1885).

ΑΝΝΙΝΟΣ Μ.,

Οι φιλέλληνες του 1821, α' έκδοση
1925, επανέκδ. Δημιουργία-Α.Π.
Χαρίσης, Αθήνα 1995.

ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥ Δ.Γ.,

Η Δούκισσα της Πλακεντίας,
β' έκδ., Αθήνα 1995.

ΚΟΥΚΟΥ Ε.,

*Ο Καποδίστριας και η Παιδεία, Α,
Η Φιλόμουσος Εταιρεία της
Βιέννης*, Αθήνα 1958, *Ιωάννης
Καποδίστριας. Ο Άνθρωπος-ο
Διπλωμάτης (1800-1828)*, Εστία,
Αθήνα 1978, *Ιωάννης Α.
Καποδίστριας-Ρωξάνδρα Σ.
Στούρτζα*, ιστορική βιογραφία, εκδ.
Πατάκη, Αθήνα 2002.

ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ Μ.,

«Άγνωστος αλληλογραφία Δώρας
ντ' Ιστρία και Δ. Βούλγαρη»,
Παρνασσός, Αθήνα 1969.

ΝΤΟΡΑ ΝΤ' ΙΣΤΡΙΑ,

Περί των εν τη Ανατολή γυναικών,
μετάφρ. Αιμιλίας Σκουζέ, έκδ. Χρ.

Δούκα, Αθήνα 1861, *Αι Ιόνιοι νήσοι
υπό την δεσποτειάν της Ενετίας
και την αγγλικήν προστασίαν και
η εν αυταίς Ελληνική Ποίσις
μετά περιλήψεως τινός της αρχαίας
αυτών ιστορίας*, μετάφρ. Μ. Κ.
Ράλλη, έκδ. Θ. Θερμογιάννη και Δ.
Ειρηνίδου, Αθήνα 1859.

ΞΗΡΑΔΑΚΗ Κ.,

Φιλελληνίδες, Ιστορική μελέτη,
Αθήνα 1976.

ΠΡΑΣΣΑ Α.,

*Ο φιλελληνισμός και η
Επανάσταση του 1821*, Δημιουργία-
Α.Π. Χαρίσης, Αθήνα 1998.

ΣΚΟΥΖΕΣ Δ.,

«Η Δούκισσα της Πλακεντίας», *Νέα
Εστία*, ΚΓ' (1938), σ. 737-741.

ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ Ν.Β.,

«Περί των αιτίων του
φιλελληνισμού», *Αθηνά*, τ. 59
(1955), σ. 3-12.

DAKIN D.,

*British and American
Philhellenes during the War of
Greek Independence, 1821-1833*,
Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών-
Ινστιτούτο Μελετών Χερσονήσου του

Αίμου, Θεσσαλονίκη 1955.

DORA D' ISTRIA,

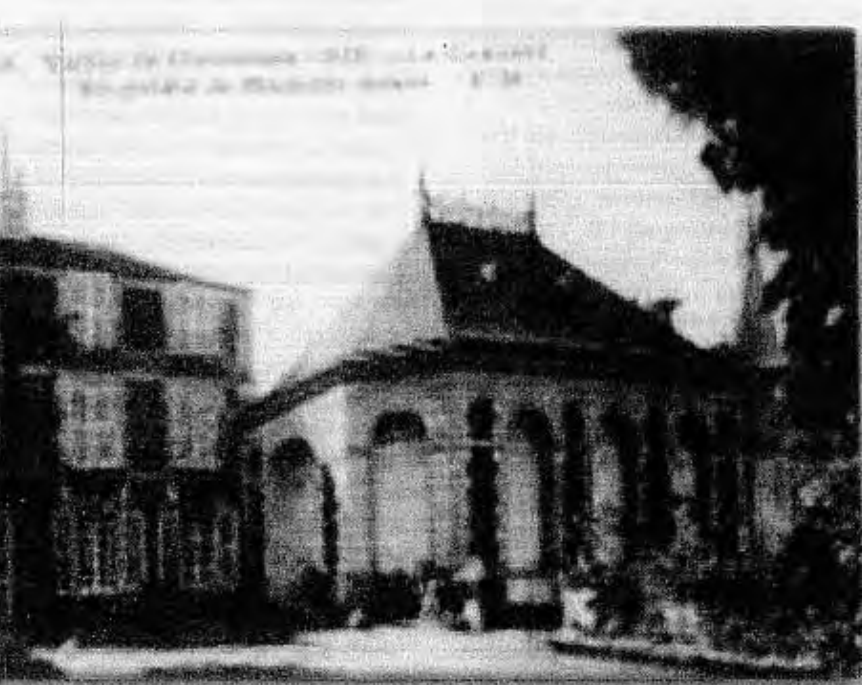
*Excursions en Roumelie et en
Moree*, Ζυρίχη-Παρίσι 1863, «La
nationalite hellenique d' apres les
chants populaires», 3ème
livraison, *Bureau de la Revue des
deux Mondes*, Παρίσι 1 (Aout
1867).

DROULIA L.,

*Philhellenisme. Ouvrages inspires
par la guerre de l' independence
grecque, 1821-1833. Repertoire
bibliographique*, Κέντρο
Νεοελληνικών Ερευνών/Εθνικό
Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 1974.

—Το κύριο μέρος της
εικονογράφησης του θέματος της
Ρωξάνδρας Στούρτζα, ελήφθη από
το βιβλίο της Ελένης Κούκου,
«Ιωάννης Α. Καποδίστριας-
Ρωξάνδρα Σ. Στούρτζα», εκδόσεις
Πατάκη

Επιλογή εικονογραφικού
υλικού-τεκμηρίωση:
ΑΡΤ. ΨΑΡΟΜΗΛΙΓΚΟΣ

Φωτογραφικό πορτρέτο της Ιουλιέτας Αδόμ-Λαμπέρ και το σπίτι της στη Γαλλία,
το οποίο αποτελούσε τόπο συγκέντρωσης διανοουμένων της εποχής